

Bölcsészdoktori dolgozat

1969

Ifjúság - boldogság - életmód

/Erkölcpszociológiai felvételek tanárjelöltek körében/

812 E 23 C

Kallós Gábor

Diss. B 243

B e v e z e t ő

Az elmúlt években egyre növekvő intenzitás jellemzi szociológiai kutatómunkánkat. Örömmel állapíthatjuk meg azt is, hogy ezen a szociológiai kutatómunkán belül egyre inkább jelentős helyet kap az ifjúságszociológiai kutatás. Ez érthető, hiszen az ifjú nemzedék fejlődését, életutjának alakulását minden társadalmi formában a különböző osztályok különös gonddal kísérték. Ennek okát legpregnansabban Marx foglalta össze: "A történelem nem egyéb, mint az egyes nemzedékek egymásutánja, amelyek mindegyike kiaknázza azokat az anyagokat, tőkéket, termelőerőket, amelyeket valamennyi elődje reá hagyományozott, ilyenképpen tehát egyfelől a ráhagyott tevékenységet folytatja, vagy egészen megváltozott körülmények között, másfelől a régi körülményeket módosítja egészen megváltozott tevékenységgel." [1]

Az ifjúság az események sajátos, különösen érzékeny szeizmográfia, amiről Tadeusz Nowogrodzki így ír: "ebben az időben következik be a teljes szellemi érettség, stabilizálódik a világnézet és állandósul a tudományos és szakmai érdeklődés. A fiatalok politikai, filozófiai, tudományos témáknál még sokkal hevesebben és szívesebben vitáznak, mint a serdülőkorban. Erre a periódusra esik az alkotó érdeklődés, az ifjúság élénken részt vesz a különféle szervezetek, a politikai, a tudományos, kulturális, társadalmi és egyéb egyesületek munkájában, nem egyszer az aktívabb tagjai közé tartozik. Buzgón figyelemmel kíséri a társadalmi jelenségeket és a jelenségekre élénken reagál...ebben a korban még hajlamosabb ... a nemes fellángolásra, a saját fej-

lódése érdekében és a társadalmi haladás ügyéért végzett munkára." [2]

Az ifjúságszociológiai kutatás egy igen fontos területét az egyetemi és főiskolai hallgatóság képezi. Számunkra nem közömbös annak vizsgálata, hogy egyetemi és főiskolai hallgatóink hol tartanak a marxista értelmiséggé válás folyamatában. Éppen ezért disszertációm célja, tanárjelöltjeink /a Szegedi Tanárképző Főiskola hallgatóinak/ boldogság- és életmód felfogásának, életmódjának bemutatása.

A vizsgált téma aktualitása

A boldogság fogalmának értelmezése minden filozófiai és etikai irányzatban visszatérő probléma s a jelen korban is aktuális.

Szépirodalmi művek, szindarabok, filmek, cikkek, tanulmányok, könyvek sokasága jelzi, hogy dolgozatom a ma emberének egy igen fontos elméleti és részben reális g y a k o r l a t i kérdését tárgyalja.

A kérdés ujszerű vonatkozására, a boldogság mai gyakorlati realizálási lehetőségére az SZKP XXII. Kongresszusa mutatott rá. "A kommunizmus azzal teljesíti történelmi küldetését - olvashatjuk a kongresszus jegyzőkönyvében -, hogy minden embert megszabadít a társadalmi egyenlőtlenségtől, az elnyomás és a kizsákmányolás minden formájától, a háború berzalmaitól és meghezze a földkerekség minden népének a Békét, a Munkát, a Szabadságot, az Egyenlőséget, a Testvériséget és a Boldogságot." [3]

Az atomkor embere boldog akar lenni, mint ahogy minden kor

embere az akart lenni. De van-e boldogság? Mi a hozzá vezető út? A mai filozófiai irodalom ezekre a kérdésekre többféle választ ad. A válaszokból a következő alaptendenciák figyelhetők meg:

- a./ A boldogtalanság, illetve a boldogság elérhetetlenségének hirdetése,
- b./ a boldogság elérhetőségének polgári dilemmája,
- c./ a katolikus egyház modernista irányzatának boldogságkoncepciója,
- d./ a marxizmus boldogságkoncepciója.

A kutatás tárgya és módszerei

A kutatás célja

A boldogsággal foglalkozó egyik marxista etikus, A.N. Demidova Isztericseszkoje razvitije kategorii szcsasztya c. munkájában nemcsak elméleti, hanem fontos gyakorlati problémának is tartja a boldogságot. Mégis mind Demidova, mind pedig egyéb szerzők az elmélet szférájára korlátozzák kutatásaikat. Ez alól talán csak Ju Dzsumberaev Problema szcsasztya v marksizmszkoj-leninszkoj etike c. munkája a kivétel, melyben vizsgálódása középpontjába a boldogság praktikus oldalát állítja, illetve megpróbálja szociológiai eljárással bemutatni, hogy az egyes emberek tudatában hogyan transzformálódott a boldogság teóriája.

Véleményünk szerint a boldogság kategória sajátosságainak további mélyebb kimunkálásához ez a törekvés elengedhetetlen, de ugyanakkor túl is kell lépniük vizsgálódási körét.

Kutatásunk éppen ezért kiterjed a boldogság és az élet-

mód összefüggésének elméleti és gyakorlati kérdéseire is.

A kutatás módszerei, technikai kérdései és a vizsgálat köre

Tanárjelöltjeink boldogság- és életfelfogásuk bemutatásához anyagot kérdőívvel gyűjtöttünk. /A kérdőív a függelékben mellékelve/. A kérdőív elkészítésekor több feladatot kellett megoldani: a./ El kellett dönteni, hogy a boldogságra vonatkozólag lehet-e egyáltalán kérdéseket összeállítani, mérhető és definiálható probléma-e vagy nem. Ugyahis esetenként a marxista filozófiai irodalomban is az olvasható, hogy ez lényegileg lehetetlen. Schaff ezt írja: "A boldogság problémáját kétféleképpen lehet megközelíteni. Vagy úgy, hogy számba vesszük a pozitív tulajdonságait annak, amit boldogtalanságnak nevezünk. Ebben az esetben maguknak a különböző kiindulópontoknak elvi jelentőségük van és nemcsak arról van szó, hogy negatív előjelekkel látunk el állítomondatekat és téziseket. A probléma első megközelítési módja hagyományos: ez érvényesült azokban a különböző boldogságelméletekben, amelyeket az évszázadok folyamán az emberi gondolkodás története során kidolgoztak. És ennek a tapasztalatnak alapján kijelenthetjük, hogyha a pozitív tulajdonságok oldaláról ragadjuk meg a problémát, nem jutunk eredményre, sőt nem is juthatunk, pontosabban szólva az eredmény igen csekély lesz." [4]

b./ A fő kérdéseknek, de különösen megválaszolásuk variációinak koncentráltan magukba kellett foglalniuk a marxista etikai irodalomban a boldogságról kifejtett tipikus felfogásokat. c./ Módot kellett adni kész programok vagy boldogságfelfogások részletes kifejtésére. /Ezért minden kérdéscsoport végén az "egyéb" válaszadási lehetőségeket jelöltük./ d./ A válaszadások teljes-

sége miatt minden fő kérdéskörben tüntettünk fel nem marxista felfogásokat is. A boldogság és az életmód összefüggésére vonatkozó kérdések összeállításánál túlléptük a dr. Osváth, dr. Kiss, dr. Tahin, dr. Pörcei, Bajusz, Kóczán: Pszichológiai és erkölcs-szociológiai kísérletek az ifjúság etika szemléletének tanulmányozására c., a Tájékoztató 1966. 1. számában megjelent életfelfogás-típusokat.

A Morris-féle 13 életut rendszerét vettük alapul bizonyos módosítással. Ugy érezzük, hogy módosításunk feloldja dr. Beszteri Béláné - dr. Farkas János: Egy szociológiai felmérés /Adalékok veszprémi egyetemisták életfelfogásáról/ c. a Felsőoktatási Szemle 1965. 12. számában megjelent cikkükben kifejtett következő aggályunkat: "Ha a 13 életfelfogás közül ki akarnánk keresni azt, amelyet szocialista életformának tartunk, megoldhatatlan feladatra vállalkoznánk. Egyikre sem tudjuk rámondani, hogy valóban megfelel a szocialista ember lelki habitusának, a társadalmi és egyéni igényeinek egyaránt." Tanárjelöltjeink életmódjára vonatkozó további adatokat pedig különböző felvételi lapokkal /ezek a felvételi lapok a függelékben mellékeltek/ gyűjtöttük be.

A vizsgált hallgatók makro- és mikrokörnyezete ^x

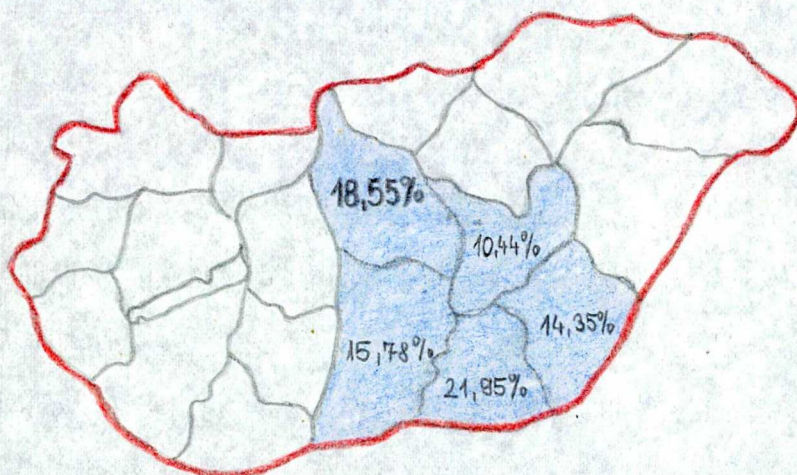
A kérdések alapos elemzése érdekében ismernünk kell a hallgatók közvetlen környező feltételeit, amelyek adott esetben megszűr-

^x A tanárjelöltek mikrokörnyezetének teljes elemzése szinte lehetetlen, mert a származási kategóriák eltörlése óta a származások pontos nyilvántartása nem lehetséges, valamint nincsenek megnyugtató adataink baráti körükről s egyéb, a mikrokörnyezet vizsgálatát egészéské tehető tényezőkről.

hetik vagy felfokozhatják a különböző előjelű társadalmi hatásokat. Az egyén - így a főiskolai hallgató is - bizonyos hatásokat a szocializmusban is meghatározott közösségek közvetítésével érzékel.

Ezért e teljeskörű felvétel alapján három éves intervallumban megvizsgáltuk a főiskolára felvett hallgatók makrokörnyezetét, tehát megyék, települési formák szerinti megoszlását.

A főiskolára felvett hallgatók megyék szerinti százalékos megoszlása 1965/66-os tanévtől 1967/68-as tanévig

Beiskolázási területünkhöz
tartozó megyék:

Csongrád	21,95 %
Pest	18,55 %
Bács-Kiskun	15,78 %
Békés	14,35 %
Szolnok	10,44 %

Beiskolázási területünkön
kívüli megyék:

Mivel felvételt nyert hallgatóink egy része /utóbbi időben

egyre inkább emelkedő tendenciával/ nem a beiskolázási területhez tartozó megyékből jöttek, a teljes kép érdekében szükséges a főiskolára felvett hallgatók megyék szerinti részletes megoszlását vizsgálni.

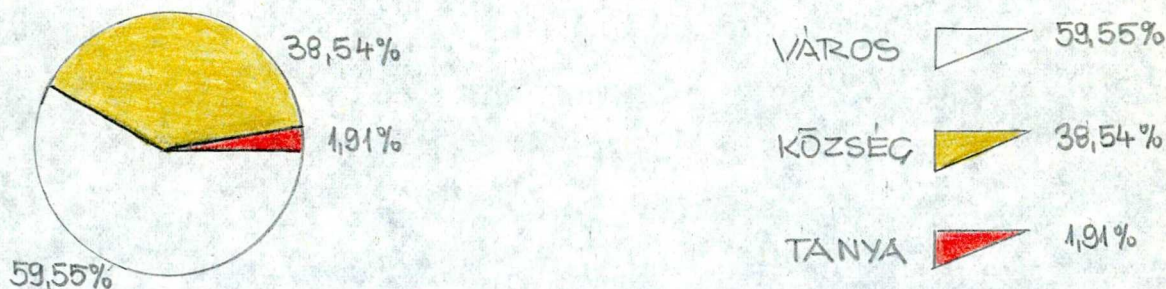
A főiskolára felvett hallgatók megyék szerinti részletes megoszlása abszolút és viszonyyszámokban

1. sz. táblázat

M e g y é k	T a n é v e k			Ö s s z.
	1965/66	1966/67	1967/68	
Dács-Kiskun	56 19,86 %	30 12,40 %	47 14,73 %	133 15,78 %
Békés	41 14,54 %	44 18,18 %	36 11,29 %	121 14,35 %
Csongrád	68 24,11 %	59 24,38 %	58 18,18 %	185 21,95 %
Pest	53 18,79 %	36 14,88 %	67 21,-- %	156 18,55 %
Szolnok	26 9,22 %	27 11,16 %	35 10,97	88 10,44 %
Baranya	-	1 0,41 %	2 0,63 %	3 0,36 %
Borsod	1 0,35 %	3 1,24 %	2 0,63 %	6 0,71 %
Hajdu-Bihar	5 1,77 %	9 3,72 %	9 2,82 %	23 2,73 %
Heves	2 0,71 %	5 2,07 %	9 2,82 %	16 1,90 %
Győr-Sopron	4 1,42 %	4 1,65 %	9 2,82 %	17 2,02 %
Fejér	6 2,13 %	2 0,83 %	8 2,51 %	16 1,90 %

M e g y é k	T a n é v e k			Ö s s z.
	1965/66	1966/67	1967/68	
Komárom	2 0,71 %	4 1,65 %	4 1,25 %	10 1,19 %
Nógrád	-	-	2 0,63 %	2 0,24 %
Somogy	3 1,06 %	5 2,07 %	8 2,51 %	16 1,90 %
Szabolcs-Szatmár	2 0,71 %	2 0,83 %	-	4 0,47 %
Tolna	4 1,42 %	1 0,41 %	7 2,19 %	12 1,43 %
Vas	3 1,06 %	2 0,83 %	6 1,88 %	11 1,30 %
Veszprém	5 1,77 %	8 3,31 %	10 3,13 %	23 2,73 %
Zala	1 0,35 %	-	-	1 0,12 %

A hallgatók makrokörnyezetének további elemzéséhez szükséges volt megvizsgálni: a szülők lakhelye szerinti megoszlásukat. Ezt a megoszlást kördiagrammunk szemlélteti.

A kördiagramm szerint a "városiak és a községiek" aránya az utóbbiak javára alakult. Az arány valóban komoly előrelépést tükröz az 1960-64 közötti évek 36,80-ával szemben. ^x

^x Az 1968/69-es tanévre felvett I. éves hallgatókról készült ilyen természetű felméréseink szerint "a városiak és a községiek" aránya némileg csökkenő tendenciával még mindig az utóbbiak javára alakul.
 Budapest és megyei jogú városokból jött 17,89 %,
 huszezer lakosnál nagyobb településről 26,32 %,
 huszezer lakosnál kisebb településről 55,79 %.

Erkölcsszociológiai vizsgálatunknál ez azért figyelemreméltó, mert a paraszti jellegű, "tradicionális falvak"-ból jött hallgatóink kisebb-nagyobb arányban magukkal hozzák vagy hozhatják a "tradicionális" felfogásokat, mindenekelőtt erkölcsi felfogásokat.

Tanárjelöltjeink mikrokönyezet

A tanárjelöltek erkölcsi nézeteit motiváló további tényező a család, amelyből származnak. A származási kategóriák eltörlése nem ad módot a hallgatók származásának pontos és részletes kimutatására. Az alábbi táblázatunk éppen ezért csak bizonyos adatokat foglal magába.

A beiskolázott hallgatók szüleinek foglalkozása abszolút számokban és százalékban

2. sz. táblázat

Évfolyam:	I.	II.	III.	IV.	Össz.
Létszám:	317	281	266 + 14	240	1104+14
Fizikai dolgozó szülők gyermeke	190 59,93 %	159 56,59 %	160 + 11 61,08 %	157 65,42 %	666+11 60,55 %
Fizikai dolgozók közül a mezőgazdasági fiz. dolgozók gyermeke	67 21,17 %	57 20,28 %	41 + 3 15,71 %	41 17,08 %	206 + 3 18,69 %

Egy 1965-ben készített tanulmány szerint /Tóth - Kallós - Nagy/ a hallgatók szüleinek foglalkozás szerinti megoszlása az alábbi volt.

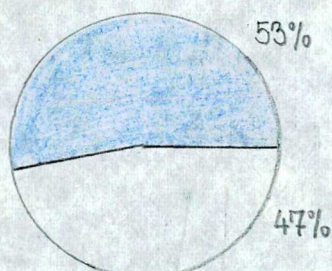
3. sz. táblázat

M e g n e v e z é s	T a n é v					
	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	Össz.
Tsz-tag	19,8	18,3	19,1	14,6	18,1	18,0
Á.G.-ban dolgozó	3,4	2,3	0,5	3,0	1,9	2,2
Mg. gépállomáson	-	0,8	-	0,3	-	0,2
Egyénileg dolgozó paraszt	6,8	-	-	0,3	0,7	1,5
Mezőgazdasági Össz.	30,0	21,4	19,6	18,2	20,7	21,9
Munkás	39,0	48,1	45,4	49,6	40,7	44,6
Munkás-paraszt Összesen	69,0	69,5	65,0	67,8	61,4	66,5
Egyéb	31,0	30,5	35,0	32,2	38,6	33,5
Összesen:	100,-	100,-	100,-	100,-	100,-	100,-.

Egyéb motiváló tényezők

Vizsgálatunk kiterjedt még: hol laknak hallgatóink, valamint hány százalékuk kap ösztöndíjat és milyen nagyságrendben.

A kérdésre, hol laknak hallgatóink, 2.sz. kördiagramunk ad választ.

KINTLAKÓ 53%

KOLLÉGISTA 47%

A hallgatók ösztöndíj helyzetéről

Az intézet 1118 hallgatójából ösztöndíjas 586.

Ebből:

Népköztársasági ösztöndíjas	7	0,63 %
Társadalmi ösztöndíjas	125	11,32 %
Társadalmi ösztöndíjasból:		
Községi ösztöndíj	34	3,08 %
Megyei ösztöndíj	91	8,24 %
Tanulmányi ösztöndíj /II-IV./	454	56,6 %.

Tanárjelöltjeink boldogságfelfogásáról a reprezentatív felvételt 1968. május 6-9 között végeztük. Megkérdeztünk 332 különböző nemű, évfolyamu és szakos hallgatót. Ez az intézet 1120 hallgatójának 29,85 %-a. Időmérlegképük, életritmusuk megállapítása és elemzése érdekében a reprezentatív felvételt 1967. őszén végeztük. Akkor a Főiskola 1139 hallgatójából 401 főt vettünk mintába. Nyári tevékenységük felmérését 1968. szeptember 24 - 28 között végeztük. Mintába került 347 hallgató, az intézet akkori létszámának 31,03 %-a. Végül az egyéb adatokat pedig 1969. tavaszán lefolytatott reprezentatív felvételtől meritettük. [5]

Vizsgálataink főbb tapasztalatainak összegzése előtt szükséges a marxista etika boldogságelmélete, valamint a boldogság és az életmód összefüggése kérdéseinek összefoglalása. Kiindulópontban választ kell adni arra a kérdésre, hogy van-e boldogság?

A boldogság kérdésével foglalkozó filozófusok - mind az idealisták, mind pedig a materialisták - többsége azt állítja, hogy van boldogság. Véleményük alapvetően abban a kérdésben oszlik meg, hogy mi a boldogság.

A boldogság Marx előtti felfogásának néhány sajátossága

Az idealisták boldogságfelfogásában nagy szerepet játszottak az egyházi filezófusok, ezért elemzésünket az ő felfogásukkal kezdjük. Szerintük a boldogság isteni eredetű, illetve istennel /vagy a legfőbb jóval, ahogyan Augustinus nevezi az istent/ egyenlő. Ezt a felfogást pregnánsan fejezik ki Augustinus következő sorai: "Cum enim, Te deum meum querere vitam beatam querere." [6] /Amikor téged kereslek oh istenem, a boldogságot keresem./ Mint látható, az egyházi filezófusok azonosság jelet tesznek a boldogság ferrása és a boldogság tényleges értelmezése közé. Ez az azonosság hibás - noha a dolgok genézise és lényege kétségtelenül szorosan összefügg -, de célirányos. Célirányossága a következőben van: ha a boldogság az istennel egyenlő, az ember pedig boldog akar lenni, akkor figyelmét az isten felé kell fordítania. Az isten felé fordulás pedig a földi, az evilági gondoktól való elfordulásra át lehetséges. A földi élet tehát nem realitás, hanem "siralomvölgy", az ember pedig "turista" ezen a földön. Az isten felé fordulás ilyen módon mint "honvágy" jelentkezik az embernél. [7] Aki boldog akar lenni, az nem keres értékeket ezen a földön, hanem csendes lélekkel mond le azokról. A lemondás szükségességét pl. Bartók így fogalmazza meg: "Az emberek egyenlők, de nem egymás között, nem szociáliter, hanem a mindeneket teremtő és mindeneket egyformán megítélő isten előtt." [8]

Az egyházi filezófusok itt kifejtett klasszikus boldogságtana főleg a XX. századi élet rohamos ütemű fejlődésének hatására persze módosul. A módosulást jól érzékeltetik Rónay következő sorai: "Igy Teilhard és a dilemma ezek szerint az lenne: fölfelé vagy előre? A könnyebb érthetőség okából végletesen leegyszerű-

sítve az előre a marxizmus-szocializmus tendenciája, a fölfelé a kereszténységé. Ám ki tilthatja meg azoknak a keresztényeknek, akik egy marxista alapokra épített szocialista állam polgárai, hogy miközben épp oly határozottan mennek előfe, mint nem hívó polgártársaik, ne menjenek ugyanakkor, sőt éppen ezáltal fölfelé is." [9] Ez a módosulás azonban nem alapvető változás abban a tanításban, amely szerint a legfőbb jó az isten.

Egyes idealista filozófusok boldogságmeghatározásuk kiindulópontjául nem istent jelölik meg, hanem egy absztrakt deffiníciót. Így születik meg az a felfogás, hogy a boldogság mint **gyűjtő fogalom** létezik. Hevesi a boldogságnak ezt az egyetlen létező funkcióját így fogalmazza meg: "Még az sem használ, ha rájövünk, hogy a boldogság mint életcél voltaképpen gyűjtő fogalom, mellyel csak az összes létező életcéleket akarjuk közös névvel megjelölni." [10]

A boldogság ilyen értelmű felfogásából fakadnak azután a következő nézetek:

a./ A boldogság nem társadalmi jelenség, nem függ össze az adott társadalmi, gazdasági viszonyokkal. /E kérdésre részletesebben a marxizmus boldogságfelfogásánál térünk ki/.

b./ A boldogság nem kitapintható. Ezt a felfogást hűen tükrözik vissza Márai Sándor következő sorai: "Elképzelem, hogy egy napen felelni kell. A szigorú bíró ezt mondja majd: "Ne hazudj. Nem igaz, hogy minden csak keserűség volt, csalódás, reménytelenség. Voltál boldog is. Ha nem is többször, egy pillanatra. Nevezd meg ezt a pillanatot!" Mit felelek majd? Lehajtom a fejem, fülem

vakarom. Nagy zavarban pillantok magam elé. Ezt felelem: "Igen, voltam boldog is. Egészen biztosan voltam boldog is. Még emlékszem is a boldogságra, itt van a szájamban az íze, orromban az illata, idegeimben feszültsége. Mikor is volt? A gyermekkorban?... Nem, a gyermekkor nem volt jó, sokat bántottak. Az ifjúkor, a férfikor?... A komor emlékek erősebbek, mindent eltakarnak. Mégis, mikor voltam hát boldog?... Most már tudom: a pillanatban, amely olyan közömbös volt, hogy nem is emlékezem rá." [11]

c./ Boldogság van, de elérhetetlen. Sokak szerint olyan a boldogság, mint a sivatagi vándor olthatatlan szomja, iszik, újra szomjas, csak a célban tudna eleget inni, de eléri-e? Ez a kétkedés előkészítője egyrészt a meliorizmusnak, [12] valamint a boldogság pesszimista felfogásának. "Későn veszik észre - írja Jean Finot -, hogy egy elérhetetlen pillangót kergetve elvesztegették életüket... a megálmodott boldogság helyett kimondhatatlan mélabu vesz erőt lelkükön. Elcsüggedve lerogynak a helyrehozhatatlan előtt, s gyakran végtelenül szerencsétlennek érzik magukat." [13]

A boldogság isten, vagy egyéb megfoghatatlan absztrakt voltát a filozófia történetében először a hedonizmus veti el. A hedonisták a boldogságot egy történelem feletti, "természeti", de lényegileg az illető kor viszonylagosan izolált osztályemberének természetéből próbálják levezetni. Észreveszik, hogy a szükséglet és a boldogság kérdése összefügg, de előbb említett korlátja

miatt az összefüggés tanításukban torz alakot ölt. Nem veszik észre a vágyak, szenvedélyek társadalmi jellegét, azok társadalmi determináltságát, s ezért ember-ideáljukat két részre osztják, az embernek önmagához való viszonyára, és szükségleteihez való viszonyára. A jó tartalma ezért: a kellemetlenségek, szenvedések kikerülését, az élvezetek, szerencsejavak, egészség, vágykielégülés bármikori lehetőségét vagy megvalósítását jelenti. A jó ilyen felfogásából született a boldogság olyan meghatározása, hogy az: élvezhetőség, öröm, egészség, önmaguk becslése, stb...

Bár a hedonizmus előrelépés az összes eddigi boldogságfelfogáshoz képest, legalább egy alapvető ponton mégis megreked elődei szintjén, nevezetesen nem tudta kidelgozni a boldogság objektív kritériumának hiánya okozta azután a következőket: a boldogság meghatározásában összekeveredtek a lényeges és lényegtelen jegyek. A boldogságot gyakran járulékos elemeivel azonosították. Nem tudták annak sem társadalmi, sem egyéni voltát körvonalazni. Amikor tehát a marxisták azt mondják, hogy a boldogság és definiálható az, állításuk mögött ott húzódnak a legkülönbözőbb Marx előtti filozófiai irányzatok boldogságfelfogásának kritikája is.

A boldogság meghatározásának néhány problémája

a marxista filozófiában

Noha a marxista filozófia kimunkálta a boldogság objektív kritériumát, mégis azt tapasztaljuk, hogy különböző marxista szerzők nem egységesen, hanem egymástól eltérően, esetenként pedig ellentétesen foglalnak állást a boldogság meghatározásának

kérdésében. Vegyünk néhány példát. Adam Schaff írja: "Az az állapot, amelynek alapvető eleme a szubjektív érzés, a magatartások és élmények szubjektivitása nem definiálható /legfeljebb annyira általános formában, hogy az ilyen definíció gyakorlatilag értéktelen/. Még kevésbé kodifikálható normák és parancsok segítségével." [14]

A Néva 1961. 1-3. számában Lidia Obuhova tollából azt olvashatjuk, hogy a boldogság definíciója szétfolyó. Ezt a szemléletmódot próbálta igazolni a Literaturnaja Gazéta 1961. áprilisi száma, valamint az 1963. február 8-i számában megjelent Mi a boldogság c. írás is.

A boldogságdefiníció szkeptikus kezelőinek felfogásához igen közel áll a "kincstári" pesszimisták állásfoglalása. A Literaturnaja Gazéta 1961. március 16-i számában Jevgenyij Oszetrev: Mak-Kinli élni akar c. munkájából idézi: "A történelem nagy kérdéseinek eldöntése közben /a boldogságról van szó/ gyermekeink szemébe kell nézni, számukra kell építeni a legtartósabb, a legjobban óhajtott társadalmat a földön."

Azen szerzők egyrésze pedig, akik a boldogság definíciójával kapcsolatban nem ilyen szkeptikusok, igen sokféle felfogást vallanak, pl.: a boldogság maga az egész élet,... a boldogság ideál, kötelesség, fizikai állapot, szerencse, stb... Evidens tehát egy olyan boldogságdefiníció kimunkálása és ajánlása, mely feloldhatja az itt jelölt ellentmondásokat.

A boldogság kérdésének már felszínes vizsgálata is azt mutatja, hogy a boldogság igen bonyolult és komplex fogalom. Csak első megközelítésben tűnik úgy, hogy csupán etikai kategória.

A boldogság fogalom bonyolult és komplex volta miatt tisztázni kell viszonyát az erkölcshez, valamint a társadalom anyagi létfeltételeihez, mert komplexitása és szociális mivolta csak így válhat érthetővé.

Az erkölcs és a boldogság viszonyáról

Az erkölcs és a boldogság egymáshoz való viszonyának kérdése nem újkeletű. A Marx előtti filozófiában legtipikusabban Kantnál és Feuerbachnál merül fel. Kant elismert bizonyos összefüggést az erkölcs és a boldogság között, mégis az a véleménye, hogy az embereknek a boldogságra való törekvése és az erkölcs törvényei a valóság különböző szféráiba tartoznak. Az erkölcs a tiszta akarat szférájába, a boldogság pedig egyéni és szubjektív tartalma, valamint empirikus kívánság volta miatt az empirikus szférába.

Teljesen más módon oldja meg az erkölcs és a boldogság viszonyának kérdését Feuerbach. Kanttal ellentétben azt állítja, hogy az erkölcs és a boldogság között elválaszthatatlan kapcsolat van. Ez azt jelenti, hogy aszerinte az erkölcs alapját az ember boldogságra való törekvése képezi. Így válik a boldogság Feuerbachnál az erkölcs alapjává és tartalmává. Ebből a koncepcióból kiindulva határozza meg a boldogságot, ami nem más, mint maga az élet. Aazonban Feuerbach koncepciója egészében véve nem igaz. Hibásak mindenekelőtt azok a kiinduló elvek, amelyekkel a boldogság és az erkölcs problémáját vizsgálja. Valamiféle örök emberi természetből indult ki és nem értette meg azt, hogy a személyiség boldogsága a meghatározott társadalmi viszonyoktól és életfeltételektől nem választható el. Ugyancsak meta-

fizikusan, absztrakt módon magyarázza magának az embernek a boldogságtörekvését. Nála csak bizonyos kísérleteket találunk, hogy ezt a törekvést összekapcsolja a gazdasági viszonyokkal, a szociális egyenlőtlenséggel, az osztályharccal.

Az erkölcs és a boldogság viszonyának kérdését csak a marxista etika elvei alapján lehet megoldani. Ugyanis a boldogságot a társadalom gazdasági viszonyai határozzák meg, de a gazdasági viszonyok mellett megvannak az eszmei előfeltételei is. /A társadalom erkölcsi rendszere egészében, és az emberi személyiség a maga egyediségében/. Mindezekre a kérdésekre azonban a boldogság forrásainak elemzésénél térünk ki.

Az antropológia és a boldogság viszonya

A boldogság bonyolult és komplex volta felvet még egy általános problémát: az antropológia és a boldogság viszonyát. A marxizmus az ember és az emberi boldogság problémájának vizsgálatából soha nem ignorálta az emberi természetet /bár kétségtelen, hogy a fő figyelmet az ember társadalmi lényegére összpontosította/ a burzsoá filozófusok egy része mégis azt állítja, hogy a marxizmus klasszikusai egyáltalán nem érdeklődtek az ember iránt. Ezért a marxizmus emberképe "emberi lényeg nélküli", absztrakt emberkép. Valójában pedig amikor a marxizmus feltárta, hogy az emberi történelem természettörténeti folyamat, amelyben döntő szerepet az anyagi javak termelése játszik, soha nem tagadta, hogy az ember konkrét érzékelő individuum, aki meghatározott természetes adottságokkal, szükségletekkel, stb. rendelkezik. A marxizmus az anyagi javak társadalmi termelését úgy fogja fel,

mint meghatározó tényezőt az emberi élet ujratermelésében. Az antropológia és a boldogság viszonyának ilyen értelmezése lehetőséget nyújt a probléma Marx előtti megoldásának kritikájára:

- a./ A marxizmus nem akceptálhatja a kérdés pesszimista megoldását.
- b./ Nem akceptálhatja, legfeljebb szellemesnek tarthatja a probléma epikureszi megoldását. [15]
- c./ Figyelmet fordíthat és kritikai megjegyzéseket tehet Mecsnyikov, Tomphsen, stb. megoldási javaslataihoz. [16]
- d./ Alapot szolgáltatathat ahhoz, hogy boldogságkonceptióját az optimizmussal kösse össze.

Egy helyes boldogságdefiníció kialakítása szempontjából nemcsak a legáltalánosabb kérdésekben szükséges állást foglalni, hanem néhány kisebb terjedelmű, konkrét kérdésben is. Ezek a kérdések véleményünk szerint a következők: az élet értelme, az életcél kategóriák egymáshoz, valamint a boldogsághoz való viszonya, az élet és a boldogság kategóriák egymáshoz való viszonya.

Az élet értelme, az életcél kategóriák egymáshoz, valamint a boldogsághoz való viszonyáról

Drobnickij Az erkölcs utvesztője c. munkájában Kanszki A boldogság kategóriája a marxista etikában c. írásában s hozzájuk hasonlóan még néhány cseh szerző munkáikban azt állítják, hogy a boldogság s az élet értelme azonos fogalmak. Mások ezt a felfogást kiegészítik azzal, hogy az élet értelme és az életcél közé is azonossági jelet húznak. Ezért szükséges e fogalmak egymáshoz való viszonyát tisztázni.

Mind az életcélt és az élet értelmét az objektív viszonyok határozzák meg. Ebből fakad összefüggésük. [17] De ez az összetartozás, összefüggés nem terjeszthető ki a teljes azonosságig, mert:

- a./ Az életcélt /közelebbit, távolabbat/ az ember önmaga állítja fel /tehát bűne a szubjektum komoly szerepéhez jut/, addig ha az élet értelmének lehetnek /és valójában vannak is/ szubjektív tényezői, alapjában mégis objektív, mert tulajdonképpen nem más, mint az élet folyamatának objektív jelentése.
- b./ Az életcél határ, melynek elérésére törekszik az ember, az élet értelme pedig tartalommal tölti meg azt.
- c./ Az életcél az ember életének egy-egy szakaszát tölti ki, míg az élet értelme az egész életét. Az ember vagy emberek életcélja /közelebbi, távolabbi/ lehet a boldogság elérése. De a boldogság mint c é l nem mindenekelőtt az egyes emberből vagy emberekből, hanem az objektív valóságból fakad. A boldogság t á r s a - d a l m i c é l. [18]

Az élet értelme és a boldogság között már nem lehet ilyen határozottan "megragadni" a különbséget. A viszony itt szorosabb. A különbség talán mindenekelőtt abban van, hogy a boldogság az élet értelmére vonatkozó morális álláspontot fejezi ki.

Az élet és a boldogság egymáshoz való viszonyáról

A boldogság az ember számára egyszer adott életben valósítható meg. Ez itt objektíve a két kategória között a belső összefüggés alapforrása. De az élet /filozófiai értelemben vett élet/

mint ahogy a társadalom története mutatja meghatározott ideig nem tud összhangba kerülni a boldogsággal. Oly régóta és oly sokak által vágyott vagy megálmodott boldogságbirodalom helyett az embereknek saját maguk által létrehozott "tragédiájuk" birodalmában kell élniök. Ennek alapvető oka a kizsákmányolás, ami megöli, lehetetlenné teszi létezésének időtartama alatt a boldogságot. Plasztikusan ábrázolja ezt a szituációt F. Dzszerdzsinszkij egyik levelében: "Hány olyan ember van, akinek érzései eltorzultak, aki arra van kérhoztatva hogy soha, még álmaiban sem pillantse meg az élet igazi boldogságát és örömét! Pedig az emberi természetben megvan ez a képesség a boldogság érzésére és észlelésére. Egy maroknyi ember megfosztotta ettől a képességtől a milliókat, megrontva és elzüllesztve önmagát is "csak téboly és félelem" maradt, "félelem és téboly" vagyis fényűzés, valamint az alkohol, a hatalom, a vallási miszticizmus mámorában nyert élvezet." [19]

Az összhang megszületésekor /szocializmus/ sőt később sem /kommunizmus/ garantálható minden ember számára "örökös" boldogság, hiszen sem a szocializmus, sem a kommunizmus nem tudja feloldani az egyes embert egyéni csapások vagy tragédiák alól.

Az élet és a boldogság között fennálló ilyen sajátos viszonyok miatt azt a megfogalmazást, hogy a boldogság maga az élet, általánosnak és pontatlannak tartjuk.

Ajánlott definícióinkat pedig így fogalmazhatjuk meg: a boldogság az egyén sajátos társadalmi szituációja, /megelégedett megelégedetlenség/ a sokoldalú szükségletek és azok ki-

elégítésének összhangja, dinamikus, folyton megújuló harmóniája, mely a szabad és tudatos alkotó tevékenységben, a személyiség önformálásában és önmegvalósításában realizálódik.

A boldogság forrásairól

A marxizmus elveti a boldogság forrásairól szóló idealista tanításokat. /Isten, a spekulatív ész tevékenysége, lelki tevékenység, stb./ Figyelmet fordít a kérdés Marx előtti materialista megoldására való törekvésekre /különösen a hadonista irányzatra/, de tisztában van ezen törekvések korlátaival. Ezért logikus, hogy saját álláspontját is kifejtse ebben a kérdésben.

A marxizmus e kérdés vizsgálatánál abból indul ki, hogy a boldogság az emberé, forrása az anyagi valósághoz való viszonya. Ez a viszony mindenekelőtt a munkában realizálódik. Engels A munka szerepe a majom emberré válásában c. művében egy helyen azt írta, hogy bizonyos értelemben elmondhatjuk, hogy a munka teremtette meg az embert magát. Az ember és a munka tehát a legszorosabban összetartozó fogalmak, egymáshoz való viszonyukban telítődnek meg tartalommal. Nagyon találóan jellemezte Voltaire ezt a szituációt, mikor azt mondta, hogy munka nélkül lenni és nem lenni egyet jelent. Az ember szükségletének kielégítése /a szükséglet kielégítés és a boldogság egymással szorosán összefüggnek/ csak a munkán keresztül realizálható.

Kalocsai ezt a folyamatot az etika jegyzetben így jellemzi: "az egyre teljesebben közvetlenül társadalmi jellegű /fizikai és szellemi/ munka hozza létre tehát azokat az objektív

feltételeket, melyek sokoldaluvá alakítják az egyéniséget, és sokirányu szükségleteinek harmónikus kielégítési lehetőségeit is megteremti." 20 21

Kalocsai idézett felfogása egy ponton - a szükséglet értelmezésében - részletezést kíván. Mi a szükséglet? A szükséglet történelmileg változó, konkrét feltételek által determinált természeti és társadalmi forrásokból táplálkozó, s az emberi létezés minden szféráját átfogó igény. A szükséglet éppen ezért különböző típusokra, csoportokra osztható, /pl. biológiai, fiziológiai, fogyasztási, termelési, anyagi, szellemi szükséglet/, valamint különböző szinten jelentkező. /Egyéni, társadalmi, stb./

Amikor Kalocsai azt írja, hogy a munka /fizikai, szellemi/ hozzá létre az ember sokirányu szükséglete harmónikus kielégítésének lehetőségét, akkor a szükséglet lehetséges felosztásának csúcsára a munkaszükségletet állítja.

Az ember munkaszükséglete a társadalom fejlődése folyamán különböző szinteken, különböző formákban, s intenzitással jelentkezik. A munkaszükséglet alakulása a történelemben hullámvonalként megrajzolható görbe formájában ábrázolható. A munka az ősközösségi termelési mód keretei között primitív szinten az ember belső szükséglete. A munka az ember számára e viszonyok között emberi lényegének önmegvalósítása.

A munka külső kényszerre, kényszerszermunkává válása az antagonisztikus osztálytársadalomban váltja fel a munka belső szükségletét, hogy majd a szocialista-kommunista társadalomra ismét átadja helyét a munka belső szükségletének, elsőrendű élet-

szükségletté válása állapotának.

A munka kényszerre válását, a munka elidegenedettsége jelzi. Ez az állapot különösen a tőkés társadalomban válik szembevetővé. A munka végzőjével idegen hatalomként áll szembe a munka terméke, a munkafolyamat, ennek eredményeképpen elidegenedik a másik embertől a végül önmagától és az ember. A munka mint külső kényszer eredményezi, hogy a boldogságot, az élet értelmét kereső emberrel szemben a kizsákmányoló társadalmakban a munka mint szükséges rossz létezik csak. /Ezt az állapotot esetenként még a burzsoá munkaelmélet egyes művelői, mint pl. H. Wirsten is elismeri./

Ezért ^{mondja} írja Kalecsai: "A lényeg tehát abban van, hogy az eddigi osztálytársadalmak emberének boldogságvágyában kifejezett életereszmény nagyon szűkkörű, belőle szükségképpen kiiktatódik /de legalábbis háttérbe szorul/ a munka, mint a szabad emberi tevékenység szükséglete, amely minden anyagi és szellemi szükséglet-termelést és kielégítést legdöntőbb és leginkább harmóniát biztosító formája." /97-98. old./

Marx ezt az állapotot élesen bírálta: "A munka idegensége tisztán előtűnik abban, hogy mihelyt nem egzisztál, fizikai vagy egyéb kényszer, hogy menekülnek előle, mint a dögvész elől." ^{Vö:} /Gazdasági-filozófiai kéziratok. 48.o./

A munka kényszervolta elvezet az ember elszemélytelenedéséhez, a munka elszemélytelenedéséhez. Hiányzik a munka alkotó jellege, s ezen nem változtat a technikai haladás előretörése sem, a kizsákmányoló társadalomban, s a munka mint rutinmunka a megszokás erejére és nem az ember alkotó tevékenységére épít,

s ezért a munka monoton jellegűvé is válik.

A munka életszükségletté a kizsákmányolás felszámolásává a szocialista fejlődéssel válhat. A munka a szocializmus építésében visszanyeri eredeti értelmét, funkcióját, s ezzel együtt megtisztított értékét is.

A szocialista forradalom nyomán a termelőerők nagyarányú fejlődésének következtében - s mindenekelőtt a technikai haladás, a gépesítés, az automatizálás nagyarányú fejlődése nyomán - átalakul a munka társadalmi jellege, létrejön a szocialista munka. /A szocialista munka az ember lényegi erőinek kibontakozását jelenti, szabad munka, az elidegenedéstől felszabadult, magába foglalja a szellemi és a fizikai munka társadalmi ellentmondásának megoldódása nyomán szerves egységüket, összekapcsolódásukat./

Mindezek ellenére felmerül a kérdés, le lehet-e redukálni a boldogság forrását csupán erre az egyetlen tényezőre? A kérdésfelvetés annak ellenére jogos, hogy igen sok tanulmányban a boldogság forrása a munkára redukálódik. Megítélésünk szerint a boldogság forrása összetett, komplex jellegű. Összetett és komplex jellegű, mert ahhoz, hogy a munka a társadalmi és egyéni boldogság fő forrásának funkcióját be tudja tölteni, találkoznia kell egyrészt a szabadsággal és a békével /mint további boldogságforrásokkal/, másrészt pedig az egyes ember megfelelően rendezett szituációjával, ami általában - de egyáltalán nem biztos, hogy abszolút - a családot jelenti.

A probléma ilyen megfogalmazása egy sor további kérdést vet fel. Az általunk is elérhető teljesség igénye nélkül ebben

a tanulmányban csupán csak jelzünk néhányat. Minden bizonnyal egys sor kapitalista országban a "Koldusoperában" kért "kenyér" megvan, de ez nem jelenti azt, hogy az a társadalom erkölcsös, vagy hogy e t t és e b b ó l boldogság fakad. /Számátalan gyakorlati példa és tanulmány igazolja kérdésfelvetésünk igazát./

Az ember munkája és boldogsága között tehát nincs összhang, melynek oka kétségtelenül a munka kényszerjellegére vezethető vissza. A munka kényszerjellegének megszüntetése /ami a jelzett ellentmondás feloldását is jelentené egyben/ az antagonisztikus osztálytársadalom megszüntetését feltételezi. Az antagonisztikus osztálytársadalom megszüntetése viszont az ember szabadság állapotának pozitív korrekcióját is jelenti. Evidens tehát, hogy az ember szabadságállapota és boldogsága, illetve adott viszonyok között boldogtalansága egymást feltételezik. A szabadság és a boldogság ilyen viszonya veti fel azután az élet értelmének filozófiai kérdését, a boldogság és az optimizmus, a boldogság és az öntudat összefüggésének kérdéseit. A boldogság és az öntudat összefüggése nyomán merülnek fel azután a boldogság u.n. "kiegészítő" forrásai /pl. becsvágy, alkotókészség, stb./ és "járulékos" elemeinek /pl. szerencse, hatalom, öröm, stb./ kérdései.

A szabadság nyújtotta értékek általában és konkrétan annak boldogság vonatkozásai csak békében realizálhatók. Ezért a béke kérdése nem frázis és politikai propagandaeszköz, mint néhányan gondolják, hanem a boldogság reális s ma legaktuálisabb forrása. Legáltalánosabban ugyanis arról van szó, hogy

egy esetleges világháberu az emberiséget s vele együtt boldogságát, vagy boldogságvágyát is likvidálná. Döbbenetesen érzékelteti ezt a szituációt Szilárd Leó hátberzengató kis novellájában, a "Jelentés a Centrál-pályaudvarról" című fantasztikus írásában. "... egy idegen bolygó tudományos expedíciója érkezik a Földre, és azt akarják kideríteni, miért is vált élettelen pusztasággá bolygónk. A New-York-i Centrál Pályaudvar egyes berendezéseit tanulmányozva az egyik idősebb tudós arra a következtetésre jut, hogy a Földön értelemmel bíró lények laktak. Fiatalabb kollégája azonban hevesen tiltakozik a feltevés ellen. Érvelése szerint "ha értelmes lények lakták volna a Földet, akkor az élet nem pusztult volna el, mert értelmes lények nem pusztítják el önmagukat." [21] Érthető, hogy a világ haladó erői a béke mellett vannak, s közülük például Szent-Györgyi professzor megfogalmazott egy jelszót: "nem ölheted meg saját barlangod lakóit."

Az eddigi 15 ezer háberu sok keservet zúdított világ - és helyi méretekben egyaránt az emberekre. Ezek részletes kifejtése nélkül is levonhatjuk a következtetést: a béke a boldogság, a háberu a boldogtalanság szülője.

A boldogság eddig érintett forrásai általánosan minden ember boldogságához és a társadalmi boldogságához egyaránt és egyformán szükségesek. A család ezzel szemben inkább az egyéni boldogság forrásaként jelentkezhez.

A marxistáknak e kérdés vizsgálatánál az anarchisták családkoncepciójának kritikájából kell kiindulni. Ugyanis, az anarchisták mindent /igy természetesen a családot is/ meg akartak

szüntetni, ami a kapitalizmusban, vagy a megelőző társadalomban létrejött. Másrészt a szocializmus és a kommunizmus elveit mechanikusan ki akarták a családra is terjeszteni. /A család társadalmassítása, kollektivizálása./ Ezzel összefüggésben rendkívül érdekes adatot ismertet Horuczi: A családi-házassági-nemiségi kapcsolatok etikai problémái c. kandidátusi értekezésének téziseiben.

1918-ban Vladimir városban megalakult a "Szabad Szerelmek Hivatala", amely kimondta a nők "nacionalizálását." A család szükséges, s az egyén boldogságforrása lett. Még akkor is így van ez, ha a monogám család a kapitalizmusban súlyos válságon megy át. Hiszen pl. Olaszországban napjainkban gyakori jelszó, hogy az összeláncolt pároknak adott amnesztia út a boldogság felé. Az is közismert tény, hogy egy sor tőkés országban nagyarányú a válás, nő az egyedül élők száma, sőt egyesek szerint "az ember manapság úgy száll be és ki a házasságba, mint valami taxiba", mégis meg kell jegyeznünk, hogy a monogám család ilyen válságát nem lehet kiterjeszteni a szocialista keretek között élő monogám családokra. Véleményünk szerint nincs igazuk azoknak a szkeptikusoknak, akik azt hiszik, hogy a szocialista monogám család nem lehet a boldogság forrása. A szocialista monogám család /bizonyos nyugtalanító jelek ellenére is/ egészében alkalmas az egyéni boldogság egy forrásának válására. Horuczi ezt így fogalmazza: "Olyan kapcsolatok kialakítása férfi, nő, szülő és gyermek között, amelyek tartósak, bensőségesek és amelyek elősegítik az egyének sokoldalu fejlődését, érzelmi gazdagodását, biztosítják a gyermekek optimális szellemi

és jellemfejlődését és amelyek haladó társadalmi és közéleti tevékenységre serkentenek." [22]

Alkalmassága a társadalom gazdasági berendezkedésére, a házaspárok között általában meglévő szerelemre, a párok közötti egyenrangúságra épül. A család - egymás kölcsönös segítségével és támogatásával - minden egyes tagja sikereinek kiváncsi lehet. /Tanárjelöltjeink között végzett ilyen irányú felvételek általában azt mutatják, hogy fiataljaink nagy többsége ilyen családot szeretne alapítani./

A boldogság fogalmának és forrásainak tisztázása után a boldogság főbb tulajdonságai felvázolhatók.

A boldogság tulajdonságai

Esetenként még a marxista etikai irodalomban is eltérés tapasztalható abban a kérdésben, hogy a boldogság relativ jellegű /ahány ember, annyi fajta boldogság/ vagy általános, mindenki számára alkalmas társadalmi cél lehet. Mindenki a maga módján és a "saját szakállára" legyen boldog - írja Schaff -, még ha ehhez valamilyen hobbyra van is szüksége, még ha ehhez egy kicsit különnek is kell lennie, még ha más akar is lenni, mint a többiek." [23]

Az idézeteket sorolhatnánk. Számunkra azonban fontosabb a következő kérdés megválaszolása: valóban a közös hiánya, vagy "megragadhatatlansága" miatt nincs egy általános, a tömegek számára elfogadható boldogságkonceptió, a boldogság tényleg relativ jellegű?

A boldogság tulajdonságainak taglalásánál is a valóságból

kell kiindulni. Ha tehát közöst akarunk keresni, azt csakis a valóságban lehet keresni. De "kisegít-e" kereső munkánkban a valóság? Véleményünk szerint igen. Vegyünk egy közismert példát: jónéhány polgári filozófus szerint a boldogság a pénz. Sok egyes ember vallja magáénak ezt az elvet. Mi az összekötő kapocs a számtalan látszólag vagy valóban eltérő individuumok boldogságképzetében? A konkrét társadalmi-gazdasági és osztályviszonyok. Marx így ábrázolja ezt a folyamatot: "A tulajdon különböző formája a társadalmi létfeltételeken különböző és sajátosan alakult érzések, gondolkodásmódok és életfelfogások egész felépítménye emelkedik. Az egész osztály teremti és alakítja ki ezeket anyagi alapjaiból és a megfelelő társadalmi viszonyokból. Az egyes egyén -... a hagyományon és a nevelésen keresztül jut el hozzájuk." [24] Éppen ezért van az, hogy a munkásozstály a polgári társadalom boldogság-pénz koncepcióját visszautasítja. Valójában ilyen egyszerű lenne a boldogság elrelativizálásának elméletét és gyakorlatát visszautasítani? Ugyanis nem tagadhatjuk, hogy a szubjektív megítélés valóban beleszól a boldogság helyes vagy helytelen megláttatásába. Ezért az egyes egyén prizmáján megszűrt boldogságképzet irreálisztikusan vagy realisztikusan jelentkezik.

Ezek szerint tehát a boldogság helyes felismerése az ember öntudatával függ össze. Az emberekben ki kell nevelni a haladás irányába való tekintést, vagy másképpen az előretekintés képességét. A boldogság társadalmának megteremtése közben az embereket meg kell tanítani arra, hogy mi a boldogság.

A másik megválaszolásra váró kérdés, hogy a boldogság

egyéni, vagy társadalmi jellegű, illetve mi a viszony a boldogság egyéni és társadalmi oldalai között.

A marxista etika a boldogság kategóriát egy tágabb és egy szűkebb értelemben szokta használni. /Ez a felosztás természetesen nem ignorálja a boldogság különböző aspektusait./

Mivel tágabb értelemben vett boldogságot már egyéb összefüggés során megfogalmaztunk, most csak a következőkre szorítkozunk:

a./ Az egyéni boldogság körülírására,

b./ az egyéni és társadalmi boldogság egymáshoz való viszonyára.

a./ A szűkebb értelemben vett boldogság territóriumába tartoznak: lelki állapot, egészségi állapot, jó külső, az első szerelem sajátos érzései, az anyaság és apaság örömei, a családi élet melegsége, a foglalkozásból fakadó örömek, stb.

A felsoroltakból kitűnik, hogy felfogásunk nem tér el a marxista irodalomban találhatótól. /Landeszman, Szegemenev felfogásaitól./

b./ Az egyéni és társadalmi boldogság egymáshoz való viszonyáról: e viszonyt tulajdonképpen két részre lehet bontani:

- 1./ Egyémáshoz való viszonyuk az antagonisztikus társadalmakban,
- 2./ Egyémáshoz való viszonyuk a szocialista társadalomban.

Mivel a kérdés első részét más helyütt már jeleztük, most csupán az egyéni és társadalmi boldogság egymáshoz való viszonyának főbb problémáit vázoljuk fel a szocialista társadalomban.

a./ Az egyéni és társadalmi boldogságot nem lehet egymással szembeállítani. A szocialista társadalomban, így hazánkban is az

egyes érdektípusok egymáshoz való közeledésének tendenciája figyelhető meg. Eppen ezért egyetlen ember sem lehet a közösség revására boldog. /Legalábbis tartósan nem./

b./ Az egyéni és társadalmi boldogság összhangja nem lehet abszolút. Ez a tétel azonban nem jelentheti és nem is jelenti azt, hogy különösen az átmenet időszakán jelentkező gátló tényezők ellen ne harcoljunk.

Az egyéni és társadalmi boldogság összhangját gátló főbb nézetek:

a./ A be nem avatkozás elve.

Ezt az elvet vallók elzárkóznak egyrészt a társadalom, a közösség érdekeitől, másrészt a közösséget, a társadalmat akarják kirekeszteni érdekeikből. Népiesen ez a "seperjen mindenki a maga portáján" nézetben fogalmazódik meg.

b./ A nem politizálók elve.

Ez az elv több forrásból táplálkozik. Vannak akik elszakítják egymástól a szakmai és a köztevékenységet. Céljuk a "jó szakember" rangjának elnyerése. Vannak, akik csak azért folytatnak köztevékenységet, hogy rangban, címben haladjanak előre.

c./ A magánszocialista elvek.

Megjelennek az olyan emberek, akik egyéni, önző, kényelmes, el-tunyult magatartásukat a "szocializmus köntösével" akarják takarni. Sokféle színben pompáznak, vannak: autó, fűtőszider és összeköttetés szocialisták. Mindezek önmagukban is ártalmasak, de méginkább ha lehetőségeik vannak.

d./ Az ember boldogságát beárnyékolhatják egyéni csapások, tragédiák. Ezekkel szemben az ember természetesen nem lehet

érzéketlen, de nem juthat el következtetéseiben oda, hogy a boldogságra alapozott élet elégtelen. Anne Philipe /Gerard Philipe felesége/ Meditáció a szerelemről és a halálról. Egy sóhajtsá-nyi idő c. cikkében /Világosság. 1966. május/ azt a gondolatot veti fel, hogy a boldogság relatív kiterjedése és hatalma miatt nem lehet az értelmes élet centrális kérdése, ugyanakkor a nihilizmus sem. Mi hát akkor a kivezető út? Külön békekötés az élettel, vagy ahogy Anne Philipe nevezi azt, partikuláris opportunizmus. Véleményünk szerint az embernek képesnek kell lenni az egyéni csapások után is sorsát a nagyobb közösség sorsával összhangban tartani.

Boldogság - életmód

A boldogságkategória tárgyalásakor szükségszerűen merül fel a kérdés, milyen viszony áll fenn a boldogság és a többi etikai kategóriák között? Meghatározott kapcsolat kimutatható a boldogság és minden etikai kategória között. E kapcsolatok részletes elemzése azonban meghaladja disszertációnk célkitűzését, éppen ezért vizsgálatunk csak egy konkrét kérdésre szorítkozik, nevezetesen: a boldogság és az életmód összefüggésének kérdésére.

Az életmód kérdéseinek kutatására figyelmet előbb szociológusaink fordítottak. Ezért érthető, hogy e kategória meghatározásánál a szociológiai szemléletmód dominál. Bizonyításul ve- gyünk néhány meghatározást:

"Az életmód" - a társadalomtudomány terminusa - az emberi lét nem-termelő szféráját tükrözi, mely szükségletek kielégítésével; az étkezésben, a ruházatban, a lakás terén, a kommunális

szolgáltatások, a gyógykezelés, az egészségvédelem terén, a pihenésben, a szórakozásban, stb. jelentkező szükségletek kielégítésével.

Az életmód terén kialakulnak a magatartás-szabályok, vagy például az izlés, amelyek - elsősorban a történelmi fejlődéssel, a termelőmód változásaival - folyton változnak. A termelőmód mellett a társadalmi helyzet, a kultúra, a vallás nyomja rá sajátos jegyeit az életmódra." [25]

V. Szinyicin: A kommunista építés kerének életmódja című munkájában az életmód következő meghatározását adja: "Az életmód az emberek mindennapi életének vitele, vagy rendje, a termelési és társadalmi tevékenység szféráján kívül, amelyet a különböző anyagi és kulturális szükségletek kielégítésének módja és formái közvetlenül meghatároznak." [26]

Balogh István A munkásifjúság helyzetéről és társadalmi szerepéről c. munkájában írja: "Az életmód a mindennapi élettevékenységnek az a területe, amely nem függ össze közvetlenül a gazdasági-termelő, közéleti, kulturális-szellemi tevékenységgel. Ide tartozik: a táplálkozás, az öltözködés, a lakásviszonyok, az egészségvédelem, a testedzés, a tisztálkodás, a pihenés, a szórakozás, a nemek közötti viszony, a családi élet, a baráti és személyi kapcsolatok." [27]

Végül Ferge Zsuzsa véleménye az életmódról: "Az életmód komplex, nehezen körülhatárolható fogalma magában foglalja az adott keretek között végzett /vagy előforduló/ tevékenységeket: azt, hogy az egyén mikor mit csinál, milyen célokra használja a rendelkezésére álló kereteket: magukat az életkereteket, vagyis

azt, hogy milyen feltételek és körülmények között folyik az egyén élete. Végül ide tartozik az is, hogyan, milyen módon történnek az adott keretek között az egyes tevékenységek. Az életmód tehát nem redukálható valamilyen tartalomra, hanem alapvető jelentőségű forma, amiben és ahogyan a tartalmak testet öltenek. /Felesleges aláhuznunk, hogy tartalom és forma szétválaszthatatlan egység abban az értelemben, hogy valójában pontosan ugyanaz a tartalom más formában nem létezik. Arra sem kell részletesen kitérnünk, hogy tartalom és forma dialektikus egység - ami egyik vonatkozásban forma, az más nézőpontból tartalom lehet és megfordítva./" [28]

Az itt idézett definíciókból nemcsak a szociológiai szemléletmód, hanem a felfogások különbözősége is elének tárul. Milyen fő kérdésben merülnek fel ellentmondások? Milyen tevékenységtípusok tartoznak az életmód fogalmába? Itt nemcsak az a megfigyelhető, hogy alapvető fontosságú tevékenységtípus reked ki a definícióból egyeseknél /pl. Baloghnál és másoknál a munka/, hanem az is, hogy a különböző tevékenységek szerepét, pontosságát nem differenciáltan vizsgálják. /Pl. Szinyicin idézett felfogása és egyéb álláspontok tükrözik ezt./ Ez azután oda vezet, hogy egyes kutatók az életmód olyan részkérdéseit teszik vizsgálatuk tárgyává, melyek önmagukban nem alkalmasak az életmód egészére vonatkozó következtetések levonására.

A felfogások különbözősége és az életmód "csak szociológiai" értelmezése ugyanakkor implicit magába foglalja annak etikai aspektusát is. Nevezetesen az életmód tevékenységek összességére, márpedig a tevékenykedő a morális lény /ember/, a

tevékenység egy jó része pedig morális. Éppen ezért az életmód egy olyan komplex szociális kategória, amelyik legalább annyira etikai, mint szociológiai.

Az életmódnak ezt a sajátosságát egyes etikusaink - igaz, eddig elég kevesen - fel is vetették. Az erkölcs és a vallás c. munkában a boldogság és az életmód összefüggéséről a következő olvasható: "Boldogság. Mit is értsünk ez alatt voltaképpen? Meghatározhatjuk-e lényegét? Tévedések elkerülése végett, már előljáróban meg kell mondanunk, hogy az erkölcs területén boldogság vagy szerencse alatt /a disszertáció szerzője a boldogság és a szerencse azonosításával nem ért egyet, a meglévő különbségekre viszont nem tartja szükségesnek itt rámutatni/ nem az egyén érdekeinek kedvező véletlen /pl. nyeremény az osztálysorsjátékban, a baleset elkerülése, stb./, hanem az é l e t - m ó d e r k ö l c s i é r t é k e l é s é t é r t j ü k." [29]

L.M. Arhangelszkij A boldogság kategória a marxista-leninista etikában c. cikkében így fogalmaz: "A boldogságról szóló elképzelés nem egyszerűen tükrözi az ember társadalmi létfeltételeit, hanem b i z o n y o s m é r t é k i g m e g h a - t á r o z z a é l e t t e v é k e n y s é g é t, a k t i - v a n v e z e t i a z é l e t b e n." [30]

Az életmódról vallott, fentebb bemutatott különböző felfogásokból következik a kérdés, mi az életmód és milyen jellemzőkkel rendelkezik.

Az életmódot a termelési mód határozza meg. A marxizmus-leninizmus klasszikusai nem egyszer hangsúlyozták, hogy az életmód a társadalomban a neki megfelelő gazdasági helyzet terméke /bár az életmód végső soron valamely nép anyagi életfeltételei

összességének eredménye/ és azt az adott történelmi korszak speciális-gazdasági viszonyainak az összessége határozza meg. Ha megváltozott a termelési mód, megváltoztak az emberek gazdasági viszonyai is és ezzel együtt, avagy ezek nyomában megváltozott az anyagi és kulturális szükségleteinek jellege és formái is. Megváltoztak a lakóházak, a táplálkozás, az öltözködés, a háztartásban használt tárgyak, a mindennapos foglalkozások, a szabadidő eltöltésének formái, a szórakozás, az erkölcsök, a kulturális igények, az ízlés, a divat, a családdal kialakult viszonyok jellege, stb... azaz, megváltozott a lakosság életmódja.

Az életmód két fő oldalt foglal magába: az anyagi és szellemi oldalt. E két oldal egységet alkot, de kétségtelen, hogy az egységben meghatározó jelentősége az anyagi oldalnak van.

Az életmód anyagi oldalát nevezhetjük: az emberek életmódja materiális elemeinek is, amelyek egyidejűleg a társadalmi lét részét is képezik.

Az életmód szellemi oldala: pl. a nép műveltségének színvonala, erkölcsi szokások, stb. Ezek ideológikus jellegük miatt a felépítményhez tartoznak. Egyidejűleg azonban az életmód szellemi oldalának elemei a társadalom szellemi kulturájának is részei és gyakorlatilag összefonódnak a kultúrával.

Figyelemreméltó, hogy a kultúrának olyan elemei és eszközei, mint a rádió és a televízió, film és a kulturális szolgáltatásokkal kapcsolatos tárgyak, amelyek felhasználása az emberek életmódjának egyik oldalát is jelenti, a társadalomban egyaránt sorolhatók mind az anyagi, mind a szellemi élet jelen-

ségeihez, mivel ezek összefonódva egyesítik magukban az anyagi és a szellemi kultúra vonásait.

A bemutatott oldalaknak megfelelően azokban a viszonyokban is, melyek az életmód terén az emberek között bontakoznak ki, meg lehet különböztetni az anyagi és a szellemi és az u.n. összefonódott anyagi-szellemi kapcsolatokat, viszonyokat.

Az életmód viszonyai közül az anyagi problémákhoz azok tartoznak, amelyek az anyagi produktumok fogyasztása-felhasználása szférájában keletkeznek. Ezek az anyagi javak használatának módszerei és formái az élet fenntartása és az egyének mindennapi szükségleteiről való gondoskodás céljából. Ugyanide sorolhatók az olyan társadalmi kollektívákban belül kialakult viszonyok is, amelyek azt a célt tűzték ki maguk elé, hogy szervezettebb módon gondoskodjanak a mindennapi anyagi szükségletek kielégítéséről.

Az életmód terén kialakult viszonyok közül a szellemi szférákhoz azok tartoznak, amelyek a szellemi produktumok fogyasztás-felhasználása folyamán bontakoznak ki és jellemzőek az emberek életvitelének mindennapi formájára, mint pl. az ember magatartáskulturájára, erkölcsseire.

Az említettek mellett az életmódra jellemző viszonyok között felfedezhetünk olyan területeket is, ahol az anyagi és a szellemi oldalak olyan szorosan egymásba fonódnak, hogy azokat külön-külön elemezni teljesen lehetetlen. Ilyenek pl.: a családi kapcsolatok, a szabadidőben kialakult emberi kapcsolatok, stb.

Az osztálytársadalmakban az életmód osztályjellegű. Ez az

osztályjelleg kétféleképpen nyilvánul meg:

- a./ abban, hogy az uralkodó osztályok életmódjának feltételei alapvetően eltérnek a kizsákmányolt dolgozó tömegek életmódjának feltételeitől,
- b./ abban, hogy a kizsákmányolók életmódjának eszmei, erkölcsi pillérei, egyáltalán életmódjuk alapelvei szemben állnak egymással.

Az életmód osztályjellegének megnyilvánulása mellett az antagonisztikus társadalmakban megfigyelhető az életmód u.n. össz nemzeti elemei./Lakásberendezés, étkezés, zene, tánc, stb./

A különböző osztályok és csoportok életmódjában bizonyos mértékben megnyilvánul néhány közös vonás, amit felfoghatunk: mindennapi életünk "nemzeti jellegén". /Tehát az életmód igényel egy meghatározott nemzeti jelleget is./

A termelési mód és az életmód lehetséges kapcsolatai a társadalom fejlődése során

Az ősközösségi társadalomban a termelés és az életmód teljes egységet alkottak. A társadalmi fejlődés folyamán az életmód különvált és az emberi élet külön szférájává alakult. Miután a különválás megtörtént, az életmód - a termeléستől való függő viszonya mellett is - fokozatosan viszonylagos önállóságra tett szert és kezdetét vette visszahatásának folyamata a termelésre. Azt tapasztalhatjuk, hogy az életmód szellemi oldala az anyagi oldalhoz viszonyítva nagyobb önállóságra tett szert.

Az életmód viszonylagos önállóságának megnyilvánulásai:

az életmód viszonylagos önállósága megnyilvánul a történelmi folyamatosság létezésében, ami természetesen nem azonosítható a folyamatosságnak a gazdaságban való tükröződésével. Megnyilvánul továbbá az életmód állandósuló és viszonylagos konzervativizmusában, továbbá az életmód fejlődésének lassabb ritmusában a gazdasági fejlődéshez képest. Az egyes társadalmak és az egyes osztályok életmódját nem hozzák létre minden esetben teljesen előlről, hanem az bizonyos mértékig magába olvaszthatja a korábbi történelmi korszakok eredményeit. Végül az életmód viszonylagos önállósága megnyilvánul a termelésnek és az emberek társadalmi életének más oldalaira való visszahatásában is. Igaz, hogy az életmód a társadalom életében soha nem játszott önálló szerepet, még kevésbé meghatározót, de befolyása a társadalmi élet más szféráira mégis rendkívül jelentős. /Az életmódban kifejeződő viszonyok meggyorsíthatják vagy fékezhetik a társadalom gazdasági, politikai és kulturális fejlődését, elősegíthetik vagy zavarhatják az emberek anyagi és szellemi erőforrásainak kiteljesedését.

Az életmód funkciója

Az életmód a mindennapi életnek, az életvitel tradicionális formáinak és az élet belső rendjének megszervezése. Ezért, ha különböző történelmi korszakok, országok, vagy társadalmi osztályok életmódjának problémáit vizsgáljuk, nem szabad megelégednünk a társadalemben uralkodó erkölcsi alapelvekről és az emberek magatartásának erkölcsi normáiról. Ugyanis az emberek minden-

napi életének formájába az erkölcs alapelvei különböző utemódon behatolnak, s meghatározott vonásokat és sajátosságokat hagynak vissza abban.

II.

Tanárjelöltjeink a boldogság fogalmáról

Kiindulópontként arra iparkodtunk választ kapni, hogy hallgatóink szerint mi a boldogság? Válaszaikat az 1.sz. táblázat foglalja össze.

A hallgatók véleményének százalékos megoszlása a boldogság-kategória értelmezéséről N: 332

1.sz.táblázat

Válaszlehetőségek	Válaszok évf. megoszlásában				Összesen %-ban
	I.	II.	III.	IV.	
1.A kötelesség teljesítése	0,99	6,25	0,99	-	2,11
2.Szerелеm	1,98	-	0,99	-	0,90
3.Az élet célja	19,80	15,00	23,77	14,00	18,97
4.Egészség	1,98	2,50	-	2,00	1,51
5.Az élet értelme	14,85	20,00	15,84	20,00	17,16
6.Siker, érvényesülés	0,99	-	2,97	-	1,20
7.Optimizmus	2,97	1,25	1,98	-	1,80
8.Pénzszerzés	-	-	-	-	-
9.Maga az élet	15,84	7,50	9,90	14,00	11,74
10.Megfoghatatlan valami	9,90	6,25	8,91	12,00	9,04
11.Megelégedett megelégedetlenség	4,95	12,50	8,91	26,00	11,14
12.Abránd	-	1,25	-	-	0,30
13.Elégedettség	2,97	1,25	5,94	6,00	3,91
14.Szórakozás	-	-	-	-	-
15.Lelki állapot	5,94	12,50	11,88	2,00	8,73
16.Egyéb	16,84	13,75	7,92	4,00	11,49
Nem válaszolt	-	-	-	-	-
	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

A válaszadók nagy többsége elismeri a boldogság létezését. válaszaik alapján kialakult egy rangsor a boldogság fogalmának értelmezésében. A kialakult rangsört szemlélteti 1/a. sz. táblázatunk.

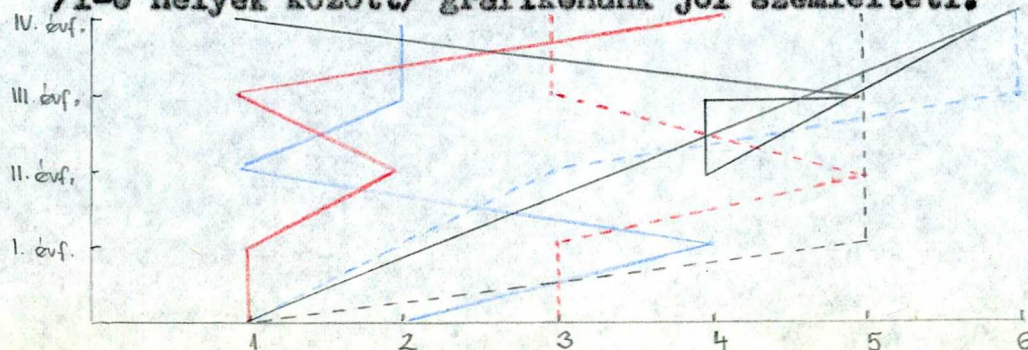
A hallgatók véleményének százalékos megoszlása a boldogság-
kategória értelmezéséről az adott válaszok százalékos
nagyságrendjében N: 332

1/a.sz. táblázat

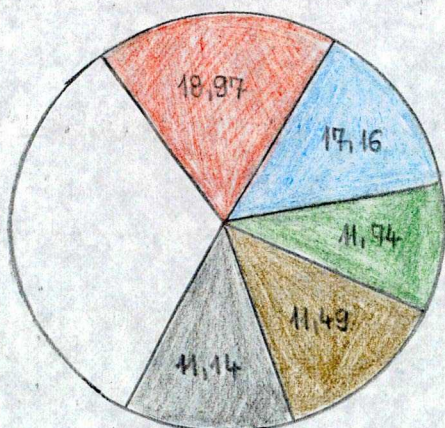
Válaszlehetőségek	Válaszok évf. megoszlásában				Összesen %-ban
	I.	II.	III.	IV.	
1. Az élet célja	19,80	15,00	23,77	14,00	18,97
2. Az élet értelme	14,85	20,00	15,84	20,00	17,16
3. Maga az élet	15,84	7,50	9,90	14,00	11,74
4. Egyéb	16,84	13,75	7,92	4,00	11,49
5. Megelégedett meg- elégedetlenség	4,95	12,50	8,91	26,00	11,14
6. Megfoghatatlan valami	9,90	6,25	8,91	12,00	9,04
7. Lelki állapot	5,94	12,50	11,88	2,00	8,73
8. Elégedettség	2,97	1,25	5,94	6,00	3,91
9. A kötelesség tel- jesítése	0,99	6,25	0,99	-	2,11
10. Optimizmus	2,97	1,25	1,98	-	1,80
11. Egészség	1,98	2,50	-	2,00	1,51
12. Siker, érvénye- sülés	0,99	-	2,97	-	1,20
13. Szerelem	1,98	-	0,99	-	0,90
14. Ábránd	-	1,25	-	-	0,30
15. Pénzszerzés	-	-	-	-	-
16. Lelki állapot	-	-	-	-	-
Nem válaszolt	-	-	-	-	-
	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Az egyes évfolyamokról nyert válaszadatok közti különbségeket

/1-6 helyek között/ grafikonunk jól szemlélteti.

A válaszok nagyfokú szóródást mutatnak, de a pozitív felé tendálnak. Megállapításunkat 3.sz. kördiagramunk jól szemlélteti.

az élet célja	18,97
az élet értelme	17,16
maga az élet	11,74
egyéb*	11,49
megelégedettség	11,14
megelégedetlenség	1,20

Tanárjelöltjeink boldogságfelfogása idegen a polgári boldogságfelfogástól. /A pénzszerzést, szórakozást senki sem jelöli válaszában, sőt még a sikert, érvényesülést is csupán 1,20 %/. A mai nyugati ifjúságot jellemezve írta Ernst Fischer egy helyen, hogy azok nem ismernek mást, mint a pénzt, sikert, népszerűséget. Azért nem idegen tőlük a propagandafelhívás: vásároljatek kicsit részletre, otthont részletre, konyhát, ágyat és boldogságot részletre!

Sok cikkben, dolgozatban, tanulmányban teszik fel természetesen vagy mesterségesen a kérdést, milyen a mai magyar ifjúság életfelfogása?

Semmiképpen sem nem a nyugati ifjúságéhoz hasonló. Ezt határozottan tanúsítja a fentebb bemutatott táblázatunk. Ha ifjúságunk nem beszél is nap mint nap a két társadalmi rend, a kapitalizmus és a szocializmus közti különbségekről, mégis

tudatában van annak. "Ösztönösen" vagy tudatosan visszautasítja a kapitalizmust. Válaszaik arról tanuskodnak, hogy tudják: az ember a kapitalizmusban eldologiasodott. Az ember aki dologgá lett a dolgok között, önmaga számára is inkább eszköz, mint cél, önkizsákmányolásra szolgáló termelési eszköz. Számlázza önmagát ennyi meg ennyi munkára, hűtőszekrény, televíziós készülék, autó ellenében.

Tanárjelöltjeink állásfoglalása megnyugtató olyan értelemben is, hogy annak idején mint aktív pedagógusok képesek lesznek a pénz álarcában fellelő - hazánkban sajnos még bizonyos körökben most is élő - önzés elleni harcra.

Következtetéseinknek nem mond ellent /legfeljebb látszólag/ hogy a mintába vettek 8,73 %-a lelki állapotnak, 9,04 %-a pedig megfoghatatlan valaminek tartja a boldogságot.

Mivel magyarázható, hogy jelöltjeink aránylag számottevő része /9,04 %-a/ megfoghatatlan valaminek tartja a boldogságot? A magyarázatot mindenekelőtt az előttünk álló élet megítélésében kell keresni. Optimisták vagy pesszimisták legyünk? Ez a kérdés egyébként a XX. század emberének egyik alapproblémája. Van-e értelme a jövőnek? - teszik fel a kérdést a horizont nélküliek. Miközben a Holdra repülünk, a Föld elpusztulhat. A hangsebességnél nagyobb sebességgel egyszerre csak olyan messzire jutunk, hogy magunk mögött hagyjuk a jövőt. A jövőtől való félelem tintájába mártva tollát írja Carl Froberg:

Egy csináld meg egyedül magzatelhajtás

A hidrogénbomba

Amely mindent kikapar

Gondoljatek a pompás embrionális mutációkra
Ami geniális generális genocit
Tetejében demokratikus
A töredék ember
S mindenkinek a mennybemenetele
A szabad világban
Egyenjoguan
A végső tűzijáték részeseként.

Ifjuságunk nem fél a jövőtől, optimista, de egyesekben él az aggodalom, bizonyos szkepszis a jövő iránt.

Az aggodalom nem olyan töltésű mint a horizont nélkülieké, mint pl. Frosbergé, hanem kisebb, gyakorlatibb és mindennapibb jellegű. /Nem véletlen, hogy éppen a IV. évfolyamon legmagasabb /12 %/ a megfoghatatlan valamire adott válasz/. Ezekre a kérdésekre később, más összefüggésben fogunk kitérni.

Hallgatóink egyrésze túl a boldogság elismerésén, definiálta is azt. A felvételi lapon erre alkalmat adott az egyéb megjelölése, az idézett vallomásokat pedig innen meritettük.

Egy I. éves magyar-országos szakos hallgató szerint: a boldogság több dologból tevődik össze és ezért minden ember mást ért boldogságon. Minthogy minden ember más, a szükségszerűen más, illetve mások jelentik a boldogság fogalmát. Ugyancsak I. évről egy földrajz-testnevelés szakos hallgató írta: egy rövid válasszal szerintem nem lehet magyarázni, de alkotórészei az egészség, a szerelem plusz a pénzszerzés. Egy II. éves matematika-rajz szakos hallgató szerint a boldogság

olyan lelki állapot, amikor a környezettel harmóniában tud élni az ember /hosszabb ideig tartó állapot/ vagy a rövidebb ideig tartó elégedettség érzése tölti el az embert. És végül egy II. éves matematika-fizika szakos hallgató: a boldogságot egyértelműen egyik sem határozza meg az előbb felsoroltak közül, mert annak több összetevője van: az egészség, életcél, a kötelesség teljesítése, a szerelem.

A boldogság létezésének elismerése nem jelentkezik szabatos, elfogadható körülírásban.

Ez legalább két okra vezethető vissza: a hallgató érzi, hogy komplex jelenséggel van dolga. A boldogság fogalmának magyarázása az irodalomban /nem szépirodalomról van szó csupán/, valamint az oktató-nevelő munka során nem egységes.

Hallgatóinkban megvan a készség a boldogságfogalom tudományos magyarázatának befogadására.

A kérdésre, hogy mi a boldogság, többségükben a tudományos felfogás igényének eleget téve válaszoltak. /A bemutatott táblázatok ezt meggyőzően bizonyítják./ Szinte egyedülálló vélemény egy I. éves magyar-orsz szakos hallgató: vallomása: szerintem nem lehet boldogságról beszélni a szó igazi értelmében. Apró örömeik vannak, esetleg ezek teszik látszólag "boldoggá" az embert.

Tanárjelöltjeink elhatárolják magukat a boldogság egyoldalú negatív, tudománytalan felfogásától. /Pl. utolsó helyen jelölik a pénzszerzést és szórakezést mint boldogságot, alig feljebb a kötelességet, a sikert, az érvényesülést, stb./

Adott válaszaik eltérnek a köztudatban tapasztalható

boldogságfelfogásoktól. Ugyanis a köztudat "rátapaszt" a boldogság fogalmára olyan ismertetőjegyeket, amelyek eltorzítják annak valóságos értelmezését, pl. sokan azonosítják a boldogságot az egészséggel. /Tanárjelöltjeink feltűnően kevesen jelölték /1,51 %/ a boldogságot az egészségben/.

Tanárjelöltjeink a boldogság forrásairól

A boldogság fogalmának értelmezése után a boldogság forrásait tettük vizsgálatunk tárgyává. 2.sz. táblázatunk foglalja össze hallgatóink véleményének százalékos megoszlását a boldogság forrásainak megjelöléséről.

A hallgatók véleményének százalékos megoszlása a boldogság forrásairól N: 332

2.sz.táblázat

Válaszlehetőségek	Válaszok évf. megoszlásában				Összesen %-ban
	I.	II.	III.	IV.	
1. Munka	3,96	1,25	-	4,00	2,11
2. Béke	0,99	-	1,98	-	0,90
3. Szabadság	0,99	1,25	1,98	2,00	1,51
4. Család	0,99	1,25	1,98	-	1,20
5. 1-4. együtt x	69,31	81,25	78,22	78,00	76,21
6. Becsvágy	-	-	-	-	-
7. Alkotókészség	3,96	3,75	2,97	-	3,01
8. Az ember képességei	0,99	1,25	1,98	2,00	1,51
9. Szerencse	2,97	1,25	2,97	-	2,11
10. Az ember öntudata	2,97	1,25	-	-	1,20
11. Hatalom	-	-	-	-	-
12. Szeretet	6,93	1,25	4,95	10,00	5,43
13. Öröm	0,99	1,25	0,99	2,00	1,20
14. Egyéb	3,96	5,00	1,98	2,00	3,31
Nem válaszolt	0,99	-	-	-	0,30
	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

X = Az 1,2,3,4-et együtt úgy kell értelmezni, hogy a munka, béke, szabadság, család együtt jelentik a boldogság forrásait.

A szóródás itt is nagy, de lényegében pozitív tendenciát takar. A szóródás pozitív irányát leginkább a hallgatók véleményének százalékos megoszlása fejezi ki, a következő táblázat szerint:

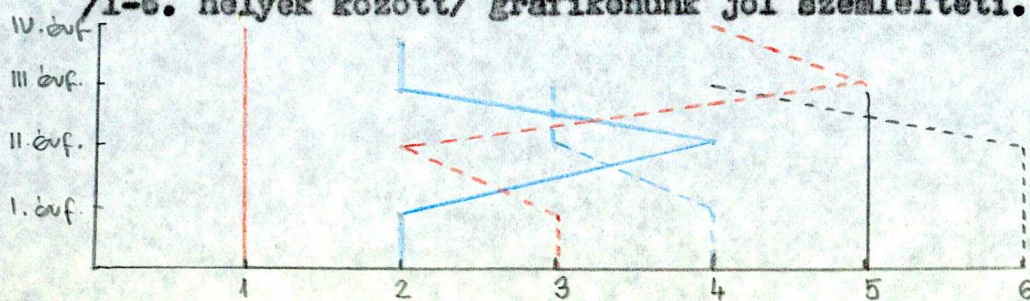
A hallgatók véleményének százalékos megoszlása a boldogság forrásairól az adott válaszok százalékos nagyságrendjében

N: 332

2./a. sz. táblázat

Válaszlehetőségek	Válaszok évf. megoszlásában				Összesen %-ban
	I.	II.	III.	IV.	
1. 1,2,3,4 együtt	69,31	81,25	78,22	78,00	76,21
2. Szeretet	6,93	1,25	4,95	10,00	5,43
3. Egyéb	3,96	5,00	1,98	2,00	3,31
4. Alkotókészség	3,96	3,75	2,97	-	3,01
5. Munka	3,96	1,25	-	4,00	2,11
6. Szerencse	2,97	1,25	2,97	-	2,11
7. Szabadság	0,99	1,25	1,98	2,00	1,51
8. Az ember képességei	0,99	1,25	1,98	2,00	1,51
9. Család	0,99	1,25	1,98	-	1,20
10. Az ember öntudata	2,97	1,25	-	-	1,20
11. Öröm	0,99	1,25	0,99	2,00	1,20
12. Béke	0,99	-	1,98	-	0,90
13. Becsvágy	-	-	-	-	-
14. Hatalom	-	-	-	-	-
Nem válaszolt	0,99	-	-	-	0,30
	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Az egyes évfolyamokról nyert válaszadatok közti különbségeket /1-6. helyek között/ grafikonunk jól szemlélteti.

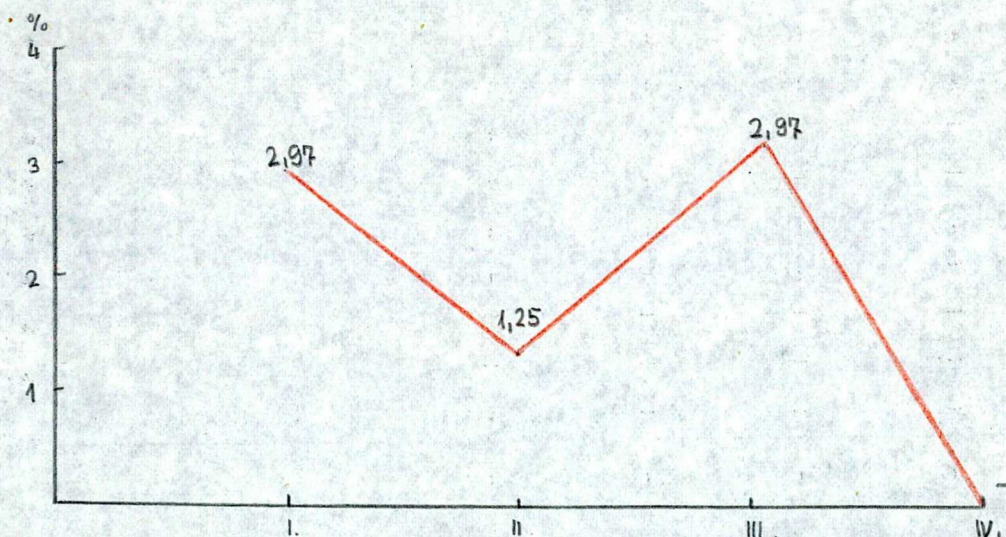
Hallgatóink döntő többsége szerint a boldogság a konkrét társadalmi, gazdasági valóságból fakad.

Ez a felfogás végérvényes leszámolást jelez az egyházi filozófia azon tanításával, hogy a boldogság isteni eredetű. Ez az ifjúság nem vallja a katolikus egyház beáttutód tanának kardinális koncepcióját: Cum enim Te, deum meum querere vitam beatam querere. /Amikor téged kereslek oh istenem, a boldogságot keresem./

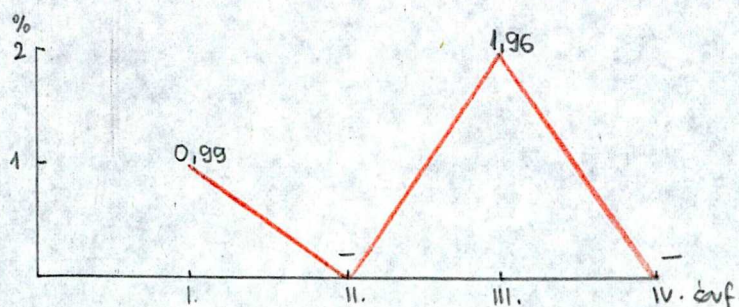
Nem hive a rigorizmusnak, eudaimonizmusnak és meliorizmusnak sem és régen túlhaladta a hedonizmus álláspontját is.

Helyesen mutattak rá, hogy a boldogság forrása összetett, komplex jellegű.

Helyesen választották szét a boldogság forrását annak járulékos elemeitől. Következtetésünket jól támasztja alá egy részlet a 2./a.sz. táblázatból. Hallgatóink ott a szerencsét 6. helyen évfolyamonként az alábbi megbeszélésekben:

Az örömet a családdal és az ember öntudatával együtt a 9-11. helyen, évfolyamonként az alábbi megoszlásban:

A hatalmat pedig a becsvágygal együtt összesen 0,- %-al a 13-14. helyen.

Nem ismerték fel ugyanakkor kellően a boldogság "kiegészítő" forrásait. /Pl. teljesen elvetették a becsvágyat, mint a boldogság kiegészítő forrását, noha egy egészséges, realitásokon nyugvó, a karrierizmus gondolatától független becsvágy konstruktív kiegészítője lehet a boldogságnak./ Pl. Az ember öntudata kérdésre is összesen 1,20 % esik, úgyhogy közben két évfolyam /III. és IV./ nem is jelöli. Pedig a boldogság és az ember öntudata egymással összefüggő és a mai magyar viszonyokban is aktuális kérdés. A boldogság fogalmának meghatározásánál rámutattunk arra, hogy azt kétségtelenül objektív tényezők határolják körül, de az objektív tényezők által körül-

határelt lehetőségeken belül ki mit tart boldogságnak, mekkora a képzelete és a boldogság tudományos felfogása közti távolság, hogyan óhajt vagy nem óhajt tevékenykedni a boldogságért, az az anyagi tényezők primátusa mellett tudati színvonalától is függ.

Meglepő, hogy az alkotó készséget milyen kevesen jelölik a boldogság kiegészítő ferrásának. /I. évf. 3,96, II. évf. 3,75, III. évf. 2,97, IV. évf. 0,- %./ Itt még a számok puszta alakulása is /csökkenés irányára gondolunk/ igen érdekes.

A statisztikai adatok ellentétes mozgása lett volna pedig az ideális. Ugyanis mi hallgatóinkat alkotókész, kommunista szakembereknek készítjük fel és akarjuk látni.

Kissé váratlanul ért bennünket a szeretet, mint a boldogság ferrásának aránylag igen előkelő helyen /második/ való jelölése.

Tanárjelöltjeink itt egy olyan összefüggést emeltek ki, ami sajnos a marxista etikai irodalomban - legalábbis ismereteink szerint - jelenleg elég kimunkálatlan területre sz.

Az a felismerés, hogy szeretet nélkül nincs boldogság, helyes. Az embernek szüksége van az emberre, általában ez a sajátossága társadalmi lény voltából fakad, de szüksége van a másik emberre konkrétan, saját boldogsága érdekében is. A magam boldogsága csak a mások boldogságával való relációban realizálódhat.

A szeretet, mint az emberek közötti viszony egy lehetséges és igen fontos része tehát nem frázis, nem az élet felett lebegő transzcendens érték. /Milyen igazak Szezeklesz Antigó-

nőjének sorai: szeretetre születtem, nem gyűlöletre./ Hozzá- tesszük azonban, hogy a mi szeretetfelfogásunk nem a feuer- bachi szeretetkonceptió felelevenítése. A mi értelmezésünk- ben a szeretet nem szivjóság csupán. Egyetértünk Brecht A vágóhidak Szent Johannája c. darabjában erről írt szellemes soraival: "Ne az legyen a gondod, hogy jó voltál, ez nem elég. Egy jó világból távozz el." [31]

Az atya nélküli szeretet korára van szükség, a testvéri szeretet korára, ahol az ember soha nem lesz több annál, hogy ember, s mégis megtalálja magában a szükségletet és az erőt ahhoz, hogy szeressen.

E koncepció realitása viszont összefügg a tulajdonnal, a tulajdonviszonyokkal, a társadalom strukturájával.

A boldogság forrásainak vizsgálata vezet el bennünket a boldogság tulajdonságainak vizsgálatához. Tanárjelöltjeink fel- fogását a boldogság tulajdonságairól 3. sz. táblázatunk foglal- ja össze.

A hallgatók véleményének százalékos megoszlása a boldogság tulajdonságairól N: 332

3.sz. táblázat

Válaszlehetőségek	Válaszok évf. megoszlásában				Összesen %-ban
	I.	II.	III.	IV.	
1. Társadalmi jel- legű	4,95	10,00	5,94	14,00	7,83
2. Egyéni jellegű	10,89	11,25	10,89	18,00	12,05
3. Ritkán jelentkező	1,88	-	2,97	2,00	1,80
4. Csak a szenvedés után érezhető	3,96	5,00	5,94	2,00	4,52
5. Hosszu élettartamu	0,99	-	1,98	-	0,90
6. Rövid életű	2,97	2,50	3,96	-	2,71
7. Relativ jell.	72,28	61,25	64,36	62,00	65,67
8. Egyéb	1,98	10,60	3,96	2,00	4,52
9. Nem válaszolt	-	-	-	-	-
	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

A boldogság tulajdonságainak felismerése nem egyértelmű. Megállapításunkat meggyőzően támasztja alá 3./ a. sz. táblázatunk a hallgatók véleményének százalékos megoszlása a boldogság tulajdonságairól az adott válaszok százalékos nagyságrendjében.

A hallgatók véleményének százalékos megoszlása a boldogság tulajdonságairól az adott válaszok százalékos nagyságrendjében
N: 332

3./a. sz. táblázat

Válaszlehetőségek	Válaszok évf. megoszlásában				Összesen %-ban
	I.	II.	III.	IV.	
1. Relatív jellegű, ahány ember, annyi fajta boldogság	72,28	61,25	64,36	62,00	65,67
2. Egyéni jellegű	10,89	11,25	10,89	18,00	12,05
3. Társadalmi jell.	4,95	10,00	5,94	14,00	7,83
4. Csak szenvedés után érezhető	3,96	5,00	5,94	2,00	4,52
5. Egyéb	1,98	10,60	3,96	2,00	4,25
6. Rövid életű	2,97	2,50	3,96	-	2,71
7. Ritkán jelentkező	1,88	-	2,97	2,00	1,80
8. Hosszu élet-tartamu	0,99	-	1,98	-	0,90
Nem válaszolt	-	-	-	-	-
	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Nem kellően szintetizálódott hallgatóinkban a boldogság társadalmi és egyéni volta.

Mivel jelöltjeinkben nem kellően szintetizálódott a boldogság társadalmi és egyéni volta, nem alakult ki bennük a boldogság tulajdonságairól egyébként elvárható helyes felfogás. A táblázatból legszembeütőbb, hogy jelöltjeink 4,52 %-a szerint

a boldogság csak a szenvedés után érezhető. Nem kétséges, hogy a boldogság létezése, pontosabban "lennie kell"- je annál az embernél, aki a boldogságon kívüli állapotban volt, szinte "ösztönösen", "reflex-szerűen" jelentkezik. Csak akkor vehet róla tudomást az ember, mikor már nincs jelen a boldogság - írja egy II. éves orosz-ének szakos hallgató.

A boldogtalanság elleni tiltakozás, a nem boldogság csak a kérdés egyik oldala. A boldogságot nem magamon, másen vagy esetleg az adott valóságon kívül kell keresni, mert az bennem, másban és a valóságban nyugszik. Még akkor is így van ez, ha egyesek - mint pl. Lidia Obuhova már idézett elbeszélésében - szerint semmit sem tudunk a boldogságról csak különböző minőségeket, jellemzőket tulajdonítunk neki.

A boldogság szenvedés után érezhető elképzeléssel rokon a boldogság rövidéletű felfogása. Az élet ismerete, a szocializmus építésébe való gyakorlati bekapcsolódás szükséges ahhoz, hogy a boldogság rövid élettartamát hosszantartóvá tegyük. Ellentmondásokon keresztül, de végeredményben ehhez a gondolathoz jut el egy III. éves matematika-fizika szakos hallgató, mikor ezt írja: ritkán lehet társadalmi jellegű /a boldogság/, de legtöbbször egyéni. Az ember alakítja, illetve megtartja saját boldogságát, így nem lesz rövidéletű.

Tanárjelöltjeink a boldogság és az életmód összefüggésének néhány kérdéséről

Kiindulópontban arra a kérdésre vártunk választ, hogy véleményük szerint mi az életmód. Válaszaik - mit ért Ön az

életmód fogalmán kérdésre - alkalmat adtak felfogásuk főbb sajátosságainak megismerésére.

Tanárjelöltjeink egyrésze túl általános, olykor tautológikus választ adott feltett kérdésünkre, pl.: életmód, amilyen módon élek /I.évf. matematika-kémia szakos hallgató/, vagy: ahogyan élnek az emberek a társadalomban. /III.évf. biológia-földrajz szakos hallgató./ Az életmód egy állandó életritmus, amit az embert körülvevő objektív törvényszerűségek és maga az ember szab meg magának, vagy: az életmód életünk kialakult menete, az anyagi helyzet tükrözője./III.évf. matematika-kémia szakos hallgató./ Érdekes a következő vélemény, amit egy III. évf. matematika-műszaki szakos hallgató írt le: életmód, hogy hogyan élek, szülők által meghatározott, vagy másoktól ellesett módon, vagy egyéni felfogás szerint. Egy III. évf. magyar-országos szakos hallgató szerint az életmód beidegzett szokások komplexuma, egyénenként változó és a környezet, valamint a körülmények alakítják ki.

A hallgatók egy része felismeri az életmód és a társadalmi-gazdasági viszonyok összefüggését. Pl.: életmód, ahogyan az emberek a társadalmi körülményeknek és az egyéni adottságaiknak megfelelően saját életüket leélik. /IV.évf. földrajz-biológia szakos hallgató/. Lényegében hasonló a következő felfogás is: életmód, amit a társadalom anyagi feltételei meghatároznak, kötve vagyunk életmódunkhoz. Egy III. évf. matematika-műszaki szakos hallgató szerint az életmód: a társadalom által biztosított gazdasági lehetőség során kialakult általános megállapítás az emberek életéről. Egy III. éves matematika-ének

szakos hallgató szerint: társadalmi tényezők határozzák meg az életmódot, a környezet-adta lehetőségeket használja ki az ember életmódjának kialakításakor.

A hallgatók egy része az életmódot tevékenységként fogja fel, de felfogásukban a tevékenység minőségi és mennyiségi vonatkozásai még keverednek. Pl.: életmód, ahogyan az ember él, ahogyan beosztja idejét, ahogyan megosztja tevékenysége, ideje a szórakozásban, a munkában, a pihenésben. /IV. évf. biológia-kémia szakos hallgató./

A hallgatók egy része pontosítani próbálja a tevékenységről vallott felfogását: az életmód egész életfelfogásunkat, az élethez való hozzáállásunkat tükröző, cselekedetekben megnyilvánuló, egész életünkön át tartó tevékenységsorozat minikéntje.

A hallgatók egy része teljes definíciónyújtásra törekszik. Pl.: szerintem az életmódot meghatározza a társadalmi környezet, a családi környezet, a társadalomban betöltött szerep. Az életmódot nagymértékben meghatározza az egyén erkölcsi normája, világnézete. Az életmód ezen tényezőkhez való viszony. /I. évf. magyar-ének szakos hallgató./

Kevesen, de felismerik az életmód etikai vonatkozásait. Pl.: az életmód az egyén viszonya a közösséghez, a társadalomhoz, életcéljának megvalósítását célzó cselekedeteinek összessége. Vagy mint ahogyan egy I. éves matematika-műszaki szakos hallgató írta: az egyén tevékenységének összessége egy adott társadalmi osztályon belül.

Miután tanárjelöltjeinknek szocialista módon kell élni és dolgozni, azt a kérdést is feltettük, hogy mit jelent szocialista módon élni? Erre a kérdésre adott válaszaik is különbözőek. Nem átgondoltak, túl általánosak, pontatlanok, mint pl.: alkalmazkodni másokhoz, van magánügy, de nem olyan értelemben, mint például a kapitalizmusban. Vagy ahogyan egy IV. éves ének-magyar szakos hallgató írja: amikor azt nézem, hogy mit tudok adni, tenni, és nem azt, hogy mit kapok én, mi jut nekem. Egy II. éves matematika-műszaki szakos hallgató szerint: a szocialista életmód; ne akarjon az ember többet, jobbat azonnal, hanem éljen a másnak és segítsen elérni a többet, jobbat.

A válaszok egyrésze általános, helyenként túl általános, de a megoldásra törekszenek. Pl.: tervszerűen, jól élni /I. éves matematika-kémia szakos hallgató/, vagy ugyanarról az évfolyamról írta egy másik hallgató: a szocializmus eszméit hirdelve, a szocializmus törvényei szerint élni. Egy I. éves biológia-földrajz szakos hallgató szerint a szocialista életmód: öntudatosan, másokat segítve élni. Egy II. éves matematika-műszaki szakos hallgató szerint a szocializmus normáinak megfelelően élni.

A válaszok egy részénél tapasztalható volt, hogy a szocialista életmód lényegének konstruktív meghatározására töfeketek, mint pl.: hivatásból dolgozni, társadalmi megbecsülésben, nagyfoku felelősségérzetben élni, boldog családi élet, intelligencia, egymás megértése és támogatása. /I. éves ének-eressz szakos hallgató./ Közösségi emberként élni, szocialista világnézettel rendelkezni, a társadalom aktív tagja lenni. /II. éves

matematika-kémia szakos hallgató./ Ugy alakítani az életet, hogy a közösség javára szolgáljon. Az élet rendje legyen szervezett, ésszerű, kiegyensúlyozott. /II. éves matematika-fizika szakos hallgató/. A szükségletek mind teljesebb kielégítésére törekedni becsületes uton. Állandóan biztosítani kell az ember kulturális fejlődését. Az emberekhez való viszonyt őszinteségnek, egyenességnek, jóindulatnak kell áthatni. /III.évf. matematika-fizika szakos hallgató./ Magunkévá tenni azt a célkitűzést, melyet a szocializmus építése jellegéből következnek. Helyt állni a mindennapi életben becsületesen, erőnkhez mértén. Kulturált, tanult embert kialakítva. /I. éves testnevelés-történelem szakos hallgató./ Végül érdekes egy II. éves történelem-ének szakos hallgató véleménye: a szocialista életmódot, mint minden életmódot meghatározza a termelés módja, modern formák szerint elvből szocialista módon élni. /Ez a szocialista életmód./

Az életmód, és a szocialista életmód fogalmának értelmezése után a boldogsággal való összefüggését tettük vizsgálatunk tárgyává. Tanárjelöltjeink felfogását a boldog életről 4. sz. táblázatunk foglalja össze.

A hallgatók véleményének százalékos megoszlása a boldog életéről

N: 332

4. sz. táblázat

Válaszlehetőségek	Válaszok évf. megoszlásában				Összesen %-ban
	I.	II.	III.	IV.	
1. Olyan tevékeny rész- vétel a közösségi életben, hogy az el- ért "legjobbat" megőrizze az ember	0,99	3,75	4,45	6,00	3,61
2. Az egyén szigetel- je el magát a kö- zösségtől, fordul- jon önmagába, mert ez a boldog élet	0,99	-	-	-	0,30
3. Az emberektől visz- zahuzódó önközpon- tu életmód helyett az egyén vegyen részt a társadalmi kollektívában. Az élet szépségét a közös munka és a közös szórakozás adja	5,94	15,00	5,94	6,00	8,13
4. Az egyén ne merül- jön elvent speku- lációkba, hanem i- gyekezzen az élet problémáit megold- dani, a jót még jobbal felváltá- ni és küzdjön az elszürkülés ve- szélye ellen	24,75	26,25	38,62	38,00	31,33
5. A különböző élet- felfogások egyiké- hez sem szabad ki- zárólagosan elkö- telezni magunkat, hanem igyekeznünk kell ezeket dina- mikusan integrálni	8,91	7,50	9,90	4,00	8,16
6. Gondtalan, kényel- mes élet, minden- féle tettvágy, sar- kalló ambíciók nélkül	-	-	-	-	-

válaszlehetőségek	Válaszok évf. megoszlásában				Összesen %-ban
	I.	II.	III.	IV.	
7. "A természet hang- jai" a magányosan várakozó ember szá- mára nyílnak meg s ezek befogadása az egyedüli, ami boldoggá és bölcsé teszi az embert	-	-	-	-	-
8. Az ember állandó- an és szigorúan kontrollálja ön- magát, az ész kor- mányozza cseleke- deteit, s ne vár- jon túl sokat az élettől	11,88	16,25	6,93	20,00	12,65
9. A zajos világi élettől befelé kell fordulni ön- magunkba, az ál- mok, az eszmények világa az ember igazi otthona	-	-	0,99	-	0,30
10. Aktiv, tettekben gazdag, az új és új akadályokat legyőző élet	40,60	31,25	22,77	12,00	28,60
11. Egyéb	4,95	-	1,98	-	2,11
::: Nem válaszolt	0,99	-	7,92	14,00	4,81
	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

A boldogság és az életfelfogás kérdéskörének elemzésétől nem vártunk panglossi /Voltaire Candidjának egy alakja, ki sze-rint minden problémamentes/ eredményeket, mégis rejtegetett ma-gában néhány meglepő érdekességet. Noha az érdekességek, mint majd látni fogjuk, bizonyos mértékig nyugtalanító jellegűek, mégis csak nekünk tacitusi vagy senecai pesszimizmusra.

A boldogság és az életfelfogás összefüggésének sajátossá-gait a maga ellentmondásaival együtt legszemléletesebben 4./a. sz. táblázatunk tükrözi.

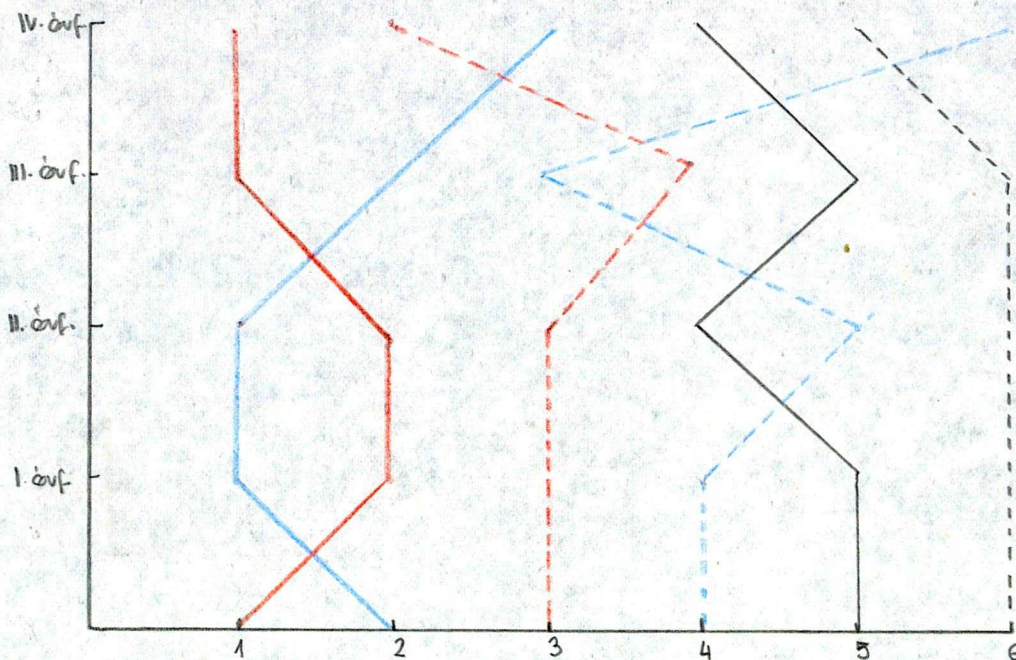
A hallgatók véleményének százalékos megoszlása a boldog élet-
ről az adott válaszok százalékos nagyságrendjében N: 332

4/a. sz. táblázat

Válaszlehetőségek	Válaszok évf. megoszlásában				Összesen %-ban
	I.	II.	III.	IV.	
1. Az egyén ne merül- jön elvent speku- lációkba, hanem i- gyekezze az élet problémáit megol- dani, a jót még jobbal felváltani és küzdjön az el- szűrülés veszé- lye ellen	24,75	26,25	38,62	38,00	31,33
2. Aktiv, tettekben gazdag, az új és új akadályokat legyőző élet	40,60	31,25	22,77	12,00	28,60
3. Az ember állan- dóan és szigoru- an kontrollálja ön magát, az ész kormányozza cse- lekedeteit, s ne várjon túl sokat az élettől	11,38	16,25	6,93	20,00	12,65
4. A különböző élet- felfogások egyi- kéhez sem szabad kizárólagosan el- kötelezni magun- kat, hanem igye- keznünk kell eze- ket dinamikus- an integrálni	8,91	7,50	9,90	4,00	8,16
5. Az emberektől visszahuzódó ön- központu életmód helyett az egyén vegyen részt a társadalmi kollek- tívában. Az élet szépségét a közös munka és a közös szórakozás adja	5,94	15,00	5,94	6,00	8,13

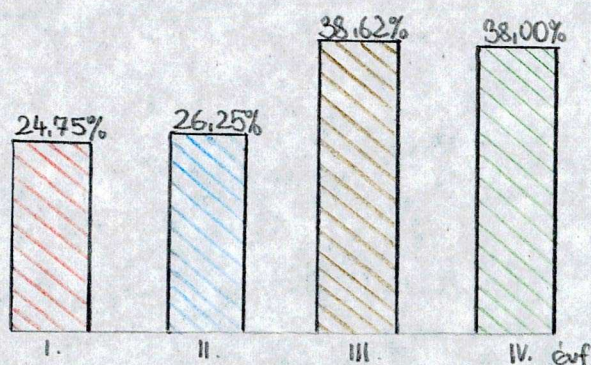
Válaszlehetőségek	Válaszok évf. megoszlásában				Összesen %-ban
	I.	II.	III.	IV.	
6. Olyan tevékeny részvétel a közösségi életben, hogy az elért "legjobbat" megőrizze az ember	0,99	3,75	4,45	6,00	3,61
7. Egyéb	4,95	-	1,98	-	2,17
8. Az egyén szigetelje el magát a közösségtől, forduljon önmagába, mert ez a boldog élet	0,99	-	-	-	0,30
9. A zajos világi élettől befelé kell fordulni önmagunkba, az álmok, az eszmények világa az ember igazi otthona	-	-	0,99	-	0,30
10. Gondtalan, kényelmes élet, mindenféle tettvágy, sarkalló ambíciók nélkül.	-	-	-	-	-
11. A "természet hangjai" a magányosan várakozó ember számára nyílnak meg s ezek befogadása az egyedüli, ami boldoggá és bölccsé teszi az ember.	-	-	-	-	-
Nem válaszolt	0,99	-	7,92	14,00	4,81
	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Az egyes évfolyamokról nyert válaszadatok közti különbségeket /1-6. helyek között/ grafikonunk jól szemlélteti.

Hallgatóink az általunk ideálisnak tartott életfelfogás helyett /aktív tettekben gazdag, az új és új akadályokat legyőző élet/ az egyén ne merüljön elvent spekulációkba, hanem igyekezzék az élet problémáit megoldani, a jót még jobbal felváltani és küzdjön az elszürkülés veszélye ellen felfogást jeölték első helyen. Ez a felfogásuk nem egyszerre, hanem foko-

zatosan alakult ki.

Az első helyre került életfelfogás évfolyamról évfolyamra szorította vissza az általunk ideálisnak tartottat.

Milyen tényezők alakították ki jelöltjeinkben ezt a szemléletmódot?

Megítélésünk szerint tanárjelöltjeink életfelfogását erősen befolyásolja a "végzés közelsége". A végzés, mint cél évről-évre közelebbivé és realisabbá válik számukra. Távoli célok, vágyak, gyakorlati problémaként jelentkeznek, mint pl.: lakás, étkezés, mosatás, stb., hogyan oldódnak meg.

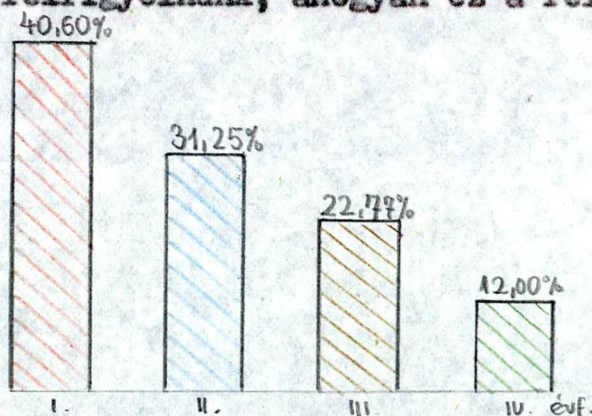
Ezek a kérdések azzal az "élettel" vannak közvetlen kapcsolatban, amellyel eddig csak az iskolapadokban rövid gyakorlati tanítások során, vagy nyaranta egyes munkahelyeken találkoztak. Az ilyen csatornákon szerzett tapasztalataik, élményképeik bizony gyakran ellentmondásba kerülhetnek -, s olykor olykor kerülnek is - az életről alkotott eddigi elképzelésekkel. Megítélésünk szerint ebben a szituációban lehet a fentebb szemléltetett folyamat okát jelölni.

Hallgatóink nagy többsége tudatában van annak, hogy falura kerül, ettől nem is idegenkedik, de aggódik, hogy a falusi környezetben, a falusi általános iskolák légkörében hogyan

elkerülni a szakmai elszürkülést, vagy talán az egész további élete elszürkülését.

Egészséges aggodás ez - hiszen a fennivágyás talajáról születik -, de az vitatható, hogy milyen mélységben jogos. kétségtelen azonban, hogy nevelőmunkánk során nagyobb gondot kell fordítanunk jelöltjeink mindennapi kérdéseire, gondjaira, az itt jelzett ellentmondásokra.

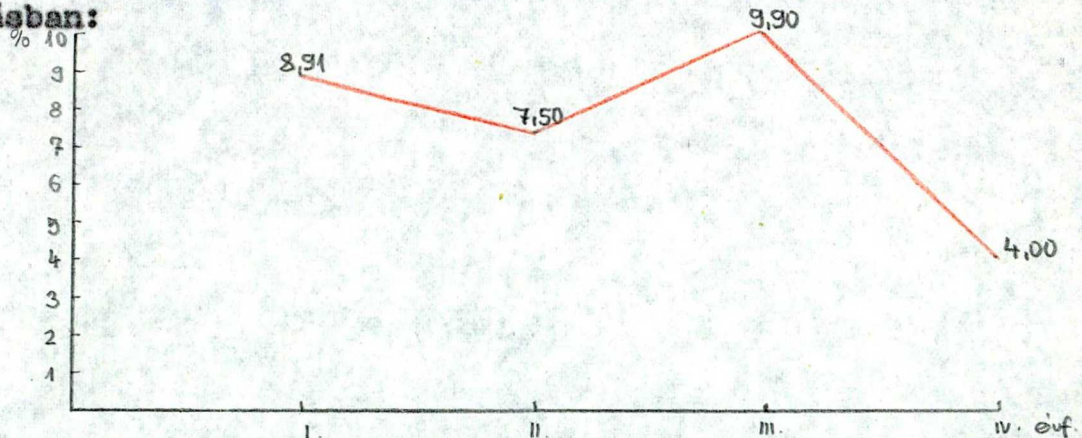
Hallgatóink második helyen jelölték az általunk ideálisnak tarott életfelfogást. /Aktív, tettekben gazdag, az új és új akadályokat legyőző élet./ Itt mindenekelőtt arra a folyamatra kell felfigyelnünk, ahogyan ez a felfogás kialakult.

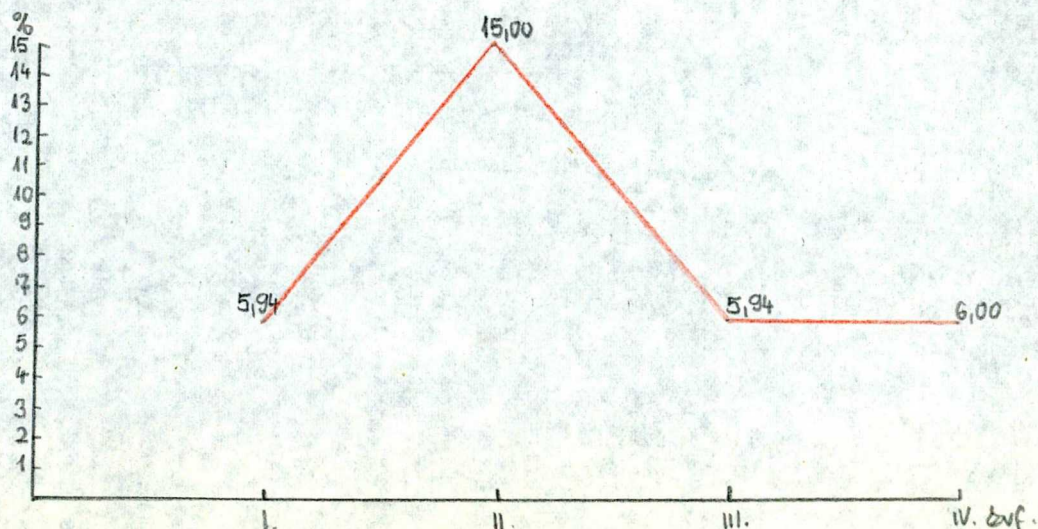
Ugy tűnik, hallgatóink életfelfogása a racionális szemlélet felé fordul. Következtetésünket alátámasztják, hogy: a gondtalan, kényelmes élet, mindenféle tettvágy, sarkalló ambíciók nélkül, valamint a "természet hangjai" a magányosan várakozó ember számára nyilvánulnak meg, s ezek befogadása az egyedi, ami boldoggá és bölccsé teszi az embert életfelfogásokat senki, - az egyén szigetelje el magát a közösségtől, forduljon önmagába, mert ez a boldog élet és a zajos világi életből befelé kell fordulni önmagunkba, az álmok, az eszmények világa az ember igazi otthona 0,30 %, valamint olyan tevékeny

részvétel a közösségi életben, hogy az elért "legjobbat" megőrizze az ember felfogást pedig 3,61 % jelölte. Ezek a számok azt is igazolják, hogy racionális szemléletünket vagy irracionális felfogásokkal komolyabban nem hagyják befolyásolni.

Az életfelfogás olykor még nem végleges, nem stabilizálódott egyeseknél. Megállapításunkat a következő adatok támasztják alá: a különböző életfelfogások egyikéhez sem szabad kizárólagosan elkötelezni magunkat, hanem igyekeznünk kell ezeket dinamikusan integrálni életfelfogást a negyedik helyen jelölik, évfolyamonként az alábbi százalékos megoszlásban:

Továbbá az emberektől visszahuzódó önközpontu életmód helyett az egyén vegyen részt a társadalmi kollektívában. Az élet szépségét a közös munka és a közös szórakozás adja életfelfogást ötödik helyen jelölik, évfolyamonként a következő százalékos megoszlásban:

Az életfelfogás stabilitásának esetenkénti hiánya, illetve téves felfogások léte hallgatóink bizonyos körében összefügghetnek:

- a./ a még nem kiforrott világnézettel /ez bizonyos mértékig evidens jelenség, hiszen a pedagógiában tájékozottak tudják, hogy a világnézeti stabilizálódás a 18-25 éves korban, tehát jórészt főiskolás korban történik/
- b./ a mindennapi életben megnyilvánuló fonákosságokkal,
- c./ ellenséges ideológiai hatásokkal /egyes turisták, bizonyos rokonok hazatérése, a nyugati világ egyéb és igen széleskörű propagandatevékenysége, stb./

E nézetek hatékonysága miatt oktató-nevelőmunkánk homlokterébe kell állítani az összes antiszocialista, antimarxista felfogások határozott és hatékony bírálatát.

Megnyugtató, hogy hallgatóinknál megvan a kifejezett igénylésakarás egy reális, valóságos, boldog élet elérésére. Szemléletesen bizonyítja ezt 5. sz. táblázatunk.

A hallgatók véleményének százalékos megoszlása a boldog élethez vezető utakról N: 332

5. sz. táblázat

Válaszlehetőségek	Válaszok évf. megoszlásában				Összesen %-ban
	I.	II.	III.	IV.	
1. Az ember ösztönösen választja a boldog élethez vezető utat	2,97	2,50	3,96	2,00	3,01
2. A boldog élet magától teremődik	2,97	-	1,98	-	1,51
3. A boldog életért harcolni kell	77,23	75,00	75,25	52,00	72,29
4. A boldog élet nem érhető el	7,92	3,75	2,97	-	4,21
5. Egyéb	6,93	6,25	2,97	-	4,52
Nem válaszolt	1,98	12,50	12,87	46,00	14,46
	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

A boldog életért harcolni kell, vallja a mintába vettek 72,29 %-a. /Itt csupán a IV. évfolyam 52 %-a az árnyoldal a néhány egyedi vélemény, mint pl.: nem a boldog életért kell harcolni -, vallja egy II. éves történelem-testnevelés szakos hallgató -, hanem annak feltételeit kell megteremteni munkával, akarással, tudással, tudásvágygal, becsvágygal, akotó készséggel s nem utolsósorban szerencsével is, de ez nem döntő.

A boldog életért harcolni kell felfogás tulajdonképpen nem más, mint a boldogságharc /Marx/ koncepció igenlése.

Véleményünk szerint e felfogás értéke kettős, elméleti és gyakorlati. Ugyanis egyes írásokban, mint pl. a Kategorii markszisztoszkoj-leninszkoj etiki c. munkában a boldogságharc marxi koncepciójáról ez olvasható: "Korunkban, amikor a ferdalem harcosainak óhajtott álmai valóra váltak, és a szocia-

lizmus valóság lett, amikor a kommunista társadalom építésének feladata sikeresen teljesül, a boldogság új meghatározása születik." [32]

A boldog életért folytatott harc természetesen ma nem olyan, mint Marx korában volt, maga a "harc" fogalma is fejlődött, gazdagodott, de nem ignorálódott. Küzdelem, akarás, tettvágy nélkül ma sem lehet élni. Ezért helyes, hogy hallgatóink elhatárolták magukat az olyan nézetektől, mint:

- a./ a boldog élet magától teremődik,
- b./ az ember ösztönösen választhatja a boldog élethez vezető utat.

III.

A boldogság és az életmód értelmezésének és összefüggésének vizsgálatát eddig csupán t u d a t i szinten vizsgáltuk, szükségét éreztük annak, hogy hallgatóink gyakorlati életmódját is vizsgálatunk tárgyává tegyük. A kérdést két oldalról, mennyiségi és minőségi oldalról közelítettük meg. Az életmódjuk mennyiségi vizsgálata mindenekelőtt egy időmérleg elkészítését jelentette, a minőségi oldal pedig egy igen fontos, a tanárjelöltek életmódjára vonatkozó alapvető következtetésekre alkalmas tevékenységtípus, a szabadidő elemzését.

A tanárjelöltek életmódjának mennyiségi és minőségi oldalról /szabadidő/ történt elemzése azután arra késztetett bennünket, hogy vizsgálatunkat terjesszük ki a tanárjelöltek nyári tevékenységeire is, hiszen a főiskolai nevelés időintervallumát nem szabad - még ha sokan azt is teszik - nyolc félévként értelmezni, hanem négy egész évként kell felfogni azt.

A tanárjelöltek életmódja mennyiségi vizsgálatának főbb kérdéseiről.

"Az új életforma a régi kötelmeivel szemben az amugyis önállósulásra törekvő ifju számára felszabadulást jelent. A szülői ház követelményrendszerével, szokásrendjével ellentétben a kollégium szabályozott, de mégis kötetlenebb, de levegősebb életteret nyújt, nem is szólva az albérleti lét szabad uszásainak lehetőségeitől. Mindkét forma okos, megszervezett, ésszerű és alkalmazkodó életvitelt igényel, mert máskülönben

buktatóin könnyen elvérzik a kevésbé speciális egyed, ahogy erre sok példát sorolhatnánk." [33]

A hallgatók időbeosztása, életritmusuk helyes kialakítása nemcsak főiskolai, hanem egyetemi gond is. Erről enged tanuszkodni pl. Kardos-Melnár-Rettler: Bölcsészhallgatók a II. szigorlat előtt c. dolgozatuk.

Egy helyes életritmus kialakulásának szükségességét maga a hallgatóság is érzi.

Mikor velük erről beszéltünk /véleménye szerint hallgatótársaik hogyan és mire használják a nap 24 óráját kérdésre vártunk választ/, a következő alapproblémákat jelezték: a nap 24 órája egy túlszűrt programkomplexus. A másik végletet úgy fogalmazták: sok a "lógós". A két véglet viszonyát pedig: életünkre a dolgozó és lógó "békés együttélése" a jellemző.

Ha ezek a nézetek végletesek és szkeptikusak is, egy bizonyos, hallgatóink tőlünk oktatóktól ilyen irányu segítséget is várnak. Erről tanuskodik egyébként jónéhány önkritikus megjegyzés, mint pl.: "Nagyon kevesen tudják okosan beosztani idejüket." Vagy: "Előadás után jellemző a délutáni semmittevés. Én gyűlölöm ezt, mégis ugyanezt teszem." És végül: "Magamat is beleértve nem éljük azt a diákéletet, amit kellene."

De hát milyen diákéletet élnek hallgatóink, és milyen kellene élniök?

E kérdések megválaszolása azonban elengedhetetlenül igényli a következő probléma megválaszolását.

Milyen összefüggés van az életmódvizsgálat és az időmértékgelfelvétel között? /A kérdés ilyen megfogalmazása már vissza-

utasítása azon szkeptikus felfogásnak, melyet egyes nyugati szociológusok így fogalmaznak: "Egy közösség napi életének szervezési formája, és az értéktípus, amelyet a szervezés tükröz, nem nyújt semmiféle alapot értékelméleti vagy más természetű összehasonlításokra." [34]

Az időmérleg vizsgálatok az életmód /egy-egy társadalmi csoportok életmódja/ egy speciális oldaláról, az időtöltésről adnak adatokat. Neha mindjárt meg kell mondani, hogy ezek az adatok egyben az időmérleg vizsgálatok gyengéit is magukban rejtik, nevezetesen azt, hogy a felvett tevékenységek társadalmi vonatkozásairól és tartalmáról /csak ezen a mérési alapon/ keveset tudunk meg. Ezért lehet úgy fogalmazni, hogy az időmérleg vizsgálat az életmód megközelítése mennyiségi oldalról. A nap 24 órája egy olyan időmennyiség, illetve keret, amelyben lezajló több b vagy kevesebb tevékenységi forma és azok megfelelő vagy nem megfelelő időmennyiség pozitív illetve negatív irányban hat a minőségre, az életmódra, a mi vizsgálódásunk esetében pedig a szocialista életmódra.

A feltételezett tevékenység típusok:

- alvás
- kötött oktatás
- egyéni tanulás
- személyi ellátás
- szabadidő

Mérési tapasztalataink összegzéséről

Tanárjelöltjeink időmérlegképe /a reprezentatív felvétel alapján/

A tevékenység megnevezése	A tevékenységre fordított idő órákban kifejezve
alvás	7,18
személyi szükséglet	2,70
kötött tanulás	6,50
egyéni tanulás	3,12
szabadidő	24,00 óra.

A bemutatott időmérlegkép a társadalom dinamikáját tükrözi. Jóval bonyolultabb képletet nyújt, mint a munkásság még a múlt században meghirdetett 3 x 8 -as időmérlegképe.

Benne több, gyakran ellentétes időbeosztás - aránylag jó, szegényes és sablonos, az időt helytelenül beosztó és szét-tördelő, valamint a főiskola életritmusához alkalmazkodni próbáló - típusai szintetizálódnak.

Következtetésünk helyességének igazolására, valamint a jelzett ellentmondások érzékeltetésére nem tanulságnélküli a tényszerű bizonyítás:

Elfogadható időmérleg III. évf. Sablonos /szegényes/ időbeoszt.

mat. - fiz. leány		II. évf. biol.-mezg. leány	
alvás	7,5	alvás	7
szem. szüks.	3	szem. szüks.	10
kötött tan.	6	kötött tan.	4
egyéni tan.	3	egyéni tan.	3
szabadidő	4,5	szabadidő	-
Összesen:	24,00 óra	Összesen:	24 óra.

Idő széttördelése annak rossz beosztása miatt I. rajz-föld-

Az idő széttördelése, többféle terv. érdekében III. biol.-

rajz leány		mezg. leány	
alvás	7,5	alvás	8
szem. szüks.	4	szem. szüks.	3
kötött tan.	5	kötött tan.	7
egyéni tan.	2 /2 részben 1-1 óra/	egyéni tan.	1,5
szabadidő	5,5	szabadidő	4,5
3-szor pihen, 2-szer olvas, beszélget		társ. munka, tv, séta, pi- henés, olvasás.	

A különböző és egymással ellentmondó időmérlegtipusok meglétének okait visszavezethetjük: a kötött óraszámok nagyságára, egyes szakok "munkaigényességére", a hallgatók szubjektív feltételeire /kollégium, kintlakás, bejárás/, valamint öntudati színvonalukra, ami végső sorban megmagyarázhatja a tervszerű és átgondolt életvitel hiányát, vagy annak meglétét, illetve az arra való törekvést.

A tevékenységtípusok kapcsolatának főbb sajátosságairól

Egy közösségre jellemző tevékenységtípusok egységet képeznek, feltételezik és kiegészítik egymást, de ellent is mondanak egymásnak. A tevékenységtípusok nyomást gyakorolhatnak egymásra. Hallgatóink tevékenységeinek esetében a "nyomás" az alvás és egyéni tanulás tevékenységtípusokra irányul a szabadidő növelésének érdekében. Hallgatóink közösségére tehát-ugy tűnik - az lenne a jellemző, hogy az alvás és egyéni tanulás tevékenységek időráfordításainak kompresszibilitása a legsebezhetőbb.

Vegyünk egy-két mérési bizonyítékot:

I. évf. szlovák-magyar román-magyar csop.		III. évf. biol.-mezg. csop.	
alvás	8	alvás	7
szem. szüks.	3	szem. szüks.	3,7
kötött tan.	6	kötött tan.	5
egyéni tan.	2 !	egyéni tan.	1,8 !
szabadidő	5	szabadidő	6,5 !
összesen:	24 óra	összesen:	24 óra.

Az I. évfolyam nemzetiségi szakosok időmérlegképe esetében jól látható a szabadidő növelésének útja. Az egyéni tanulás idejének összezsugorítása.

Mindkét jelzett tevékenységtípus zsugorodását igazolja a III. évf. biol.-mezg. csop. időmérlegképe.

Az alvás tevékenység bizonyított kompresszibilitására vezethető vissza: az alvási idő /7,18/ nem megnyugtató, szinte évfolyamról-évfolyamra romló aránya. Míg pl. az I. évfolyam 23 óra körül feketik le, addig a III.-IV. éves hallgatók 24 óra körül. A felmért adatok alapján nem nehéz, s talán nem is új megállapításra jutunk akkor, amikor kimondjuk, hogy hallgatóink életmódjának egyik jellemzője a késői fekvés, valamint a viszonylag kevés alvás. Nem könnyű természetesen itt egy általánosan elfogadható szükséges alvás-mennyiséget kijelölni, de a különböző szociológiai munkák az alvási idő elfogadható alsó határát a 7,5 órát jelölik.

Egyes cikkirók az egyetemi és főiskolai ifjúság kései lefekvés és kevés alvás életmód sajátosságát eltulozva arról beszélnek, hogy ez lenne életmódjuk alapvető jellemzője.

Az egyéni tanulás tevékenység zsugorodása a következő jelenségek szülője lehet: a folyamatos tanulás hiányának vagy gyakran éppen a tanulás hiányának, csupán csak az egyes gyakorlatokra való készülésnek, a tanulási idő elaprózásának, stb.

Az alvás és az egyéni tanulás tevékenységi típusok említett magatartása eredményeként megnő a szabadidő /4,5/.

Tanárjelöltjeink szabadidő tevékenységének főbb jellemzői:
a./ A különböző tevékenységi formák kapcsolása /kettő s gyakran ennél is több forma kapcsolódik, pl. beszélgetés, rádió, kézimunka, stb./

b./ A különböző tevékenységi formák, főleg az időigényes formák, mint pl. tv nézés, mozi harca más tevékenységi formák ellen. Itt gyakran bizonyos kizáró hatások is megfigyelhetők /pl. a kollégiumban inkább a televízió a fő forma, a kintlakóknál az olvasás./

Jelöltjeink szabadideje nem nagyon leterhelt, bár a 4,5 órában sokféle tevékenységet produkálnak. Ezt a sokféleséget leginkább egy tevékenységi hierarchia sor fejezi ki.

Szabadidő tevékenységi hierarchia sor az említés gyakorisága alapján:

Olvasás

Pihenés

Tv

Séta

Mozi

Beszélgetés

Egyéb /lev., kézimunka, barkács, stb./

Rádió

Társadalmi munka

Ujság

Randevu

Sport

Tanárjelöltjeink életmódja minőségi oldalról való vizsgálatának néhány problémájáról.

Tanárjelöltjeink életmódjának minőségi oldalról való vizsgálatát nem azért redukáljuk le szabadidő tevékenységük vizs-

gálatára, hogy létjogosultságát igazoljuk Dumaseider azon koncepciójának, miszerint az életmód tipizálás a vizsgált csoportok szabadidő tevékenységeinek irányultságának alapján lehetséges. /Pl. szerinte ilyen alapon lehet megkülönböztetni a pihenő, művelődő, szórakozó életmódot folytatókat./

Eljárásunknál nem gondolunk arra sem, hogy a szabadidő "legyőzte" a munkát. Azaz nem osztjuk ebben az összefüggésben sem Dumaseider következő koncepcióját: "Ismerjük a protestáns Max Weber tanulmányait, azokról az eszményekről, amelyek a kapitalizmus megalapítóit vezérelték: a munka igazolja a nyereséget és a társadalom számára minden szükségtelen aktivitás kisértékű tevékenység. Ellentétes perspektívában Marxnak a munkáról az volt az alapvető eszméje, hogy a munka az ember lényege. A szabadidő értékelkedése tehát épp annyira fenyegeti Marxnak, mint Ricardonak értékeit." [35]

Ugyanakkor figyelembe kell venni a következőket:

- a./ Mint már fentebb kimutattuk, tanárjelöltjeink törek-
szenek a szabadidő növelésére. /Egyéni tanulás és az
alvás tevékenységek rovására./
- b./ Tanárjelöltjeink részére f o n t o s a b b a sza-
badidő, mint általában velük azonos koru, de más, a
termelőmunka területén tevékenykedő fiatalok számára.
Ezt ők maguk így fogalmazzák meg: "Egész délelőtt elő-
adásokon, gyakorlatokon ülünk, intenzíven figyelünk,
jegyzetelünk. Utána képtelenek vagyunk ismét leülni
a könyv mellé és tanulni."

Különösen élesen merül tehát fel náluk az az igény, hogy a szabadidő legyen a rutintól és a sztereotipáktól való megszabadulás ideje.

A tanárjelölt egyéniségének sokoldalú kibontakoztatására komoly alapot ad a munka, /előadások hallgatása, gyakorlatokon való részvétel, egyéni tanulás, stb./, de ebben a folyamatban éppen a munka jellegénél fogva a hallgatók egyéniségének azok a mozzanatai jelentkeznek, amelyek inkább -de nem abszolút - általánosak, többé-kevésbé közösen jelentkezők, nem pedig eredetiek az eredeti individuális értelmezésében.

A szabadidő-töltés fontosabb volta abban is megjelölhető, hogy tanárjelöltjeink szabadideje kedvükre tölthető idő, mely idő nagy többségüknél nem keveredik "fél szabadidővel." /Családi kötelezettség./

c./Nemcsak tanárjelöltjeink törekvésében jelentkezik a munka és a szabadidő közötti relatív elkülönülés, hanem a szabadidő aktivitásának megvan a viszonylagos önállósága. Ugyanis megítélésünk szerint a szabadidőre is érvényes, amit Engels a kereskedelemmel kapcsolatban írt: "Végző fokon a termelés a döntő. De mihamar a termékekkel való kereskedelem a tulajdonképpeni termeléssel szemben önállósul, saját mozgását követi, amelyen ugyan nagyjában-egészében a termelés mozgása uralkodik, de részleteiben és ezen az általános összefüggésen belül ismét csak saját törvényeit követi, amelyek ennek az új tényezőnek természetéből adódnak: ennek megvannak

a saját fejlődési szakaszai, amelyek ismét visszahatnak a termelés fejlődésére." [36] x

A szabadidő tevékenység viszonylagos önállósága végső soron feltételez bizonyos determinásokat, pl.:

- a./ társadalmi státuszt, /a mi esetünkben ez azt jelenti, hogy a vizsgált csoport főiskolai hallgató/
- b./ a vizsgált csoport anyagi ellátottságát,
- c./ lakáskörülményeit /kollégium, kintlakás, bejárás/,
- d./ a vizsgált csoport fáradtságát,
- e./ végül vizsgálatunk adalékokkal akar hozzájárulni a szabadidő kutatási munkákhoz.

Tanárjelöltjeink életmódja minőségi oldalról való vizsgálatánál az alábbiakra fordítottuk figyelmet:

- a./ a hallgatók véleménye szerint mi a szabadidő?
- b./ a már említetteken túl konkrétan mivel töltik el szabadidejüket?
- c./ megítélésünk szerint a lehetőségekhez mérten helyesen, vagy nem megfelelően használják ki a rendelkezésükre álló szabadidejüket?

A hallgatók véleménye a szabadidő fogalmáról igen különböző. A főbb értelmezési típusokat az alábbiakban foglalhatjuk össze:

- a./ A meghatározás túl tág, mint pl.: szabadidő, melynek kitöltéséről szabadon döntenek /IV. éves orosz-test-

nevelés szakos hallgató. / Ha azzal foglalkozhatsz,
amit szeretsz. / IV. éves történelem-ének szakos hall-
gató. Hasznos, de kellemes dolgokkal eltöltött
idő. / IV. éves ének-matematika szakos hallgató. /
És végül egy IV. éves biológia-kémia szakos fiú sze-
rint: amikor azt cselekszem, azon dolgozom, ami engem
érdekel. Nem baj, ha eredménytelen amit teszek, mert
nem érzem, hogy másoknak adós maradtam.

b. / A szabadidő ismertető jegye, hogy az a kötelező mun-
kaidőn kívüli idő, mint pl.: az az idő, amit az ember
sajátmagának jól be tud osztani és természetes módon
szabadon rendelkezik vele. Ez a kötelező munkaidőn ki-
vül esik. / IV. éves matematika-rajz szakos hallgató. /
A mindennapi munka után fenntartott szabadidő, amelyet
az egyén a testi, lelki pihenésre, kulturális és tudó-
mányos igényeinek kielégítésére használ fel. / IV. éves
biológia-mezőgazd. szakos hallgató. / Az a rendelkezé-
semre álló időmennyiség, amely kötelességeim teljesí-
tése, napi munkám elvégzésén kívül áll és amelyet tet-
szésem szerint arra használok fel, amire akarok és
ebbe senkinek beleszólása nincs. / I. éves földrajz-rajz
szakos hallgató. / Az az idő, melynek tárgyát, helyét
intervallumát nem a "munkaidő" határozza meg, közvet-
ve sem igyekszik ellenőrzésével saját hasznára fordí-
tani. / IV. éves magyar-rajz szakos hallgató. / Végül,
a nap 24 órájából az az időmennyiség, amely a legszük-
ségebb, elengedhetetlenül fontos munka után marad.

/III. éves biológia-földrajz szakos hallgató./

c./ A szabadidő ismertető jegye a kikapcsolódás, mint pl. minden olyan idő, ami kikapcsolódást jelent, amitől pillanatnyilag felüdül az ember. Ez lehet akár iskolai munka is. /IV. éves hallgató./

d./ A szabadidő a munkán és pihenésen kívüli idő./A szabadidő meghatározása egy IV. éves matematika-fizika szakos hallgató szerint./ Nincs olyan az ember előtt, hogy jaj még ezt meg kell tanulni, el kell végezni. Legideálisabb szabadidő a szombat délután, mert az ember tudja, hogy holnap egész nap szabad lesz. Vasárnapot már a hétfő gondolata rontja. /IV. éves hallgató./

Mire használják tanárjelöltjeink szabadidejüket?

/Vizsgálatunkat a hierarchia táblázat sorrendjében folytatjuk, s csak meghatározott tevékenységeket vizsgáltunk./

Tanárjelöltjeink szabadidő tevékenységeinek elemzésénél már a kiindulópontban szükségesnek látszik annak megjegyzése, hogy azok a jellemzők, melyeket dr. Petrikás Árpádné: Egy III. éves egyetemi évfolyam jellemzése c. tanulmányában az alábbiakban fogalmazott meg - "Az önművelés eszközei azonban nagyon gyakran esetlegesek, a pillanat adta ötletektől függenek. III. éveseink jelentős része az önművelés olyan fajtáit igyekszik felhasználni, amelyek munkával, fáradtsággal **n e m** járnak, s önművelő jellegük mellett főleg a szórakozást, a pihenést szolgálják. /Színház, mozilátogatás, tv, rádió/." [37] - Alapvetően nem jellemzők.

Tanárjelöltjeink vallomásai, valamint a mérési és egyéb tapasztalatok alapján állithatjuk, hogy szabadidő tevékenységük csúcán /lásd a hierarchia táblázatot/ idő és munkaigényes tevékenység, az olvasás áll. Ha elfogadnánk Dumaseider életmódtipizálási koncepcióját, s magukat az egyes típusokat is, akkor azt mondanánk, hogy az olvasás első helyen való jelölése azt igazolja, hogy tanárjelöltjeink a homo sapiens /ismeretekre törekvő/ típus, s természetsszerűleg egyben ezt az életmódot folytató típus is. Dumaseider koncepciójában van valami igazság, azonban a valóság megértése érdekében rá kell mutatni arra, hogy alapvetően még a következőkről van szó:

- a./ Tanárjelöltjeink képzetében az értelmiségi, s ezen belül a tanár elképzelhetetlen könyv nélkül, mint "értelmiségi" tartozék" nélkül. Ez az elképzelésük örökölt, s ezért az örökségképzet fenntartásáért még áldozni is készek.
- b./ Az olvasás lehet egyszerre aktív pihenő, kultúrigényt kielégítő, szakmai feladatpótló. Az olvasás ilyen funkcióját teljesíteni lehet kölcsön és saját könyvvel. /Tehát nem minden esetben szükséges hozzá pénz./ Valamint olvasni lehet ágyban, alvás előtt is. Ez a szempont különösen kintlakó, televízióval nem rendelkező tanárjelöltek esetében jelentős.

Megállapításunk helyességét Nánási Miklós: Főiskolások c. munkája is lényegében alátámasztja. "Érdeklődésük fő területe - írja a szerző - az irodalom. A megkérdezett 300 hallgató /a fele humán, a fele reál szakos/ 73 %-a rendszeresen olvas,

ritkán 25 %, egyáltalán nem 2 %. A rendszeres olvasók 40 %-a szellemi felüdülés, kikapcsolódás, pihenés céljából keresi a betűt, 33 % időtöltésből /"a legolcsóbb szórakozás"/, 20 %-át az általános művelődés vágya, 12 %-át az irodalom szeretete hajtja a könyvek felé és 3 % maga sem tudja, miért olvas. A ritkán és egyáltalán nem olvasók időhiányra panaszkodnak, őket jobban kielégíti a mozi és a tv. A reál szakos nem olvasót nem köti le a könyv, inkább dolgozik olvasás helyett. A humán szakosnak nem szórakozás az irodalom, mert igen sok a "szakmában" feldolgozandó kötelező irodalom, és annak elemző szemmel olvasása gátolja, hogy szórakozásként olyan műveket olvasson, amelyek őt közelebbről érintik." [38]

Milyen műfajt olvasnak szívesen hallgatóink? E kérdésre a 6.sz. táblázatunk válaszol:

A hallgatók olvasásának műfajonkénti megoszlásáról a válaszok számszerű és százalékos nagyságrendjében

6.sz. táblázat

Műfaj	I. évf.	II. évf.	III.évf.	IV.évf.	%
Társadalmi vagy történelmi	19	22	9	16	22,76
Kalandos	22	12	9	4	16,20
Elbeszélés	17	8	15	12	17,87
Szinmű	8	7	13	8	12,42
Vers	11	10	10	9	13,82
Utleírás	5	3	6	6	6,91
Szakkönyv	10	5	3	2	6,91
Egyéb	-	1	2	6	3,11
Nem válaszolt	-	-	-	-	-
	92	68	67	63	100,- %.

A kedveltségi rangsor élén a regény áll. Tanárjelöltjeink ilyen rangsorolása nem egyedi, általában minden társadalmi-gazdasági csoport így rangsorol. Állításunkat jól szemlélteti összehasonlító táblázatunk. /Az összehasonlításához szükséges, nem főiskolai adatokat Szántó Miklós Életmód, művelődés, szabadidő c. munkájának 58. oldaláról vettük./

Az irodalmi művek kedveltségi rangsora különböző társadalmi státuszhoz tartozó csoportok tagjainak válaszai alapján

6/a. sz. táblázat

Ipari segédm.	Szakt munkás	Szellemi dolg.	Főisk. hallg.
1. regény	regény	regény	regény
2. kalandos	utleírás	tud. ism.	elbeszélés
3. utleírás	tud. ism.	utleírás	kalandos
4. elbeszélés, vers	kalandos	elbeszélés, vers	tud. ism.
5. tud. ism.	elbeszélés, vers	kalandos	utleírás

Az összehasonlító táblázatból elének tűnő különbözőségek a tanárjelöltek sajátos életkorával, társadalmi státuszával, speciális szakérdeklődésével /humán-reál/, valamint izlésével függenek össze.

A 6/a. sz. táblázat szemléletesen bizonyítja, hogy a különböző műfajok közül a fajsúlyos irodalom vezet, ami azt jelenti, hogy jelöltjeink lényegében tuljutottak a 14-18 éveseknél tapasztalható olvasási problémákon. A "tuljutás" azonban nem

abszolút, tanárjelöltjeink egy részénél még elevenen él az előző fejlődési szakasz hatása, amit legpregnansabban talán a kalandos olvasmányok 3. helyen való jelölése igazol, vagy pl. az utleírások iránti aránylag magas érdeklődés.

Ha a tuljutas nem is abszolút, de lényegében végleges. Az érdeklődés irányultságának lényegileg végleges voltát a következő kimutatható jelenségek jelzik: a./ Érdeklődésükre a végletesség nem jellemző. /A ponyvairódalem iránti érdeklődés egyedi esetre zsugorodott./ b./ Helyzetüknél fogva adott a könyv "habzsolása". A habzsolás kielégítésére áldozatokra is képesek. Nagynak nem mondható ösztöndijuk egy részét könyvvásárlásra fordítják. A könyvvásárlás nagyságrendjét jól szemlélteti alábbi táblázatunk:

A hallgatók válaszáának számszerű és százalékos megoszlása, vesznek-e könyveket, kiskönyvtáruk van-e kérdésre? N: 290

7. sz. táblázat

	I.évf.	II.évf.	III.évf.	IV.évf.	O:	%
igen	85	66	58	41	250	86,21
nem	5	19	8	8	40	13,79
nem válaszolt	-	-	-	-	-	-
összesen:	90	85	66	49	290	100,00

Tanárjelöltjeink helyzetéből fakadnak még a további sajátosságok is: irodalmi és művészeti képzésüket tartják elsődlegesnek, természettudományos és szaktudományos műveltségük egyéni képzésen keresztül való fokozását pedig másodlagos feladatnak.

Csak így érthető, hogy a színművel olvasása viszonylag miért olyan magas, a szakkönyv jelölése pedig miért olyan alacsony a kedveltségi rangsorban.

Az olvasás irányát alapvetően meghatározó tényezők szerepét, valamint az olvasás területén megfigyelhető közös, általános vonásokat nem lehet megmerevíteni, abszolutizálni, észre kell venni, hogy az érdeklődést /az érdeklődés hiányát/ az izlés is megszabja, azt pedig az itt szóbanforgó determinánsok /és a szóba nem került, de egyébként meglévő determinánsok, pl. a főiskola/ nivellálni nem képesek. Nem is az izlések nivellálására való törekvés a feladat, hanem az izlés pozitív irányu befolyásolása.

Az olvasás idő- és munkaigényes szabadidő tevékenységi forma. Primátusát az egyéb időigényes /de esetenként nem olyan munkaigényes tevékenységi formákkal szemben, pl. tv/ harcban biztosítja. Ez a harc két szempontból is igen érdekes.

- 1./ Tanárjelöltjeink szabadideje elég jelentős, sőt növe-
léséért szinte naponta "csatasorba" állnak, mégsem
kötnék erről az elégséges szabadidő alapról egy olyan
kompromisszumot, hogy békésen férjen meg mindkettő
/tv és olvasás/ szinte egyenjoguan egymás mellett. A
kompromisszum kerülése /vagy csak esetenkénti megkö-
tése/ bizonyítja, hogy tanárjelöltjeink mindenekelőtt
nem "készen kapni" akarnak, hanem a k t i v cselek-
vő módon elsajátítani.

2./ Az olvasás és a tv nézés között a gyakorlatban kialakult ilyen viszony ismét felveti azt az elvi kérdést, hogy mi a helyes kapcsolat az olvasás és a tv nézés között.

A tv nézés nem a szabadidő aktív felhasználása, vallják sokan. A Társadalmi Szemle hasábjain kibontakozott vita során /1964/ pl. dr. Szabó András a következőket írta: "a házhoz szállított ismeretek és művészi élmény ... az elsajátítás megkönnyítésével együtt a gondolkodásmód kényelmességét is kialakíthatja, és ez egészen a "szellemi parazitaság" kialakulásához vezethet. Ez a szellemi restség és szellemi parazitaság, ami mint alapállás független a sugárzott program tartalmától, elszakadhat attól, megfoszthat a gondolati együttműködés készségeitől." [39]

Szabó András által felvetett problémával nyugati szociológusok munkáiban is találkozhatunk. A televíziózás a tudás felhigulásával, az izlés, gondolkodás restségével jár. A tv nézés nem a szabadidő aktív felhasználása, hanem egy tipizált kollektív időtöltés, írják. A tv és az olvasás viszonyát pedig sommásan így jellemzik: a tv az olvasáshoz szorosan kapcsolódó képalkotó gondolkodókészséget, fantáziát elsorvasztja, s valami leegyszerűsített híg szellemi aktussal helyettesíti.

Véleményünk szerint a televíziónézés, mint szabadidő tevékenységi forma szerepét konkrét elemzés során be lehet mutatni. Előtérbe kell bocsátanunk, hogy nem osztjuk sem a magyar, sem a nyugati szociológusok már felvázolt aggályait, noha kétségtelen, hogy a televíziónézés és az olvasás között van tevékenységi különbség. A különbségre Pavlov tanításai alapján lehet

rámutatni. Az írott szó és a kép befogadása egymástól eltérő lelki folyamatot igényel. Az olvasásnál az ember u.n. második jelzőrendszere aktívan működik, éppen ezért az igazi olvasás újraermelés. /Ez mint szellemi kielégülés tárulhat elénk./

A különböző felfogások ellenére is azt kell mondani, hogy a televíziónézés is bonyolult értelmi folyamatokat hoz létre, leköti az ember figyelmét a mozgó kép. Az ember egyidőben összeveti és elemzi ezeket a képeket saját tapasztalataival. /Analizál, szintetizál./ Ebben a folyamatban úgy tűnik, hogy a képi közlés befogadásakor szerepet játszik az első jelzőrendszer is. /A szerzett benyomások érzetek formájában való regisztrálását értjük ezalatt./ Komoly jelentőséget tulajdonítunk tehát annak, hogy hallgatóink hogyan veszik igénybe a televíziót, ill. milyen műsorok iránt érdeklődnek. Következő táblázatunk erről tájékoztat bennünket.

A hallgatók válaszáinak számszerű megoszlása a milyen műsort néz a televízióban kérdésre N: 290

8. sz. táblázat ^x

Válaszlehetőségek	I.évf.	II.évf.	III.évf.	IV.évf.	Össz.:
Mindent	11	8	6	6	31
Filmet	66	60	59	33	238
Sportközvetítést	39	34	30	10	113
Színházi előadás	31	18	29	17	95
Tudományos előadás	25	22	14	13	74
Egyéb műsort	4	2	-	3	9
Nem válaszolt	-	-	-	-	-

^x Miután egy hallgató több válaszlehetőséget is jelzett, táblázatunk a valós kép megrajzolása érdekében az összes válaszokat feltüntetve készült.

Bemutatott táblázatunkból az alábbi fontos tanulságokat vonhatjuk le:

- 1./ Tanárjelöltjeink viszonya a televízióhoz /a tv műsorához/ nem kritikátlan. Ezt leginkább a "mindent" válaszlehetőség igen alacsony helyen való jelölése bizonyítja.
- 2./ A tv műsorokhoz való viszonyukat mindenekelőtt önművelési igényeik határozzák meg. Ezt a törekvésüket jól megfigyelhetjük a színházi előadások, tudományos előadások iránti érdeklődésükből.
- 3./ A tv-hez való viszonyt befolyásolja hallgatóink státusza. [40] Az ösztöndíj nem lehet minden esetben elégséges sokirányú kulturális igényeik kielégítésére, ezért filmet, labdarugómérkőzést, stb. szívesen néznek meg a tv képernyője előtt is.

Tanárjelöltjeink munkaigényes szabadidő tevékenység mellett u.n. nem különösebben munkaigényes tevékenységi formákat is produkálnak. /Mozi, színház, rádió./ Az említett tevékenységformák közül a mozi, rádió, színház szerepét tesszük vizsgálatunk tárgyává.

Tanárjelöltjeink egyik kedvenc szabadidő töltési formája a tv nézés. Ennek ellenére az a tapasztalatunk, hogy a televízió nem tudja kiiktatni a mozit érdeklődési körükből. Állításunkat szemléletesen igazolja következő táblázatunk.

A hallgatók válaszáinak számszerű és százalékos megoszlása,
általában milyen gyakran jár moziba kérdésre N: 290

9. sz. táblázat

Válaszlehetőségek	I.évf.	II.évf.	III.évf.	IV.évf.	%
hetenként többször	7	5	2	2	5,53
hetenként	21	23	24	16	28,90
kéthetenként	17	17	12	14	20,72
havonta	23	17	9	11	20,72
ritkábban	13	18	19	5	18,95
egyáltalán nem	9	1	-	1	3,80
nem válaszolt	-	4	-	-	1,38
Összesen:	90	85	66	49	100,00

A televízió és a mozi párharcát figyelve az itóbbi időben azt tapasztaljuk, hogy a mozi "pozíciója" egy erősödési folyamaton megy át. [41]

Éppen ezért érdekes, hogy milyen filmek felé fordul hallgatóink érdeklődése. A kérdésre számszerű választ a következő táblázatunk ad.

A hallgatók válaszábanak nagyságrendi megoszlása, milyen filmet
néz meg szívesen kérdésre N: 290

10.sz. táblázat ^x

Válaszlehetőségek	I.évf.	II.évf.	III.évf.	IV.évf.	Ö.
kalandos	15	17	12	11	55
szerelmi	15	13	11	10	49
történelmi	20	23	22	10	75
romantikus	13	13	10	5	41
háborus	7	3	5	4	19
egyéb	20	5	56	9	90
nem válaszolt	9	11	5	5	30
Összesen					359

Az érdeklődés és az izlés heterogenitása mellett is a következő alaptendenciákat lehet kiszűrni:

a./ tanárjelöltjeink filmek iránti érdeklődését mindenekelőtt a szórakezés, pihenés, kikapcsolódás iránti vágy határozza meg. Jól tükrözi felfogásukat a különböző filmek általuk felállított kedveltségi rangsora.

- 1./ egyéb filmek
- 2./ történelmi filmek
- 3./ kalandos filmek
- 4./ szerelmi filmek
- 5./ romantikus filmek

^x A 10.sz. táblázatunkat ugyanolyan elv szerint állítottuk össze, mint a fentebb bemutatott 8.sz. táblázatot.

- b./ társadalmi kérdések iránti vágyból csak másodsorban megy el jóegynéhány hallgató moziba. Következtetésünket legpregnánsabban a háborús filmek rangsorolása s a róluk alkotott vélemények igazolják.
- c./ Az eddig kimutatott sajátosságokból, részben pedig a filmekről alkotott véleményükből kitűnik, hogy esetenként egyes filmek megtekintésében nem is a művészeti igény kielégítése, hanem egyéb szempontok a meghatározók.

A tv érthető térhódítása a rádió műsorai iránti érdeklődést sem tudja elsorvasztani. Ezt bizonyítja következő táblázatunk.

A hallgatók válaszának számszerű megoszlása, milyen műsort

hallgat a rádióban kérdésre N: 290

11. sz. táblázat ^x

Válaszlehetőségek	I.évf.	II.évf.	III.évf.	IV.évf.	Ö.
híreket	65	47	51	24	187
politikai műsort	21	11	8	6	46
komoly zenét	33	15	22	16	86
könnyűzenét	53	50	44	36	173
színházi közvetítést	22	8	13	7	50
kabarét	6	22	10	10	48
egyebet	2	-	-	-	-
nem válaszolt	-	-	-	-	-
Összesen					492

^x

A 11.sz. táblázatunkat ugyanolyan elv szerint állítottuk össze, mint a fentebb bemutatott 8. és 10. sz. táblázatainkat.

Táblázatunk alapján a rádió különböző funkciói mutathatók ki:

- a./ Tanárjelöltjeink aktuális, napi politikai igényeit kielégítő funkciója. /Hallgatóink a híreket jelölik első helyen, a megkérdezett 290 hallgatóból 187 fő hallgatja rendszeresen a híreket, s vallomásuk szefint további 46 még ezt kiegészíti egyéb politikai műsorokkal is./
- b./ Részben az életkori sajátosságnak, és részben a "divatnak" megfelelően a rádió a hallgatók könnyűzenei igényeit elégíti ki. /173 fő hallgat rendszeresen könnyűzenét, s ez a műsorok iránti érdeklődési rangsorban a 2. helyet jelenti./ Ez a jelenség egy érdekes és egyáltalán nem lényegtelen ellentmondásra hívja fel figyelmünket. Iskolai zeneoktatásunk világviszonylatban is számottevő, s mégis a klasszikus és modern komoly zene szembetűnően a könnyűzene mögé szorul az érdeklődési rangsorolásban./173 : 86 a rangsorolás számszerű megoszlása./
- c./ A rádió bizonyos hallgatók körében tv és színházpótló szerepet tölt be. Színházi közvetítést, kabarét, stb. hallgatnak.

Időigényes és aktív tevékenységi forma még a színházi előadások látogatása is. A színházlátogatás rendszerességéről alábbi táblázatunk tájékoztat.

Hallgatóink válaszáinak számszerű és százalékos megoszlása a
látogat-e színházi előadásokat kérdésre N: 290

12.sz. táblázat

Válaszlehetőségek	I.évf.	II.évf.	III.évf.	IV.évf.	%
Bérlete van	12	6	20	10	16,55
Alkalomszerűen jár	54	64	44	33	67,24
Egyáltalán nem jár	24	10	2	6	14,48
Nem válaszolt	-	5	-	-	1,73
Összesen	90	85	66	49	100,00

Végül munka és időigényes szabadidő tevékenységi forma a társadalmi munkavégzés. A társadalmi munka végzésről alábbi táblázatunk tájékoztat:

Hallgatóink válaszáinak számszerű és százalékos megoszlása a
társadalmi munkát /KISZ/ végez-e kérdésre N: 290

13. sz. táblázat

Válaszlehetőségek	I.évf.	II.évf.	III.évf.	IV.évf.	%
Igen	88	56	9	36	65,18
Nem	2	25	57	13	33,44
Nem válaszolt	-	4	-	-	1,38
Összesen	90	85	66	49	100,00

Eddig tanárjelöltjeink idő és lényegében aktív tevékenységet igénylő szabadidő-elfoglaltsági formáit vizsgáltuk. Kétség-

telen azonban, hogy a bemutatott kép hallgatóinknak - vagy legalábbis egy részének - csak az egyik arca. Sajnos, a másik arc, ha teljességében nem is elmarasztalható, de értékben az előzőtől messze elmarad, ez pedig: elég erős az i n a k t i v tevékenységük. /Pihenés a 2. helyre, séta a 4. és beszélgetés a 6. helyre rangsorolva./

Hallgatóink gyakran panaszosan, sőt esetenként erősen elutalozva vetik fel a kötött elfoglaltságok nagyságát. Találón jellemzi ezt a szituációt Nánási: "Általában sok a panasz az erős lekötöttség és a szabadidő teljes hiánya miatt. Ennek orvoslása érdekében sokszor még a mulasztást is vállalják, avagy meg nem engedett, csalárd eszközkhöz folyamodnak." [42]

S valamivel lejjebb így folytatja: "Siránkoznak elfoglaltságuk miatt, szabadidejüket azonban sokszor céltalanul fecsérlik el. A túlterhelés, a fáradtság egyenesen hivatkozási téma lett, aminek ürügyén egyesek nem csinálnak semmi hasznosat. Sokszor egyszerre annyi mindent kellene csinálni - halljuk - hogy a hallgató abba a kínzó töprengésbe fárad bele, amivel a legfontosabb tennivaló kiválasztását és sorrendjét szeretné elintézeni, így mire valami elhatározásra jut, elveszti energiáját, lelkesedését és inkább alszik egyet, vagy elmenekül moziba, hogy végre ne legyen hiábavalóan eltöltött a nap." [43]

Sarkallt a kíváncsiság bennünket, hogy hallgatóink felismerik-e azt az ellentmondásos szituációt, hogy egyrészt panaszkodnak a kötött elfoglaltságra, másrészt állandóan törekszenek a szabadidő nem mindig megfelelő eszközökkel való növelésére,

és gyakran nem sikertelenül, s ha az adva van, gyakran nem tudnak vele mit kezdeni. Eppen ezért a következő kérdésekre vártunk tőlük választ:

- 1./ Véleménye szerint helyesen használja-e fel szabadidejét?
- 2./ Helyesnek tartja-e a szabad délutánokat, ki tudja-e használni azokat?
- 3./ Megtesz-e mindent, hogy műveltségét fejlessze? /Noha ez utóbbi kérdés nem kifejezetten a szabadidő helyes felhasználását jelenti./

Véleménye szerint helyesen használja-e fel szabadidejét kérdésre az alábbi táblázatunk foglalja össze tanárjelöltjeink választ:

Hallgatóink válaszáinak számszerű és százalékos megoszlása, véleménye szerint helyesen használja-e fel szabadidejét kérdésre N: 290

14. sz. táblázat

válaszlehetőségek	I.évf.	II.évf.	III.évf.	IV.évf.	%
Igen	14	13	12	10	16,89
Részben	67	52	41	29	65,18
Nem	9	13	13	4	13,45
Nem válaszolt	-	7	-	6	4,48
Összesen	90	85	66	49	100,00

A válaszokból nyugtalanító kép tárul elénk. Sajnos kevesen /16,89 %/ használják fel saját véleményük szerint is helyesen szabadidejüket. Az egészében nyugtalanító kép részei is nyugtalanítóak, hisz a helyzet évfolyamról évfolyamra - ha lassu folyamatjelleggel is -, romló tendenciájú.

Nyugtalanító az is, hogy elég magas százalék /13,45/ véleménye szerint nem megfelelő a rendelkezésükre álló szabadidő felhasználásuk, s ha ehhez még hozzátesszük a nem válaszoltak százalékát /4,48/, akkor ez a negatív kép "elnyeli" a fentebb bemutatott /16,89/ pozitívat.

Valószínű, hogy ezzel a szituációval függ össze arra a kérdésre adott válaszaik szintén nem kedvező alakulása, megtesz-e mindent, hogy műveltségét fejlessze? Válaszaikat az alábbi táblázat tartalmazza.

Hallgatóink válaszáinak számszerű és százalékos megoszlása,
megtesz-e mindent annak érdekében, hogy műveltségét fej-
lessze kérdésre N: 290

15. sz. táblázat

Válaszlehetőségek	I.évf.	II.évf.	III.évf.	IV.évf.	%
Igen	30	23	15	11	27,24
Részben	59	57	47	36	68,62
Nem	1	5	3	-	3,10
Nem válaszolt	-	-	1	2	1,04
Összesen	90	85	66	49	100,00

Ezt a képet viszont valamennyire egyensúlyozza, helyesnek tartja-e a szabad délutánokat, ki tudja-e használni azokat kérdésre adott válaszuk, melyet következő táblázatunk foglal össze:

Hallgatóink válaszáinak számszerű és százalékos megoszlása,
helyesnek tartja-e a szabad délutánokat, ki tudja-e hasz-
nálni kérdésre N: 290

16. sz. táblázat

Válaszlehetőségek	I.évf.	II.évf.	III.évf.	IV.évf.	%
Igen	52	60	44	30	64,14
Részen	23	21	18	13	25,86
Nem	15	2	-	6	7,93
Nem válaszolt	-	2	4	-	2,07
Összesen	90	85	66	49	100,00

A munkaigényes és kevésbé munkaigényes tevékenységi formák harcából - valószínűleg a szabadidő gyakran rossz kihasználása miatt - a főiskolai életben szükséges egyes tevékenységi formák vagy elmaradnak, vagy háttérbe szorulnak, a mi vizsgálati esetünkben pl. a sport ilyen. /A szabadidő hierarchia táblázaton hallgatóink utolsó helyen jelölték./

Egy régebbi felvétel szerint [44] a hallgatóság 20 %-a ritkán 41 %-a egyáltalán nem sportol. Igen tanulságosak továbbá még azok az adatok, amelyeket miért sportol, vagy miért nem

kérdésekre nyertek.

Miért sportol?:

élsportoló kíván lenni	3 %
testi épségéhez kell	22 %
szereti a mozgást	17 %
nem akar elhizni	2 %

Miért nem sportol?:

nem szereti a sportot	6 %
kényelemszeretet	2 %
idő hiánya	2 %
egészségi állapot	20 %
nem tud válaszolni	7 %

Tanárjelöltjeink időmérlegének elkészítése, szabadidő tevékenységének felvázolása szükségszerűen vetette fel azt a gondolatot, hogy életmódjukról nyert kép még vázlatos sem lehet akkor, ha vizsgálatunkat nem terjesztjük ki nyári tevékenységeikre. Ugyanis:

a./ A főiskolai hallgató nem nyolc félévig, hanem négy egész évig tartozik az intézethez.

b./ A főiskolai hallgató nyári szünidejét mi a szabadidő egy sajátos formájaként fogjuk fel.

Tanárjelöltjeink nyári tevékenységéről

Tanárjelöltjeink nyári tevékenységének megrajzolásakor eddigi ismereteinkből kiindulva [45] munkahipotézisnek a következő modellt állítottuk fel:

- 1./ dolgozik /termelő tevékenységet folytat, vagy legalábbis szülei termelő tevékenységét segíti elő/,
- 2./ önszorgalomból képzi magát /nem kifejezetten szakmai képzésre gondolunk/,
- 3./ fejleszti, gazdagítja általános műveltségét /olvas, moziba jár, színházakat látogat, stb./,
- 4./ az ifjúsági szövetséggel nyáron is fenntartja a kapcsolatot,
- 5./ pihen, nyaral, élményt, erőt gyűjt a következő tanévhez, hogy azt felkészülten kezdje, képes legyen az új tanév nehézségeinek sikeres leküzdésére.

Tanárjelöltjeink nyári termelőmunka tevékenységéről

Munkát a megkérdezett 347 hallgatóból 178, a mintába vettek 51 %-a vállalt:

üzemben	55
tsz-ben	27
egyéb helyen	96 fő.

A 178 munkavállalóból 119-en fizikai munkát, 59-en pedig szellemi munkát végeztek.

A 178 hallgatóból 124-en /69,6 %/ anyagi helyzetük miatt, 54-en /30,4 %/ pedig egyéb okokból /pl. kiránduláshoz, nyaraláshoz zsebpénzt szerezni, megtudni, hogy milyen a fizikai munka, stb./ vállaltak.

A munkavállalás időtartamát a 17.sz. táblázatunk mutatja:

A hallgatók válasza százalékos megoszlásban, milyen nagyságrendű munkát vállalt nyáron kérdésre N: 178

17.sz. táblázat

10 nap alatt	7	3,92
10-20 nap között	38	21,4
20-30 nap között	65	36,5
30-40 nap között	13	7,28
40-nél több	55	30,9
	178 fő	100,00 %.

Hallgatóink a vállalt munka természetétől és a munkaviszony időtartamának nagyságától függően különböző módon kerestek. Válaszaik alapján keresetük alsó határát 240.-Ft-ban, felső határát pedig 6000.-Ft-ban jelölhetjük meg.

Tanárjelöltjeink nyári munkavállalását több tényező /életkörülményeik, munkavállalási lehetőségek, utóvizsgára való készülés, stb./ motiválta.

A munkát vállalt 178 hallgató "életkörülménye" miatt dolgozott. Megfigyelésünk szerint az életkörülmény azonban elég széles skálájú, s közel sem homogén jellegű motiváló tényezőként jelentkezett. Ezzel magyarázható, hogy "Miért vállalt munkát: anyagi helyzete miatt, egyéb ekből", pl.: kérdéseinkre adott válaszaik elég differenciáltak. A válaszok differenciáltsága a következő típusokba foglalhatók össze:

a./ A nyári munkavállalást kifejezett anyagi szükséglet

/a munkát vállalt 178 hallgatóból 124 /69,60 %/

determinálta. Ehhez a csoporthoz tartozó hallgatók többségükben nehéz fizikai munkát végeztek, s ez alól gyakran hallgatónőink sem voltak kivételek. A kifejezett anyagi szükséglet még arra is készítette őket, hogy a nyári szünet jelentős részében dolgozzanak. /Mindenekelőtt ezek közül kerültek ki azok, akik 1 hónapos, vagy esetenként még hosszabb időtartamu munkaviszonyt is fenntartottak.

- b./Az említés gyakoriságát figyelembevéve a munkavállalás következő motiváló tényezője: a nyaraláshoz, kiránduláshoz szükséges zsebpénz megszerzése. A család anyagi helyzete nem kívánja meg, hogy a hallgató dolgozzon, de a szülők főleg nevelési megfontolásból arra ösztökélik gyermekeiket, hogy nyári terveikhez, céljaikhoz maguk is tevékenyen járuljanak hozzá.
- c./Bizonyos mértékig rokon ezzel a felfogással a következő indok: munkát vállalom, hogy megismerjem azt /különösen fizikai munkát/.
- d./További motiváló tényező még: munkavállalás az évfolyamtársakkal való együttlét biztosításáért.
- e./Valamint munkavállalás időtöltésből.

Tanárjelöltjeink nyári munkavállalásának következő nagy, s bizonyos mértékig általánosnak mondható befolyásoló tényezője az elhelyezkedés lehetősége. Vallomásaikból nem volt nehéz kiszűrni azt a következtetést, hogy gond nyári elhelyezkedésük. Ez a gond fokozottabban jelentkezik falusi hallgatóink esetében.

/Pedig hallgatóink jelentős része falusi./

Nem velnánk igazságosak, ha elhallgatnánk mind az állami vezetés, mind pedig a KISZ-szervezetek azon közismert törekvéseit, hogy segítsenek hallgatóink ilyen gondjain, de meg kell jegyezni, hogy a megoldás sokoldalú és kielégítő lehetőségeit még csak nem is körvonalazták. /Ezzel függhet azután össze az, hogy egyes hallgatók a munkaterület megválasztása érdekében semmilyen igénnyel nem léphetnek fel./

A helyzet megoldásában szívesen segítene maga a KISZ tagság is különböző javaslatokkal. Bizonyításul vegyük egy III. éves szlovák-rajz szakos hallgatónő véleményét: az elkövetkezőkben a nyaralást munkával szeretném összekötni, gondolok uttörők, napközisek üdültetésére, stb....

Az elhelyezkedési gonddal függ részben össze az is, hogy a mintába vett hallgatók 49 %-a nem dolgozott az elmúlt nyáron. Ezért egy részük otthon a szülői háznál próbálta hasznosítani magát. /A munkát nem vállalt, de szüleinek segített kérdésre 178 fő válaszolt igennel./

A nyári munkavállalás további befolyásolója az utóvizsga. Az utóvizsgára utasított hallgatók nagy többsége nem vállal nyáron munkát. /Nem vállal munkát, mert tanul az utóvizsgára kérdésre 51 fő /14,4 %/ válaszolt igennel./ Sőt jelentős részük még a szülők otthoni segítségétől is távol tartja magát, "zavarja" őket az utóvizsga tudata. Ezért olvashatók azután olyan vélemények, hogy a következő tanévben nagyon iparkodnak majd elkerülni az utóvizsgás sorsot.

A munkavállalás /illetve nem vállalás/ kihat a tanárjelölt

egész nyári szünidejének /szabadidejének/ eltöltésére.

A kihatás fő területei:

- 1./ A nyári szünidő helyes mennyiségi felhasználása
- 2./ Az önszorgalomból való képzés /olvasás, mozi, színházlátogatás, stb./
- 3./ Az ifjúsági szövetséggel való kapcsolat
- 4./ Pihenés, nyaralás, erő, élmény, stb. gyűjtés.

A "Minden terve sikerült" kérdésre 147 fő /42,5 %/ válaszolt igennel, 200 fő /57,5 %/ pedig nemmel. Ez az arányszám még akkor is negatív, ha elfogadjuk, hogy esetenként egy-egy terv a hallgatókon kívül eső okokból nem realizálódott. Attól függetlenül, hogy 200 hallgatónak nem sikerült a nyári terve, saját bevallása szerint 130 hallgató /37,5 %/ a jövőre vonatkozólag semmilyen következtetést nem vont le, talán nem is akar levonni. /"A jövőre vonatkozólag milyen tanulságokat vont le az idei szünet tapasztalataiból" kérdésre 130 fő /37,5 %/ egyáltalán nem válaszolt./

A gyakran nem megfelelő időbeosztás, vagy esetleg az időbeosztás hiánya azt eredményezte, hogy a tanárjelöltek számára nagyon fontos tevékenységtípus elmaradt, /munka, több önképzés, pihenés, stb./ vagy alaposan megcsönkült.

Tanárjelöltjeink véleménye már arról is megoszló, hogy szükség van-e az idő tervszerű kihasználására vagy sem. Egy I. éves biológia-testnevelés szakos fiú írta: nem érdemes konkrét tervet készíteni, csak annyit, mikor dolgozik az ember és mikor szórakozik. A nyári szünet a kötelező irodalom áttanul-

mányozására jó, írta egy I. éves testnevelés-földrajz szakos hallgató. A szünet arra való - olvashatjuk egy I. éves történelem-testnevelés szakos fiu véleményét - hogy az ember kipihenje magát. Nyáron kevesebbet kell gondolkodni és többet fürdeni, írta egy II. éves ének-történelem szakos hallgató. Nem jó, ha az ember ellóg két hónapot - írja egy II. éves biológia-földrajz szakos hallgató - még akkor sem, ha akaratán kívül sikerül így. Még tartalmasabb, még jobb időbeosztással kell tölteni a nyarat. /I. éves magyar-történelem szakos fiu./

Az önszorgalomból való képzésről, olvasásról, mozi, színházlátogatásról

Arra a kérdésre, hogy önszorgalomból tanult /konkrét tárgyakat/ csupán 54 hallgató válaszolt igennel. Érdekes figyelmet fordítani arra is, hogy mikt tanultak önszorgalmukból. Az említés gyakorisága alapján itt a következő csoportosítást lehet felvázolni:

- a./ szakdolgozatot készítettek,
- b./ pótolták az év folyamán elhanyagolt kötelező irodalmak tanulmányozását,
- c./ nyelveket tanultak.

A csoportosítás sorrendje is bizonyítja, hogy hallgatóink önszorgalmukból folytatott tanulása nem a szakmai és ideológiai ismeretek elmélyítésére, hanem az elmaradt köteleességek pótlására irányult mindenekelőtt. Megítélésünk szerint ezen a viszonyon változtatni kell. A változtatás lehetőségei adóttak /a tanulmányi feladatoknak a tanév során folyamatos tanulás

mellett eleget lehet tenni/, sőt helyenként kifejezetten szükségesek. Ez utóbbit bizonyítja, hogy hallgatónk egy része önszorgalomból különböző nyelveket /angol, francia, német/ tanulmányoz.

Az olvasásról

Az olvasott /számszerint hány könyvet 0,1,2,3,4, ennél többet, mennyit/ kérdésre adott válaszok összessége táblázatba foglalva:

0 könyvet	19	5,70
1 "	6	1,70
2 "	29	8,30
3 "	38	10,80
4 "	33	9,50
<u>ennél többet</u>	<u>222</u>	<u>64,00</u>
Összesen:	347 fő	100,00 %.

Táblázatunk, mint látható, csupán az olvasás "mennyiségét" szemlélteti. De ebből a "mennyiségi" szemléltetésből is levonható néhány következtetés:

- a./ Tul nagy az olvasottság mennyiségének, nagyságának a szóródása. Sajnos a szóródás nem olvasott-tól kezdődik. /19 hallgató saját bevallása szerint nyáron nem olvasott egy könyvet sem./ Igaz, a nem olvasók száma csupán 5,7 %, az 1 könyvet olvasóké pedig 1,7 &, mégis szomorú ez a kép, hiszen a jövő pedagógusa, bármilyen szakos legyen is, elképzelhetetlen, hogy ilyen hosszú

időn át ne vegyen kezébe könyvet. Kimondhatjuk nyugodtan, nem lehet jó pedagógus, aki nem "szomjazza a betűt".

b./ Nagyon örvendetes ugyanakkor, hogy hallgatóink nagy többsége /222 fő, 64 %/ 4-nél több könyvet, s gyakran ez 10-20 könyvet is jelent, olvasott.

És miket olvasnak hallgatóink? /Milyen könyveket olvasott, soroljon fel cím szerint néhányat?/

Legyen szabad itt rámutatni előbb néhány általánosabb jellegű tapasztalatra:

1./ Az olvasás nagyságrendje tanárjelöltjeink szakjától függő. Általában humán szakos hallgatóink /főleg a magyar és az orosz szakos hallgatókról van szó/ lényegesen többet olvasnak, mint reál szakos társaik. Ezen a tapasztalaton csodálkozni nem lehet, de belenyugodni sem szabad. Kétségtelenül lehet és kell is ezt az ellentmondást pozitív irányban befolyásolni. Csökkenteni kell a humán és reál szakos hallgatók olvasottsága, nagysága közti különbségeket.

2./ Az olvasottság nagyságát a szak mellett közvetlenül az utóvizsga befolyásolja.

Az utóvizsga nemcsak a hallgatók negatív idegállapotában, nem megfelelő pihentségében, vagy fáradtságában, hanem nem kellő olvasottságában is jelentkezik. Pl. egy utóvizsgás hallgató írta, hogy olvastam egy vagy két könyvet, de már nem emlékszem a címükre.

Az olvasás funkciójáról

- 1./ A kötelező irodalom elolvasása, vagy esetleg a kötelező irodalom olvasásának pótlása.
- 2./ Belső szükséglet és érdeklődés kielégítése.

Néhány gondolat az olvasásról, mint a kötelező irodalom olvasásáról vagy pótlásáról

Hallgatóink rossz időbeosztása és az évközi folyamatos tanulás gyakori hiánya miatt nem mindig tesznek eleget az előírt kötelező irodalom áttanulmányozásának. Ezért azután a nyár jó alkalom ennek pótlására. Ezzel magyarázható, hogy a kérdésre, milyen könyveket olvasott, soroljon fel cím szerint néhányat, a következők olvashatók:

Illés Béla: Kárpáti rapszódia, stb., tehát olyan könyvek, melyeket már középiskolai tanulmányaik során kellett volna olvasni.

Továbbá: Dosztojevszkij: Bűn és bűnhődés, Németh László: Égető Eszter, Nemeskürthy: A magyar széppróza története, Hámosi-Szekfü: Magyar történet, Kosztolányi: Édes Anna, Kármán József: Fanni hagyományai, stb...Ezek a könyvek felsőbb évesek /humán szakosok/ kötelező irodalom jegyzékein találhatók.

Az olvasás mint belső szükséglet, érdeklődés és igény kielégítése.

Hallgatóink irodalmi érdeklődési körét az igen nagymérvű heterogenitás jellemzi. /A "Milyen könyveket olvasott, soroljon fel cím szerint néhányat" kérdésre adott válaszok alapján levont következtetés./

A szocialista-realista írók legnagyobb ma élő alakjaitól a legnagyobb polgári írókon és az egzisztencialistákon át egészen a ponyvairódalomig /az ilyen igen ritka eset/ minden található ezen a válaszlistán.

Az érdeklődés említett rendkívül nagyfoku heterogenitása ellenére is meg lehet állapítani bizonyos általános jellemzőket:

- 1./ Hallgatóink érdeklődése mindenekelőtt a XIX. századi magyar irodalom és a XX. század egyes magyar írói, különösen Berkesi alkotásai felé fordul.
- 2./ Nincsenek ma élő kedvenc íróik. /A már említett Berkesit kivéve./
- 3./ Nagyfoku érdeklődést tanúsítanak különböző nyugati írók alkotásai iránt. Bizonyításul elég csupán a leggyakrabban előforduló nevekre hivatkozni, mint pl.: Bertold Brecht, Moravia, Victor Hugo, Hamingway, Roger du Gard, Jorge Amado, Irwin Stohne, Steinbeck, Flaubert, Thomas Mann, Karl Schulz, Updika és nem utolsósorban Sartre neveire.
- 4./ A mai szovjet irodalom megismerésének igénye nem olyan erős, mint a mai nyugati irodalomé. Ezért van az, hogy a felsorolásban aránylag kevés szovjet író neve található. A kevesek között viszont Solohov a vezéregyéniség.
- 5./ Kifejezetten ideológiai jellegű munkákat kevesen olvastak a nyáron. Érdekes, hogy a válaszadók közül az I. évfolyamon jelezték legtöbben, hogy ilyen munkákat olvastak. A figyelem Engels felé fordult, többen olvasták:

A család, a magántulajdon és az állam eredete, valamint A természet dialektikája c. munkáit. Engelsen kívül néhányan a marxizmus különböző ágainak mai művelőitől jeleztek elolvasott munkákat.

6./ Néhány hallgató korához és hivatásához nem méltó munkákat is olvasott: Fehér arab /ponyvaregény/, Hollós vitéz, stb...

A mozilátogatásról

A mintába vett 347 hallgató közül "járt-e moziba" kérdésre igenel válaszolt 269 fő /77,52 %/, nemmel 78 fő /22,48 %/, hetenként egyszer; 214 fő, kétszer vagy ennél többször; 55 fő.

A mozilátogatás nagyságát - mint ahogy ezt hallgatóink nem egy esetben jelezték - erősen befolyásolja a tanárjelöltek lakóhelye. /Nagyvárosban, városban, faluban, kistaluban, stb. más és más a mozielőadások rendszere./

A felvétel is megerősítette azt a tapasztalatunkat, hogy hallgatóink szórakozásában jelentős helyet foglal el a mozi. Érdemes tehát figyelmet fordítani a következő kérdéseinkre: milyen filmeket nézett meg, nevezzen meg néhányat?

A megtekinthető filmek kerete természetesen adott /a MOKÉP műsora határozza ezt meg/, de az, hogy a kereten belül a hallgató mit néz meg, egyéni választásától függő. Ezért lehetséges bizonyos következtetéseket levonni a feltett kérdésekre adott válaszaikból. A filmek témája említésének gyakorisága alapján a következő sorrendet lehet felállítani:

a./ történelmi filmek,

b./ kalandos filmek,

- c./ szerelmi filmek,
- d./ romantikus filmek
- e./ egyéb filmek,
- f./ háborus filmek.

Cím szerint konkrétan pedig a következő filmek a leggyakrabban említettek: Dákok, Háboru és béke, Csapda, Kasztíliai sólyom, Kalózkapitány újra tengerre száll, Fantomas visszatér, Főnök inkognitóban, Csend és kiáltás, Vörös rózsák Angelikának, Egy remete Rómában, Horgász a pácban, Szerződés az ördöggel, Hamis pénz, Egy nehéz nap éjszakája, Halálfejesek, stb...

Az említetteken túl érdemes figyelmet fordítani még a következőkre:

- 1./ Hallgatóink egy része nem szereti a háborus filmeket.
Egy hallgató ezt így fogalmazta meg: bármilyen filmet megnézek, csak háborusat nem, mert abból már elegendem van.
- 2./ Általában a nyugati filmek iránti érdeklődés igen intenzív.

A színházlátogatásról

Mikor arra vállalkoztunk, hogy tanárjelöltjeink ilyen irányú tevékenységét is vizsgálatunk tárgyává tegyük, tudtuk, hogy:

- 1./ Nyáron egy sor színház szünetel.
- 2./ Jelöltjeink nagyrésze hazautazik, s közülük igen sok falusi, ahol általában nincs meg a színházba járás szükséges feltétele.

A tapasztalatok összegzésénél az említett szituációkat figyelembe vettük.

Járt-e színházba /igen, nem/ a szünetben hányszor /egy, kétféle/ kérdésre a következő válaszokat kaptuk: járt színházba a mintába vett 347 hallgatóból 79 fő /22,76 %/, ebből 43 egyszer, 36 pedig legalább kétszer, esetenként többször is; nem járt 268 fő.

Tanárjelöltjeink és a helyi ifjúsági szövetség viszonyának néhány kérdéséről

Vizsgálatunk kiterjedt tanárjelöltjeink bizonyos nyári politikai tevékenységének vizsgálatára is. Általában az emberek s így a mi tanárjelöltjeink politikai tevékenységének felvázolása sem könnyű. Nem könnyű, mert a politikai tevékenység területe "táguló" természetű a szocializmusban, valamint egyes harci területek "elcsendesedhetnek", mások "hangosabbá" válnak. Nem könnyű továbbá, mert nem lehet kizárólagosan megjelölni egy, vagy néhány formát, hogy csak az a politikai, s esetleg más területen végzett munka pedig nem politikai tevékenység.

A kérdés bonyolult volta, valamint vizsgálatunk újszerűsége miatt csupán egyetlen aspektust, nevezetesen a tanárjelöltek és a helyi ifjúsági szövetség közötti szüneti kapcsolatokat vizsgáltuk.

Vizsgálatunk ebben az esetben is inkább mennyiségi, mint minőségi volt, de a mennyiségi oldal is rejtett magába néhány "minőséget". A 347 megkérdezett hallgató közül 75 fő válaszolt igennel arra a kérdésre, hogy a helyi ifjúsági szervezettel volt-e kapcsolata a szünet alatt, 272 fő pedig nemmel válaszolt.

Nagyon érdekes kép tárul elénk akkor, ha évfolyamonként vizsgáljuk meg az igen és a nem válaszok arányát.

	igen		nem		összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%
I. évf.	32	30,18	74	69,82	106	100
II. évf.	25	29,76	59	70,24	84	100
III. évf.	14	13,86	87	86,14	101	100
IV. évf.	4	7,15	52	92,85	56	100
Összesen	75	21,65	272	78,35	347	100

A statisztika sajnos azt mutatja, hogy a helyi ifjusági szövetséggel való kapcsolat fenntartásának igénye vagy szükségessége évfolyamról-évfolyamra csökkenő tendenciát mutat.

Ennek okát felmérésünk során természetesen nem vizsgálhattuk, de bizonyára összefügg ez a jelenség tanárjelöltjeink évközi KISZ-tevékenységének aktivitásával, illetve a KISZ-munkavégzés szükségessége felismerésének esetenkénti hiányával is. De összefügghet ez a KISZ-vezetők azon fogyatékoságával is, hogy nem kielégítően segítik tagjaikat ilyen természetű gondjaik, esetleg aggályaik leküzdésében.

Az igennel válaszolt 75 fő a lakóhelyi KISZ-szervezeteknek sokrétű segítséget nyújtott a különböző kulturális és szervező munkától egészen a vezetésben való konkrét részvételig.

A pihenésről, nyaralásról, élménygyűjtésről, a következő tanévre való felkészülésről

Itt a következő főbb kérdésekre vártunk választ:

1./ Volt-e belföldi kiránduláson?

2./ Volt-e külföldön?

3./ Nyaralt-e valahol?

4./ Voltak-e szünidei élményei?

Vizsgáljuk előbb e kérdéseket a számok tükrében. A Volt-e belföldi kiránduláson kérdésre igennel válaszolt 165 fő /47,55 %/, nemmel 182 /52,45 %/.

Volt-e külföldön kérdésre igennel válaszolt 78 fő /22,48 %/, nemmel válaszolt 269 /77,52 %/.

Nyaralt-e valahol kérdésre igennel válaszolt 173 fő /49,85 %/, nemmel 174 /50,15 %/.

Szünidei élményt csupán 46 fő /13,25 %/ jelölt, 301 fő pedig /86,75 %/ egyáltalán semmit.

És mit fejeznek ki a különböző kérdésekre adott számszerű válaszok?

- 1./ Erős a vágy a fiatalokban a belföldi kirándulások, de különösen a külföldi utazások iránt. Többen irtak arról, hogy azért dolgoztak, vagy azért dolgoznak majd jövőre, hogy legyen pénzük külföldre utazni. Akik az idén külföldön voltak, zömmel szocialista országokban jártak. /NDK, Lengyelország, SzU, Jugoszlávia/. Csak elenyésző kisebbségük járt nyugati országokban /NSZK, Svájc./.
- 2./ A belföldi kirándulások, nyaralások, külföldi utazások alapvetően a hallgatók szüleinek anyagi helyzetétől

függő. Éppen ezért gyakran tapasztaltuk a következőket: tömegeiben nem azok a hallgatók nyaraltak vagy jártak külföldön, akik rövidebb-nagyobb időre munkát vállaltak. Gyakran egyugyanazon hallgató volt belföldi kiránduláson, nyaralt, járt külföldön. Tehát a fentebb bemutatott számok egy bizonyos irányu "koncentrátságot" rejtenek magukban. Meglepő, hogy utóvizsgával rendelkező hallgatók számottevő része nyaralt, sőt külföldön is járt. Legyen szabad ezt az állításunkat egy példával bizonyítani. A III. évfolyamon mintába vettek közül 24 fő tartozott utóvizsgával, s ezek közül nyaralt 10 fő, belföldi kiránduláson volt 10 fő, külföldön járt 5 fő.

Meglepő az is, hogy hallgatóink egy részének nem sikerült kellő módon felkészülni az új tanév feladataira. Ugyanis arra a kérdésre, hogy pihenten kezdi-e az új évet, igennel válaszolt 228 fő /65,5 %/, nemmel 102 fő /29,6 %/, s nem válaszolt 17 fő /4,9 %/.

IV.

Tanárjelöltjeink - a holnap iskolája parancsnoki kara - arculatának meghatározott kérdésekben való megrajzolása végére elengedhetetlenül kívánczik néhány következtetés:

Tanárjelöltjeink boldogságfelfogása, valamint a boldog életéről vallott nézete sok eltérő vonás mellett alapvetően nem különbözik a velük többé-kevésbé azonos koru, de más, a termelő munkában dolgozó fiatalok felfogásától. Következtetésünk igazát szemléletesen dokumentálják a következő összehasonlító táblázatok. [46]

A hallgatók és a fiatal tsz-tagok véleményének százalékos megoszlása a boldogság kategória értelmezéséről

18. sz. táblázat

Válaszlehetőségek	A főisk.hallg. válasza N: 332	Tsz-tagok válasza N: 84
1. A kötelesség teljesítése	2,21	4,79
2. Szerelem	0,90	5,95
3. Az élet célja	18,97	5,95
4. Egészség	1,51	2,38
5. Az élet értelme	17,16	7,14
6. Siker, érvényesülés	1,20	2,38
7. Optimizmus	1,80	7,14
8. Pénzszerzés	-	2,38
9. Maga az élet	11,74	8,35
10. Megfoghatatlan valami	9,04	9,53
11. Megelégedett megelégedetlenség	11,14	13,10
12. Ábránd	0,30	2,38
13. Elégedettség	3,91	22,61
14. Szórakozás	-	-
15. Lelki állapot	8,73	5,95
16. Egyéb	11,49	-
Nem válaszolt	-	-
Összesen:	100,00 %	100,00 %

A hallgatók és a fiatal tsz-tagok véleményének százalékos megoszlása a boldogság forrásairól

19. sz. táblázat

Válaszlehetőségek	A főisk. hallg. válasza N: 332	Tsz-tagok válasza N: 84
1. Munka	2,11	3,57
2. Béke	0,90	2,38
3. Szabadság	1,51	7,14
4. Család	1,20	4,76
5. 1,2,3,4 együtt ^x	76,21	28,56
6. Becsvágy	-	5,95
7. Alkotókészség	3,01	8,35
8. Az ember képességei	1,51	14,28
9. Szerencse	2,11	10,71
10. Az ember öntudata	1,20	7,14
11. Hatalom	-	-
12. Szeretet	5,43	7,14
13. Öröm	1,20	-
14. Egyéb	3,31	-
Nem válaszolt	0,30	-
Összesen:	100,00 %	100,00 %

^x Az 1,2,3,4 azt jelenti, hogy a munka, béke, szabadság, család együtt képezik a boldogság forrását.

A hallgatók és a fiatal tsz-tagok véleményének százalékos megoszlása a boldogság tulajdonságairól

20. sz. táblázat

Válaszlehetőségek	A főisk.hallg. válasza N: 332	Tsz-tagok válasza N: 84
1. Társadalmi jellegű	7,83	13,10
2. Egyéni jellegű	12,05	21,42
3. Ritkán jelentkező	1,80	9,53
4. Csak a szenvedés után érezhető	4,52	11,90
5. Hosszu életű	0,90	11,90
6. Rövid életű	2,71	8,35
7. Relatív jellegű, ahány ember, annyi fajta boldogság	65,67	23,80
8. Egyéb	4,52	-
Nem válaszolt	-	-
Összesen:	100,00 %	100,00 %

A hallgatók és a fiatal tsz-tagok véleményének százalékos

megoszlása a boldog életről

21. sz. táblázat

Válaszlehetőségek	A főisk.hallg. válasza N: 332	Tsz-tagok válasza N: 84
1. Olyan tevékeny részvétel a közösi életben, hogy az elért "legjobbát" megőrizze az ember	3,61	13,10
2. Az egyén szigetelje el magát a közösségtől, forduljon önmagába, mert ez a boldog élet	0,30	5,95
3. Az emberektől visszahuzódó önközpontu életmód helyett az egyén vegyen részt a társadalmi kollektívában. Az élet szépségét a közös munka és a közös szórakozás adja	8,13	9,53
4. Az egyén ne merüljön elvont spekulációkba, hanem igyekezzék az élet problémáit megoldani, a jót még jobbal felváltani és küzdjön az elszürkülés veszélye ellen	31,33	17,85
5. A különböző életfelfogások egyikéhez sem szabad kizárólagosan elkötelezni magunkat, hanem igyekeznünk kell ezeket dinamikusán integrálni	8,16	19,07
6. Gondtalan, kényelmes élet, mindenféle tettvágy, sarkalló ambíciók nélkül	-	4,76
7. "A természet hangjai" a magányosan várakozó ember számára nyilvánulnak meg, s ezek befogadása az egyedüli, ami boldoggá és bölccsé teszi az embert	-	1,18
8. Az ember állandóan és szigorúan kontrollálja önmagát, az ész kormányozza cselekedeteit, s ne várjon túl sokat az élettől	12,65	13,10
9. A zajos világi élettől befelé kell fordulni önmagunkba, az álmok, az eszmények világa az ember igazi otthona	-	1,18
10. Aktiv, tettekben gazdag, az új és új akadályokat legyőző élet	28,60	14,28
11. Egyéb	2,11	-
Nem válaszolt	4,81	-
Összesen:	100,00 %	100,00 %

A hallgatók és a fiatal tsz-tagok véleményének százalékos megoszlása a boldog élethez vezető utakról

22. sz. táblázat

Válaszlehetőségek	A főisk. hallg. válasza N: 332	Tsz-tagok válasza N: 84
1. Az ember ösztönösen választ- ja a boldog élethez veze- tő utat	3,01	16,70
2. A boldog élet magától te- remődik	1,51	10,71
3. A boldog életért harcol- ni kell	72,29	64,24
4. A boldog élet nem érhető el	4,21	8,35
5. Egyéb	4,52	-
Nem válaszolt	14,46	-
Összesen:	100,00 %	100,00 %

Tanárjelöltjeink nevelhetők, felfogásukat intenzíven lehet be-
folyásolni különböző megfelelő eszközökkel. Következtetésünk
konkrét bizonyítékai következő összehasonlító táblázataink. [47]

A hallgatók és a spec. koll. résztvevői véleményének százalékos megoszlása a boldogság-kategória értelmezéséről

23. sz. táblázat

Válaszlehetőségek	A főisk. hallg. válasza N: 332	Spec.koll.h. válasza N: 15 Febr.20.	Spec.k.h. válasza N: 15 Május 16.
1. A kötelesség teljesítése	2,21	-	-
2. Szerelem	0,90	-	-
3. Az élet célja	18,97	40,00	6,67
4. Egészség	1,51	-	-
5. Az élet értelme	17,16	6,67	-
6. Siker, érvényesülés	1,20	6,67	-
7. Optimizmus	1,80	-	-
8. Pénzszerzés	-	-	-
9. Maga az élet	11,74	-	-
10. Megfoghatatlan valami	9,04	-	-
11. Megelégedett megelégedetlenség	11,14	13,3	66,66
12. Ábránd	0,30	-	-
13. Elégedettség	3,91	-	-
14. Szórakozás	-	-	-
15. Lelki állapot	8,73	13,3	13,3
16. Egyéb	21,49	20,00	6,67
Nem válaszolt	-	-	-
Összesen:	100,00 %	100,00 %	100,00 %

A hallgatók és a spec. koll. résztvevői véleményének százalékos megoszlása a boldogság forrásairól

24. sz. táblázat

Válaszlehetőségek	A főisk.hallg. válasza N: 332	Spec.koll.h. válasza N: 15 Febr.20.	Spec.k.h. válasza N: 15 Május 15.
1. Munka	2,21	-	13,33
2. Béke	0,90	-	-
3. Szabadság	1,51	-	-
4. Család	1,20	-	-
5. 1,2,3,4 együtt	76,21	60,00	60,00
6. Becsvágy	-	-	-
7. Alkotókészség	3,01	13,33	20,00
8. Az ember képességei	1,51	13,33	-
9. Szerencse	2,11	-	-
10. Az ember öntudata	1,20	6,67	6,67
11. Hatalom	-	-	-
12. Szeretet	5,43	-	-
13. Öröm	1,20	-	-
14. Egyéb	3,31	6,67	-
Nem válaszolt	0,30	-	-
Összesen:	100,00	100,00	100,00

A hallgatók és a spec. koll. résztvevői véleményének százalékos megoszlása a boldogság tulajdonságairól

25. sz. táblázat

Válaszlehetőségek	A főisk.hallg. válasza N: 332	Spec.koll.h. válasza N: 15 Febr.20.	Spec.k.h. válasza N: 15 Május 16.
1. Társadalmi jellegű	7,83	33,33	60,00
2. Egyéni jellegű	12,05	-	-
3. Ritkán jelentkező	1,80	-	-
4. Csak a szenvedés után érezhető	4,52	-	-
5. Hosszu életű	0,90	-	13,33
6. Rövid életű	2,71	-	-
7. Relativ jellegű, ahány ember, annyi fajta boldogság	65,67	53,33	20,00
8. Egyéb	4,52	13,34	6,67
Nem válaszolt	-	-	-
Összesen:	100,00	100,00	100,00

A hallgatók és a spec. koll. résztvevői véleményének százalékos megoszlása a boldog életről

26. sz. táblázat

Válaszlehetőségek	A főisk.h. vál.N:332	Spec.k.h. vál.N:15 Febr.20.	Spec. k.h. vál. N:15 Május 16.
1.Olyan tevékeny részvétel a közösségi életben, hogy az elért "legjobbat" megőrizze az ember	3,61	-	-
2.Az egyén szigetelje el magát a közösségtől, forduljon önmagába, mert ez a boldog élet	0,30	-	-
3.Az emberektől visszahuzódó önközpontu életmód helyett az egyén vegyen részt a társadalmi kollektívában. Az élet szépségét a közös munka és a közös szórákozás adja.	8,13	13,33	13,33
4.Az egyén ne merüljön elvont spekulációkba, hanem igyekezzék az élet problémáit megoldani, a jót még jobbal felváltani és küzdjön az elszürkülés veszélye ellen	31,33	13,33	-
5.A különböző életfelfogások egyikehez sem szabad kizárólagosan elkötelezni magunkat, hanem igyekeznünk kell ezeket dinamikusán integrálni	8,16	6,67	6,67
6.Gondtalan, kényelmes élet, minden féle tettvágy, sarkalló ambíciók nélkül	-	-	-
7."A természet hangjai" a magányosan várakozó ember számára nyílnak meg, s ezek befogadása az egyedüli, ami boldoggá és bölccsé teszi az embert	-	-	-
8.Az ember állandóan és szigorúan kontrollálja önmagát, az ész kormányozza cselekedeteit, s ne várojon túl sokat az élettől	12,65	6,67	6,67
9.A zajos, világi élettől befelé kell fordulni önmagunkba, az álmok, az eszmények világa az ember igazi otthona	-	-	-
10.Aktiv, tettekben gazdag, az új és új akadályokat legyőző élet	28,60	53,33	60,00
11.Egyéb	2,11	6,67	13,33
Nem válaszolt	4,81	-	-
Összesen	100,00	100,00	100,00

A hallgatók és a spec. koll. résztvevők véleményének százalékos megoszlása a boldog élethez vezető utakról

27. sz. táblázat

Válaszlehetőségek	A főisk.h. vál.N:332	Spec.k.h. vál.N:15 Febr.20.	Spec.k.h. vál.N:15 Május 16.
1. Az ember ösztönösen választja a boldog élethez vezető utat	3,01	-	-
2. A boldog élet magától teremődik	1,51	-	-
3. A boldog életért harcolni kell	72,29	93,33	93,33
4. A boldog élet nem érhető el	4,21	-	-
5. Egyéb	4,52	6,67	6,67
6. Nem válaszolt	14,46	-	-
Összesen:	100,00	100,00	100,00

"Nekünk egy arcát, pályáját, iverit és magaslatait, erkölcsét és a jövő törvényeit kereső társadalom tökéletesítésének nagy felelősségét kell az ifjuságra átruháznunk, rábiznunk, örökségül és feladatul hagynunk." [48] Az általánosan megfogalmazott feladat konkrét célekban realizálva számunkra a kommunista szakember-képzést, nevelést jelenti. A cél teljesítése folyamatos és állandó, a cél sikeres teljesítése érdekében viszont folyamatosan és konkrétan ki kell küszöbölni a munkánk során jelentkező fogyatékokat /amely fogyatékok meghatározott részeit disszertációnk direkt vagy indirekt módon felvetett, éppen ezért itt most újra nem soroljuk fel/ s akkor méltán mondhatjuk, hogy féltett társadalmunk öröksége méltó kezekben tökéletesül.

J e g y z e t e k

1. Marx-Engels ; III.k. Bp. 1960. 37. old.
2. Tadeusz Nowogrodszki: Fejlődéslélektan. Tankönyvkiadó, 1961. 173. old.
3. Az SZKP. XXIII. Kongresszusa. Kossuth. 1962. 713. old.
4. Adam Schaff: Marxizmus és egyén. Bp. 1968. 230. old.
5. Ez alkalommal mintába került 290 hallgató. Az anyag egy részét irányításom alatt Lovas Irén IV. éves matematika-műszaki szakos hallgató, Az életmód kategória értelmezésének néhány elméleti és gyakorlati vonatkozása című szakdolgozatában feldolgozta.
6. Idézi Bartók Gy.: Az erkölcsi értékeszme története. II. Szeged. 1935. 42. old.
7. Ezt az álláspontot tétélesen az egyházi filozófusok a következőképpen foglalják össze:
Csak az égben lesz gazdag a szegény.
Csak az égben csitul el az éhség és szomjuság, mely az igazságkeresőket kinezza a földön.
Csak az égben nyerjük el irgalmasságunkért az irgalmat.
Csak az égben látjuk meg tiszta szemmel színről-szinre a tiszta szívvvel vágyott tisztaságot.
Csak az égben élnek békeességes szeretetben eggyéforrt istengyermekek.
Csak az égben talál menedéket az üldözött.
Csak az égben virágzik ki rózsában a tövis. Csak az égben élnek örökké boldogok.

8. Bartók Gy.: Az erkölcsi értékeszme története II. Szeged. 935.29.o.
9. Rónai L.: Előre és felfelé. Új Ember. 1965.
10. Hevesi S.: Szellem. 1911. 28. old.
11. Márai S.: Eg és föld. Bp. 1942. Révai Kiadó. 87. old.
12. Az élettel szembeni sem pesszimista, sem optimista magatartást, tehát a középuton való maradást nevezi . tudomásunk szerint először - Georg Eliot meliorizmusnak. /V.ö. ezt a gondolatmenetet Lester F. Ward A haladás lelki tényezői c. munkája Grill Nyomda. 1908. Bp. 295-296. lapjaival. /
13. Jean Finet: A boldogság tudománya. Világkönyvtár 45. Bp. 18.o.
Az antropológia és a boldogság összefüggése kérdésének vizsgálata veti fel a pesszimizmus, s ezen belül az emberi boldogság pesszimista koncepcióját. A pesszimizmus nagyon régi eredetű. A buddhizmus a pesszimizmust a tudományos tanítás szintjére emelte. A buddhizmus szemszögéből az élet nagy szenvedés: a születés szenvedés, az öregség szenvedés, a halál szenvedés, a szerelem nélküli kapcsolat szenvedés, az embernek a szeretteitől történő elválása szenvedés, a kielégületlen kívánság szenvedés, azaz bármely erős és kielégítetlen vonzalom szenvedéshez vezet.
A pesszimizmus különböző országokban és különböző korszakokban megértésre talált.
A XIX. sz. első felében Németországban a pesszimizmus már egységes filozófiai rendszerré alakult, melynek szerzője Schopenhauer volt. Schopenhauer szubjektív idealista. Az örök kezdet véleménye szerint az akarat. Az ember és az emberi lélek halandó, a halandó értelem az emberi ideg

terméke. Schopenhauer azt akarta bebizonyítani, hogy a boldogság nem képezheti az emberi élet értelmét. Az emberi élet folyamata - véleménye szerint - mindig tragikus és még tragikusabb annak befejeződése. A természet nagy hibát követett el szerinte azzal, hogy megteremtette az életet, amely értelmetlen. Az élettelen Hold értékesebb a Földnél, mivel a Föld lehetővé teszi az életet. A halál várása és előrelátása kizárja a boldogságot és ez a helyzet kilátástalan, mivel halhatatlan lélek nem létezik. Az a gondolat, hogy bármely élet örök kezdete az akarat, kicsiny vigasz a halandó ember számára.

A XIX. sz. végén egy másik német filozófus, Edward von Hartmann Schopenhauer tanítását folytatva az ember és az ember létezésének igazi célját tekintve tagadja a boldogságot. Hartmann azt a feladatot állította maga elé, hogy szétesztassa mindazon illuziókat, amelyek becsapják az embert azáltal, hogy boldogságot ígérnek neki. Három ilyen illuzió: az első az a hit, hogy az embert boldoggá teszi a fiatalság, az egészség, a szükségletek kielégítése, a szerelem, a második: a halhatatlan lélekbe vetett hit, a harmadik: a progresszív békés fejlődésbe vetett hit. Hartmann "megsemmisíti" az összes illuziókat és arra a következtetésre jut, hogy az emberiség boldogságának az elérése lehetetlen. E lehetetlenséget az ember antropológiája és a szervezet változása a társadalmi haladással együtt határozza meg. A pesszimizmus a különböző mai polgári filozófiai irányzatokban is visszatérő probléma./Pl. egzisztencializmus./

14. Adam Schaff: Marxizmus és egyén. Bp. 1968. 230. old.
15. Epikurosz a halál és a boldogság ellentmondását akarta feloldani. Az életet úgy tekinti, mint az ember legfőbb javát. Ezt a hasznát az ember kívánságára következetes teljesülése során realizálja. Emellett az egyes kívánságok természetese-
tesek, mások pedig üresek. A természetes kívánságok közül egyesek elengedhetetlenek, mások csak természetesek. A nélkülözhetetlen kívánságok közül egyesek a boldogságot, mások a test jólétét szolgálják, ismét mások pedig az életet. A kívánságok teljesülése örömet okoz az embernek. Ezért az öröm az első és ugyanakkor kellemes java az embernek. Éppen ennek következtében nem minden örömet kell kiválasztani, mint ahogyan nem szükséges minden szenvedéstől menekülni. Az ember számára, aki a legfőbb jóval, az élettel rendelkezik, nem létezik a halál problémája. Marx-Engels korai műveiben a következőket írják: A halál számunkra semmit nem jelent - állapítja meg Epikurosz, mivel amíg létezőnk nincs halál, amikor pedig bekövetkezik a halál, már nem létezőnk. Ily módon a halál nem érinti sem az élőket, sem a holtakat, mivel az előbbiek számára még nincs halál, az utóbbiak számára pedig már nincs..." /103.old./.
16. Nagy figyelmet szentel az emberi boldogság és annak természeti határproblémájának I.I.Mecsnikov. Mecsnikov az ember fiziológiai sajátosságait társadalmi és természettudományi alapon szemléli. A természet szerinte nem állít akadályt az emberi boldogság elé, ellenkezőleg, ezernyi lehetőséget nyújt annak beteljesülése számára. A dolog lényege,

hogy maguk az emberek a tudomány és a haladás segítségével helyesen használják fel azokat a határtalan lehetőségeket, amelyek a tökéletes emberi szervezetben megvannak. Mecsnyikov azt a feladatot tűzi ki maga elé, hogy összeegyeztesse az ember boldogságra való törekvését olyan elkerülhetetlen jelenségekkel, mint az öregség és a halál.

Az öregség - úgy véli - olyan jelenség, amely szenvedést okoz mind az egyes embernek, mind az egész emberiségnek.

Az öregség mély nyomokat hagy az ember lelki életében: leszűkül érdeklődésének köre, megromlik az a mechanizmus, amely a világos értelmes világfelfogás feltétele, nagy változáson megy keresztül az ember egész pszichikuma.

Az öreg ember éppen ezért legtöbbször boldogtalan. Azonban Mecsnyikov nem törődik bele az ilyen végkövetkeztetésbe.

Ezt a problémát optimista módon törekszik megoldani. A természeti adottságokat követve megállapítja, hogy "a megöregedés, azaz az idő előtti öregség, amely az egyik legnagyobb csapás az emberiség számára, a magasabbrendű élőlények szervezetében nem olyan mélyen gyökerezik, mint ahogyan az az első pillanatban tűnik." /I.I.Mecsnyikov, Etjudi optimizma. 25. o./.

Az öregség bekövetkezését el lehet odázni. Az értelmes, teljes értékű tevékenység, az emberi élet és boldogság határát jelentősen meg lehet növelni. Mecsnyikov megoldhatónak látja, hogy az ember hosszú és egészséges öregkort érjen meg. És éppen az ilyen öregkor juttatja el az

embert az élettel való teljes megelégedettség érzéséhez, melynek eredményeként az embernél mint természetes kívánság jelentkezik a halál várása.

A jövővel foglalkozó kutatók napjainkban is gyakran térnek ki az ember, a halál és a boldogság összefüggésének kérdéseire. Figyelemre méltó ilyen tekintetben pl. Georg Thomson írása: Az előrelátott jövő, melyet orosz nyelven is kiadtak. Thomson említett munkájában sürgeti a jelölt kérdések megoldását, eközben néhány új gondolatot is felvet, javaslatai azonban a kérdés gyökeres megoldásához nem elégségesek.

17. Összefüggésükre egyrészt az a jellemző, hogy összhangban lehetnek egymással, tehát amikor a helyesen megválasztott életcél - mondjuk pl. tudományos sikerek elérésére való törekvés - tulajdonképpen az élet objektív értelmét tükrözi vissza. Másrészt kapcsolatukat az ellentmondás is jellemezheti. Ez rendszerint akkor jelentkezik, ha a felállított életcél hibás. /Pl. mindennél fontosabb: a pénz, autó, jó nő, stb./
18. Ez egyrészt azt jelenti, hogy a kommunizmus - az a társadalom, amelyik egyedül képes ezt a célt realizálni - közeli valóság. Másrészt azt jelenti, hogy ez a közeli valóság egy folyamat, éppen ezért annak, pontosabban realizálódásának is folyamatnak kell lenni. Nincs és nem is lehet jogunk sem elméletileg, sem pedig gyakorlatilag a "kincstári pesszimizmus" talajára helyezkedni. Ugyanis téved az, aki azt hiszi, hogy a szocializmus és vele együtt a boldogság

- birodalma csak az utódoknak épül. A szocializmust, s vele a boldogság birodalmát az építő magának s utódjának építi. Az építés során előforduló fogyatékokat ott és akkor /nem a távoli jövőbe helyezve/ korrigálja, mert a szocializmus nemcsak jövő, hanem tucatnyi nép számára jelen.
19. Félix Dzszerdzsinszkij: Napló. Levelek a rokonokhoz. Marxista olvasókönyv. Bp. 1967. 27. old.
 20. Kalocsai Dezső: Marxista etika alapjai. Jegyzet. Bp. 1966.
 21. Pethő T.: A háborúk ára. Közgazdasági és Jogi Kiadó. Bp. 1966. 359. old.
 22. Holucz László: A családi - házassági - nemiségi kapcsolatok etikai problémái kandidátusi értekezésének tézisei. Bp. 1968. 24. lap.
 23. Adam Schaff: Marxizmus és egyén. Bp. 1968. 234. old.
 24. Marx: Louis Bonaparte brumaire 18-adikája. Szikra. 1949. 36. o.
 25. Filozófiai enciklopédia I. k. Moszkva. 1960. 206. old.
 26. V. Szinyicin: A kommunista építés korának életmódja. /Idézet átvéve Szántó Miklós: Életmód, művelődés, szabadidő c. munkájából/.
 27. Balogh István: A munkásifjúság helyzetéről és társadalmi szerepéről. Kossuth. 1968. 32. old.
 28. Ferge Zsuzsa: Az életmódról. Valóság. 1968/8. sz. 1. old.
 29. Erkölc és vallás. Politikai Könyvkiadó. 1962. 85. old.
 30. Előadások a Marxista-Leninista etikából. Moszkva. 1968. 108. old. oroszul.
 31. Michel Verret: A marxizmus és a szeretet. Valóság. 1965/9. sz.

32. A marxista-leninista etika kategóriái. Moszkva. 1965.
193. old. oroszul.
33. Nánási M.: Főiskolások. Pedagógus Szakszervezeti Kiadó.
1967. 84. old.
34. Bulletin: Internationale des Sciences Sociales. 1965.
VIII. K. 7. sz.
35. Joffre Dumaseider: A szabadidő szociológiájának aktuális problémái. Revue International Des Sciences Sociales. 1946. 4. sz.
36. Engels levele Schmidt-hez. 1890. október 27-én. Marx-Engels Válogatott levelek. Szikra. 1950. 495-496. old.

X. A szabadidő kutatás fejlődéstörténete

Egy ismeretlen szerző írta: "A nemzet valójában akkor gazdag, ha 12 helyett 6 órát dolgoznak. Az idő, amivel szabadon lehet rendelkezni - gazdagság." /Idézet I. Bibik és M. Markovics Szabadidő felmérések a SZU-ban c. írásukból./

A szabadidő teoretikus kérdéseinek felmerülése régebbi eredetű, mint annak rendszeres tudományos kifejtése. A kérdést először Franklin Benjámin közelíti meg A gazdagodás útja című magyarul is megjelent munkájában /Bp. 1914/. Franklin idegenkedett a szabadidőtől, s nyíltan vallotta, hogy ideálja a spártai életmód. Franklinhoz hasonló felfogást vallottak még lényegileg Schmidt és Ricardo. Felfogásuk rokonításait nyilván osztályuk adott helyzete /a burzsoázia akkor még maga irányította a termelést, s a célja a felhalmozás volt/ indukálta. Ugyanezt már nem lehet állítani Max Weber tanításaira, noha azok megtévesztésig hasonlóak az előbb említett szerzők felfogásaihoz.

A szabadidő elméleti kérdéseinek kutatásai tulajdonképpen T. Veblen 1899-ben megjelent *The Theory of the leisure-class.* című munkájával kezdődnek.

Veblen munkásságának folytatása majd három évtizedet váratott magára. Ugyanis Veblen koncepciójának folytatója, Robert Lynd először 1925-ben, majd kerek tíz év múlva, 1935-ben másodszor tette vizsgálat tárgyává az iparszociológiától kölcsönvett módszerekkel Middletown lakóinak szabadidő felhasználását.

Lynd vizsgálata empirikus jellegű, s hatása az amerikai szabadidő kutatás művelőire /Lundberg Warner, Paul Lazarsfeld/ igen nagy. Valószínűleg ezzel is magyarázható, hogy a szabadidőszociológia egy megrekedt szabadidőszociológia, hiszen arra nem volt képes, hogy tisztázza az elvi kérdéseket.

A kiutat igen eredeti módon Veblen és Lynd felfogásának ötvözésével D. Reisman találta meg. Európában a szabadidő tudományos vizsgálata lényegileg csak a II. vh. után kezdődött el. Megállapításunk nem azt jelenti, hogy a II. vh. előtt a kérdés tudományos megközelítésére semmilyen törekvés nem volt tapasztalható. A SzU-ban - mint ahogyan erről Bibik és Markovics írása tanuskozik - 1923-ban már foglalkoztak e kérdéssel. Ez a különbség nem egy egyszerű fáziseltolódás, hanem elvi különböztséget is magában foglalt. Ugyanis az európai szabadidőkutatók /Nyugat-Európa-iakról van szó/ nem empirikus és monográfikus kutatásokat tűznek ki célul, hanem a szabadidő elvi kérdéseinek a felvázolását./Gurwitz, Joffre Dumaseider/. Ezt a fonalat ragadja meg a marxista

szociológia a marxizmus jelenlegi alapjáról.

Még a vázlatos kép sem lenne teljes, ha nem mutatnánk rá arra a folyamatra, ami napjainkban jellemzi a polgári szociológusok szabadidőfelfogását.

Sokan új korszakról "a szabadidő korszakáról" írnak. /Dennis De Rougement/. Nyoma sincs már a szabadidő burzsoá elvetésének. Ellenkezőleg, sokan a szabadidőben látják az élet igazi értelmét, az ember emberré tevőjét. Ez a "pálfordulás" az új termelési viszonyok kialakulására /mammutüzem, automatizálás, mechanikus munka, stb./ vezethető vissza. Az ember elidegenedett a munkától, egy önállótlan csavarrá változott. Jelentőségét, individuum voltát munkaidő alatt nem tudja apercicipiálni, s ezért olyan szférákat keres, ahol még az is maradhat, vagy annak tűnhet, aminek a termelésben semmiként. A lehetséges keret a szabadidő, a konkrét formák pedig pl.: a család, a hobby, stb...A probléma még kiéleztettebben akkor jelentkezik, ha az ember az adott szabadidőt nem tudja kihasználni.

37. dr. Petrikás Árpádné: Egy III. éves egyetemi évfolyam jellemzése. Pedagógus Szakszervezeti Kiadó. 1967. 51. old.
38. Nánási M.: Főiskolások. Pedagógus Szakszervezeti Kiadó. 1967. 103. old.
39. dr. Szabó András: Szabadidő, művelődés, televízió. Társadalmi Szemle. 1964. 7. sz. 44. old.
40. Tanárjelöltjeink státusza alatt ebben az esetben mindenkéltől anyagi ellátottsága szintjüket értjük. /Mennyi pénzzel rendelkeznek hónapról-hónapra/. Értékes tájékoztató

jellegű adatokat találunk erről Huszka István tanári szakdolgozatában. Felmérése alapján a hallgatók összes jövedelmének nagysága a Petőfi Sándor kollégiumban a következő volt:

1000 Ft	10 %
800 Ft	10 %
700 Ft	30 %
600 Ft	27 %
500 Ft	23 %

/A fentebb bemutatott adatok az 1964-es évre vonatkoznak./

41. dr.Tóth-Kallós-Nagy: A tanárjelöltek között végzendő világnézeti /politikai, erkölcsi és esztétikai/ nevelés sajátos elvei is módszerei c. tanulmányban /A tanárképzés pedagógiája. Szeged. 1965./ a mozilátogatás gyakoriságát az alábbiakban foglaltuk össze:

A hallgatók százalékos megoszlása a színház és mozilátogatás gyakorisága szerint. /A táblázatból a mozilátogatás részt idézzük csupán/.

	<u>Mozilátogatás</u>			Össz.
<u>Megnevezés</u>	<u>gyakran ritkán nem vál.</u>			
I. éves hallgatók	26,5	9,0	64,5	100 %
II.,III.,IV.év.ének-zene- rajz és testn.szakosok	41,9	25,8	32,3	100 %
II.,III.,IV.év.humán-reál szak.az előbbiektől nélkül	49,0	21,2	37,9	100 %

42. Nánási M.: Főiskolások. Pedagógus Szakszervezeti Kiadó. Bp. 1967. 98. old.
43. U. o. 98. old.

44. Az adatok Huszka István 1964-ben készített tanári szakdolgozatából származnak.
45. A Szegedi Tanárképző Főiskolán 1965-ben tartott nemzetközi tudományos ülésen a Szegedi Tanárképző Főiskola Actájában megjelent: dr. Tóth-Kallós-Nagy: A hallgatók között végzendő világnézeti, politikai, erkölcsi és esztétikai nevelés sajátos elvei és módszerei c. dolgozatukra, Kallós Gábor: Tanárjelöltjeink és a szocialista életmód c., az 1967-es Szegedi Nemzetközi Tudományos Ülésszakon elhangzott dolgozatára és Nánási Miklós: Főiskolások /A tanárképző főiskolai hallgatók arcképvázlata/ a Tanuljunk egymástól c., a Pedagógus Szakszervezet 1967-es kiadásában megjelent munkáira gondolunk.
46. Az összehasonlítás érdekében az említett tárgykörökben reprezentatív felvételt végeztünk 1968. júliusában a Csongrádi Vörös Csillag Termelőszövetkezetben. A felvételt egy főiskolai hallgató készítette.
47. Az összehasonlító táblázatok elkészítéséhez szükséges adatokat 1969. februárjában, ill. májusában a marxista etika boldogságelmélete c. spec. kollégium hallgatói között végzett teljeskörű felvételek alapján nyertük.
48. Vallomások az ifjúságról. Új Írás. 1964/12.sz.
Bevezető cikk.

Felhasznált irodalom

- Bárány Gerő: Az etikai világrend utjelzői. Bp. 1925.
- Öreg: Erkölcsiség. Debrecen. 1887.
- Ágh: Égi vigasz, földi boldogság. Világosság. 1965. II. A marxista-leninista etika kérdései. Pedagógiai Tudományos Intézet. Bp. 1961.
- Timon Zoltán: Józan erkölcs. Arad. 1902.
- Karel Kosík: Az erkölcs antinómiái. Valóság. 1965. 3.sz.
- Róth E.: Ifjúság, erkölcs, életcél. Korunk. 1964/3.sz.
- Heller Á.: A morál szociológiája, vagy a szociológia morálja. Gondolat. Bp. 1964.
- Drobnýckij: Az erkölcs utvesztője. Korunk. 1964.
- Korunk és az erkölcs. Kossuth. 1967.
- Kállós - Róthó A boldogságról. Korunk. 1962/3.sz.
- Balázs Sándor: Az optimizmus védelmében. Korunk. 1968/6.sz.
- Tugarinov: Kategórii markszisztsszkoj etiki. Moszkva. 1965.
- G.K. Gumanickij: K voproszú ob osznoვნüh eticseszkih kategóriáh. Fil. Nauki. 1963. 1. sz.
- Lekcii po-markszisztsszko-leninszkoj etike. Reekom. Moszkva. 1960.
- F.M. Szelivanov: Etika ocserki. Tomszk. 1963.
- V.P. Tugarinov: Licsnoszty i obszsesztvo. Moszkva. 1965.
- P. Landesman: Szcsasztye moego szovremennika. Moszkva. 1965.
- Ju Kanszki: Kategória szcsasztya v markszisztsszkoj etike. Vesztnik M.G.U. Széria. VIII. 1961. No. 1.
- G.K. Gumanickij: Szmszsl szisznyi, szcsasztye, moral. Vop. Fil. 1967/5. sz.
- Daniel Robs: Az ember jézus arcvonásai. Új ember. 1965. május 30.

- Mihelics Vid: Életöröm és szenvedés. Új ember. 1964. aug. 12.
- Szennyai András: Optimizmus és keresztény remény. Új ember. 1962. I. 7.
- Krasznovszkij: Az élet értelmetlenségének hirdetése. Nauka i Religia. 1963/6. sz.
- Mitrohin: Az ember problémája marxista megvilágításban. Vop. Fil. 1963/8. sz.
- Szuhomlinszkij: Gondolatok az emberről. Moszkva. 1963.
- E.V. Iljenkov: Az ideál problémája a filozófiában. Vop. Fil. 1963/2.
- Ja Dzsumberbaev: Szcsasztye i ego-materialiszticeszkoje ponyimanyje obszcsesztvennűje nauki v Uzbekisztane 1964. 4.
- Ja Dzsumberbaev: Szcsasztye dolg i szoveszty. Szbornyik. Insztituta Filoszofii i práve AN.Uz. SzSzsZR. 1964.
- Sz.F. Anyiszimov: Nauka i religija o szműszle sziznyi. Moszkva, 1964.
- Huszár Tibor: A modern ifjú ideálja és az igazi korszerűség. Valóság. 1960/5. sz.
- O kommuniszticeszkoj etika; Leningrad. 1962.
- Siskin: A marxista etika alapjai. Kossuth. 1964.
- Szbornik "szcsasztye" - kakoje ano. Pravda. 1958.
- Herváth Richárd: Kereszténységünk és evilági életünk. Vigilia. 1962. november.
- Berbeskina: Probléma szovesztyi v markszisztcszkoj-leninszkoj etike. Moszkva. 1963.
- Vén Tamás: Szocialista gondolatok a boldogságról. Szocializmus. 1933. 4. szám.
- Hámeri Ottó: Házasság, család, boldogság. Bp. 1961.
- Auberman Miklós: A boldogságról. Bölcsészeti Folyóirat. 1901.
- Ágh: A boldogság filozófiai fogalmáról. Filozófiai Közlemények. III. évf. 2. sz. TIT. 1966.

Riszaki Mutáj: Poiszki szcsasztya. Tokio. 1964. Vop. Fil.

1967/7. /Recenzió./

Popelova: Etika. Moszkva. 1965.

Bernadier B.M.: Vcsom szcsasztye cselovéka. Veronyezs. 1960.

Vavilov. A. V.: Objektivnaja asznová i klasszovej harakter kategórii szcsasztya. /Aftoreferát/ Kijev. 1963.

Jevszjukov, V.G.: Ideál szcsasztya v do marksziasztszkoj i marksziasztszkoj filoszofii. /Aftoreferát/ Tomazk. 1965.

K.M. Ivanovics: Marksizim i religija e szcsasztya. Moszkva. 1961.

Ju Szogomonov: O szmüszle zsziznyi. Baku. 1964.

G. A. Ivanyickij: F csom szmüszl i szcsasztye zsziznyi v bio-szociológicseszkom eszveszcsényii. Jalta. 1927.

Molnár László: Életfelfogás és hivatástudat az orvostanhallgatóknál. Felsőoktatási Szemle. 1966. XII. hó.

Katona K.: Ifjúságunk problémái. Gondolat. 1967.

Szalai Sándor: Idő a mérlegen. Valóság. 1964/3.sz.

Kilin Sándor: Idő, szabadidő-hatékonyság. Korunk. 1966/6.sz.

Felsőoktatási Módszertani Pályázatok. Pedagógusok Szakszervezete. 1967.

Szántó Miklós: Életmód, művelődés, szabadidő. Akadémia. 1967.

Gombár Csaba: Az egyetemi ifjúság sajátosságairól. Tájékoztató. 1968/2.

Vajó Péter: Merre tart az egyetemi ifjúság. Társadalmi Szemle. 1967/1.

Antal Beza József: Az oktatók és a KISZ szervezet szerepe a hallgatók nevelésében. Felsőoktatási Szemle. 1965/1.sz.

Gombár József: Az egyetemi és főiskolai KISZ szervezetek feladatai az új tanévben. Ifju Kommunista. 1966/10. sz.

Bölcs István: Mérlegen a vakáció. Köznevelés. 1968/IX. 20-i szám.

Haralamb Culea: Az életforma szociológiai vizsgálata. Korunk. 1963/12.sz.

F ü g g e l é k

A kérdések alapos átgondolása után kérem aláhúzással válaszoljon. Egy kérdéscsoporton belül csak egy választ jelöljön.

I. Véleménye szerint mi a boldogság?

1. a kötelesség teljesítése
2. szerelem
3. az élet célja
4. egészség
5. az élet értelme
6. siker, érvényesülés
7. optimizmus
8. pénzszerzés
9. maga az élet
10. megfoghatatlan valami
11. megelégedett megelégedetlenség
12. ábránd
13. elégedettség
14. szórakozás
15. lelki állapot
16. egyéb

II. Véleménye szerint mi a boldogság forrása?

1. munka
2. béke
3. szabadság
4. család
5. 1,2,3,4 együtt

6. Becsvágy
7. alkotókészség
8. az ember képességei
9. szerencse
10. az ember öntudata
11. hatalom
12. szeretet
13. öröm
14. egyéb

III. Mi Ön szerint a boldogság tulajdonsága?

1. társadalmi jellegű
2. egyéni jellegű
3. ritkán jelentkező
4. csak a szenvedés után érezhető
5. hosszú életű
6. rövid életű
7. relatív jellegű: ahány ember, annyi fajta boldogság
8. egyéb

IV. Véleménye szerint milyen a boldog élet és a hozzá vezető út?

1. Olyan tevékeny részvétel a közösségi életben, hogy az elért "legjobbat" megőrizze az ember.
2. Az egyén szigetelje el magát a közösségtől, forduljon önmagába, mert ez a boldog élet.
3. Az emberektől visszahuzódó önközpontu életmód helyett az egyén vegyen részt a társadalmi kollektívában. Az élet szépségét a közös munka és a közös szórakozás adja.

4. Az egyén ne merüljön elvont spekulációkba, hanem igyekezzék az élet problémáit megoldani, a jót még jobbal felváltani, és küzdjön az elszürkülés veszélye ellen.
5. A különböző életfelfogások egyikéhez sem szabad kizárólagosan elkötelezni magunkat, hanem igyekeznünk kell ezeket dinamikusan integrálni.
6. Gondtalan, kényelmes élet, mindenféle tettvágy, sarkalló ambíciók nélkül.
7. "A természet hangjai" a magányosan várakozó ember számára nyílnak meg, s ezek befogadása az egyedüli, ami boldoggá és bölccsé teszi az embert.
8. Az ember állandóan és szigorúan kontrollálja önmagát, az ész kormányozza cselekedeteit, s ne várjon tul sokat az élettől.
9. A zajos világi élettől befelé kell fordulni, önmagunkban az álmok, az eszmények világa az ember igazi otthona.
10. Aktiv tettekben gazdag, az új és új akadályokat legyőző élet.
11. Egyéb
12. Az ember ösztönösen választja a boldog élethez vezető utat.
13. A boldog élet magától teremődik.
14. A boldog életért harcolni kell.
15. A boldog élet nem érhető el.
16. Egyéb

Egy hétköznapi napirendje

A felkeléstől a lefekvésig minden tevékenység megkezdését fel kell jegyezni a megfelelő időpontban. A tevékenység tartalmát, befejezését nem kell feltüntetni.

óra reggel	3	3
fél	4	fél 4
	4	4
fél	5	fél 5
	5	5
fél	6	fél 6
	6	6
fél	7	fél 7
	7	7
fél	8	fél 8
	8	8
fél	9	fél 9
	9	9
fél	10	fél 10
	10	10
fél	11	fél 11
	11	11
fél	12	fél 12
	12	12
d.u.	fél 1	fél 1
	1	1
fél	2	fél 2
	2	2
fél	3	fél 3

Felvételi lap

Munkát vállalt /üzemben, tsz-ben, egyéb helyen/.

A vállalt munka milyen jellegű volt: fizikai, szellemi?

Miért vállalt munkát: anyagi helyzete miatt, egyéb okból pl.?

Hány napot dolgozott és mennyit keresett? /számokkal jelölje/

Munkát nem vállalt, de szüleinek segített ? /milyen jellegű munkában/

Nem vállalt munkát, mert tanult /pótvizsgára/.

Nem vállalt munkát, élvezte a vakációt.

Önszorgalomból tanult: /konkrét tárgyakból/.

Olvasott /számszerint hány könyvet, 1,2,3,4, ennél többet, mennyit/?

Milyen könyveket olvasott /soroljon fel cím szerint néhányat/?

Járt-e moziba /igen,nem/, hetenként hányszor /1,2,ennél többször/?

Milyen filmeket nézett meg /nevezzen meg néhányat/?

Járt-e színházba /igen,nem/, a szünetben hányszor /1,2/ ?

Volt-e belföldi kiránduláson /igen,nem/ ?

Volt-e külföldön /hol/?

Nyaralt-e valahol /igen,nem/?

A helyi ifjúsági szervezettel volt-e kapcsolata a szünet alatt
/igen,nem/?

Minden terve sikerült /igen,nem/?

Milyen terve nem sikerült?

A jövőre vonatkozólag milyen tanulságokat vont le az ideai szünet
tapasztalataiból?

Pihenten kezdi-e az új évet /igen,nem/?

Egyéb közlése /szünidei élménye,stb./:

Felvételi lap

Kérjük figyelmesen olvassa el a kérdéseket, utána válaszoljon.

- 1./ Ön szerint mi az életmód?
- 2./ Véleménye szerint az életmód milyen megnyilvánulásokban mérhető?
- 3./ Mit jelent szocialista módon élni?
- 4./ Az életmód és életstílus között van-e különbség, ha igen, Ön miben látja?
- 5./ Ön szerint milyen a mai ifjúság életstílusa?
- 6./ Mi az a diákélet, ezen belül milyen kérdések érdeklik?
- 7./ Milyennek látja társai hivatástudatát? - jónak, rossznak, jónak-rossznak vegyesen /a megfelelőt húzza alá/
- 8./ Miért választotta a pedagógus pályát?
 - hivatásból
 - a főiskolai végzettségért
 - a kulturális fejlődésének biztosításáért
 - létbiztonságért
 - könnyebb egyéni érvényesülésért
 - egyéb okból
- 9./ Megtesz-e mindent annak érdekében, hogy műveltségét fejlessze?
igen, részben, nem.
- 10./ Tanulmányi téren tudna-e jobb eredményt elérni? igen, részben, nem.
- 11./ Ön szerint mi a szabadidő?

12./ Véleménye szerint helyesen használja-e fel szabadidejét?
igen, részben, nem.

13./ Általában milyen gyakran jár moziba?

- hetenként többször
- hetenként
- kéthetenként
- havonta
- ritkábban
- egyáltalán nem.

14./ Milyen filmet néz szívesen? /Érdeklődésének megfelelően

számozza/

kalandos

szerelmi

történelmi

romantikus

háborús

egyéb, és pedig:

15./ Milyen műfajt olvas szívesen? /Érdeklődésének megfelelően

számozza/

- társadalmi vagy történelmi regény

- kalandos

- elbeszélés

- színmű

- vers

- utleírás

- szakkönyv

- egyéb.

- 16./ Milyen könyveket olvasott az utóbbi hónapban? /Nevezze meg őket.
- 17./ Vesz könyvet, kiskönyvtára van? igen, nem.
- 18./ Sorolja fel melyik újságot, napilapot, hetilapot, folyóiratot szokta olvasni /a címet írja/.
- 19./ Milyen műsort néz a tv-ben?
- mindent
 - filmet
 - sportközvetítést
 - színházi előadást
 - tudományos előadást
 - egyéb műsort, éspedig:
- 20./ Mit hallgat leggyakrabban a rádióban?
- híreket
 - politikai műsort
 - komoly zenét
 - könnyűzenét
 - színházi közvetítést
 - kabarét
 - egyebet, éspedig:
- 21./ Látogat-e színházi előadásokat?
- bérlete van
 - alkalmasszerűen jár
 - egyáltalán nem jár
- 22./ Helyesnek tartja-e a szabad délutánokat? Ki tudja-e használni? igen, részben, nem, miért?
- 23./ Társadalmi munkát /KISZ/ végez-e? igen, nem.
- 24./ Elégedett-e életével, ha nem, mire vágyik? igen, nem, bizonytalan, éspedig:
- 25./ Jól érzi-e magát a főiskolán? igen, bizonytalan, nem.

T a r t a l o m j e g y z é k

Bevezető.	1
A vizsgált téma aktualitása.	2
A kutatás tárgya és módszerei.	3
A kutatás célja	
A kutatás módszerei, technikai kérdései és a vizsgálat köre.	4
A vizsgált populáció makro- és mikrokörnyezete.	5
Egyéb motivációk.	10
A boldogság Marx előtti felfogásának sajátosságai.	12
A boldogság meghatározásának néhány problémája a marx- ista filozófiában.	15
Az erkölcs és a boldogság viszonyáról.	17
Az antropológia és a boldogság viszonya.	18
Az élet értelme, az életcél kategóriák egymáshoz, vala- mint a boldogsághoz való viszonyáról.	19
Az élet és a boldogság egymáshoz való viszonyáról.	20
A boldogság forrásairól.	22
A boldogság tulajdonságai.	29
A boldogság és az életmód összefüggéséről.	33
Tanárjelöltök a boldogság fogalmáról.	42
Tanárjelöltök a boldogság forrásairól.	48
Tanárjelöltök a boldogság tulajdonságairól.	53
Tanárjelöltök a boldog életről.	55
Tanárjelöltök a boldog élethez vezető utakról.	69
Az életmód mennyiségi oldaláról.	71
Az életmód minőségi oldaláról.	78
Következtetések.	118
Jegyzetek.	129
Használt irodalom.	141
Függelék.	144

